

**A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet
története (1916-1918)**

Nagy Norbert

Balkán Füzetek No. 7.

Pécs, 2010

Kiadja: a PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja
7624 Pécs, Ifjúság u. 6. Tel.: (36) 72/501-531

Szerkesztőbizottság: Dr. Tóth József
Dr. Dövényi Zoltán
Dr. Pap Norbert

Sorozatszerkesztő: Dr. Reményi Péter

Technikai szerkesztő: Vati Tamás

Borítóképek: Mánfai György

Borítóterv: Szász István

Lektorálta: Prof. Dr. Hazai György akadémikus

© Nagy Norbert

Megjelent 100 példányban

ISBN 978-963-642-272-1

ISSN 1588-6557

A kötet megjelenését támogatta:
A PTE Földrajzi Intézete
a PTE Földtudományok Doktori Iskola
és a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így a sokszorosítás, terjesztés, fordítás joga fenntartva.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés.....	7
2. Az intézményes magyar balkán-, és keletkutatás története.....	8
2.1. A „kezdetektől” 1867-ig (történelmi bevezető).....	8
2.2. 1867-től 1918-ig terjedő időszak.....	9
2.3. A kereskedelmi és oktatási intézmények.....	9
2.4. Az MTA és a Magyar Ázsiai Társaság a magyar Balkán,- és Kelet kutatásában.....	11
3. A Római Magyar Történeti Intézet (RMTI).....	13
4. Magyar kutatási kísérletek Isztambulban, 1867-1918.....	13
5. Karácson Imre (1863-1911).....	15
6. Klebelsberg Kunó terve.....	17
7. A KMTI alapítása.....	18
7.1. Szervezeti szabályzat.....	19
7.2. Az Intézet szervezése.....	19
8. I. (csonka) intézeti év, 1916. szeptember 1. – 1917. augusztus 31. és annak I. féléve: 1916. szeptember 1. – 1917. február 28.	21
8.1. Munka és élet a KMTI-ben.....	21
8.2. Tudományos előadások és kirándulások.....	22
8.3. I. intézeti év II. féléve, 1917. március 1. – 1917. augusztus 31.....	23
8.4. Munka és élet a KMTI-ben.....	23
8.5. Tudományos előadások és kirándulások.....	24
8.6. Az I. intézeti év összegzése. 1916. szeptember 1. – 1917. augusztus 31.	25
9. II. intézeti év, 1917. szeptember 1. – 1918. augusztus 31. és annak I. féléve: 1917. szeptember 1. – 1918. február 28.....	26
9.1. Munka és élet a KMTI-ben.....	26
9.2. Tudományos előadások és kirándulások.....	27
9.3. A II. intézeti év II. féléve, 1918 március 1. – augusztus 31.....	27
9.4. Munka és élet a KMTI-ben.....	27
9.5. Tudományos előadások és kirándulások.....	29
9.6. A II. intézeti év összegzése. 1917. szeptember 1. – 1918. augusztus 31.....	29
10. III. (meg nem valósult) intézeti év, 1918. szeptember 1. – 1919. augusztus 31.....	30
10.1. A KMTI működésének vége, 1918. szeptember – november.....	30
11. A KMTI utóélete.....	31
12. Befejezés	32

13. Összegzés.....	33
13.1. A KMTI kiadványai.....	34
13.2. Életrajzok.....	35
14. Irodalom.....	40
15. Mellékletek.....	42

1. BEVEZETÉS

1916. november 21-én tartotta alakuló ülését a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet (továbbiakban KMTI) Igazgató Tanácsa. Ezzel vette kezdetét az első külföldön alapított magyar tudományos intézet története. Az Intézetben a tényleges munka 1917. februártól 1918. szeptemberéig tartott. Fennállásának rövid másfél éves időszaka kevés volt ahhoz, hogy a kitűzött tudományos célokat maradéktalanul teljesítse. Arra viszont elég, hogy bizonyítsa, Magyarországnak szüksége van külföldön kutatóintézetre. Ezen felismerés gyakorlati megvalósítására az I. világháború után került sor, gr. Klebelsberg Kunó irányításával.

A törökországi magyar emlékek fontosságára az 1860-as évektől ébredt rá a magyar tudományos élet és kezdett aktivizálódni ez ügyben. 1862-től indultak meg a Mátyás Corvinák kutatásai. Ezek kisebb nagyobb megszakításokkal az 1880-90-es évekig tartottak és több Corvina hazakerülésével zárultak. A kutatások nyomán egyre több és nagyobb figyelmet kaptak a törökországi magyar emlékek. Ez egyrészt a hódoltságkori forrásokat, másrészt a Thököly és Rákóczi emigrációk emlékeit jelentette. A kutatások leglátványosabb gyakorlati megvalósulása a Rákóczi halmak 1906-os hazaszállítása volt.

A 20. század elejére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az egyéni kutatások - ha még oly áldozatkészek is - nem elég hatékonyak. A nyugati országok külföldi intézetalapításai (Anglia, Németország, Ausztria) bizonyították, milyen eredményesen tud működni egy ilyen tudományos intézet. Ezt Magyarországon először Fraknoi Vilmos ismerte fel és Rómában hozott létre saját intézetet (1895), amely a Vatikáni Levéltár magyar vonatkozású anyagának kutatását tűzte ki célul. Az Intézet később állami tulajdonba került (1913, Római Magyar Tudományos Intézet).¹

Ahhoz azonban, hogy a magyar állam külföldön intézetet alapíthasson, több feltételnek kellett teljesülnie. Egyrészt egy megfelelő oktatói, kutatói hátérre volt szükség. Ezt a dualizmus korában meginduló nagyszabású oktatási fejlesztések (alap, közép- és felsőoktatási intézmények létrehozása, bővítése) biztosították. A térséggel konkrétan a Keleti Akadémia (1896) és a Fiumei Kivitel Akadémia (1912) foglalkozott. Bár ezekben az intézményekben kereskedelmi oktatás folyt, mégis magas színvonalúkkal sok kiváló szakember képzéséhez járultak hozzá. A tudományos munkák az MTA által létrehozott Balkán Bizottság (1914) és a Turán Társaság (Magyar Ázsiai Társaság) keretein belül valósultak meg.

Másrészt olyan személyek odaadó munkájára volt szükség, akik minden nehézséget leküzdve kitartóan tudtak dolgozni ezen ügy elérése érdekében és mindehhez a megfelelő befolyással is rendelkeztek. Többek között ilyenek voltak: Thallóczy Lajos, gr. Klebelsberg Kunó és Karácson Imre.

Valójában elmondhatjuk, hogy itt többről volt szó, mint egy „egyszerű” tudományos intézet létrehozásáról. A Magyar Királyság az Osztrák-Magyar Monarchián belül nem rendelkezett önálló külpolitikával, azonban önállóbb kultúrpolitikával igen. Ebben a korszakban a tudomány, a politika és a gazdaság szorosan összefüggött egymással. Ezt imperialisztikus jellegű kutatásoknak nevezzük. A Balkán természetes - elsősorban gazdasági - terjeszkedési területnek számított Magyarország számára. Ahol egy állam befolyását növelni akarta, ott a kutatásokat is intenzívebben támogatta. Ezt tette a magyar állam is. Isztambul (Konstantinápoly), - földrajzi fekvéséből kiindulva - mindehhez hosszú távon kiváló lehetőségeket biztosított. Ehhez járult a „turáni” eszme - a magyar keleti török származástudat - gondolatának egyre népszerűbbé válása, illetve az ettől függetlenül érzett szimpátia a törökség felé. Ezen keleti kultúrpolitika kezdeti megvalósulásának tekinthetjük a KMTI létrehozását.

Az aktuálpolitikai tényezők közül megemlíthető hogy a világháború közepén Magyarország a törökök felé baráti, szövetségi gesztust kívánt tenni, a külvilág felé pedig jelezni kívánta, hogy Bécsről független (kultur)politikával rendelkezik.

Összefoglalva, a tudományos, politikai közép és hosszú távú cél: Isztambulból kiindulva, mind a Balkán, mind Ázsia könnyen elérhető, ezáltal kiindulópontja lehet az ez irányú kutatásoknak és az esetleges gazdasági terjeszkedésnek.

Mindezen tervek továbbvitelét a háború utáni helyzet lehetetlenné tette. A trianoni Magyarország már nem rendelkezhetett azokkal a lehetőségekkel, amelyekkel a történelmi Magyarország rendelkezett 1918-ig.

Klebelsberg Kunó - aki a KMTI Igazgató Tanácsának ügyvezető alelnöke volt - az 1920-as évektől új kultúrpolitikájának nevében sorra hozta létre a külföldi magyar intézeteket és joggal állíthatjuk, hogy mindezt a háború előtti koncepció továbbvitelének tette.

A KMTI feltámasztására már nem került sor. A trianoni Magyarországnak nem fűződött komoly érdeke az isztambuli intézetalapításhoz. Mégis az Intézet léte és a működtetésében szerzett tapasztalatok sokban segítettek a későbbi, hasonló intézmények létrehozásában.

Munkámban elsősorban a KMTI mindennapjait, tudományos tevékenységét mutatom be. Alapításának előzményeit két oldalról közelítem meg. Egyrészt bemutatom azokat az oktatási, kutatási intézményeket amelyek a dualizmus idején létrejöttek és ezen régió megismerésével, megismertetésével foglalkoztak. Másrészt felvázolom azokat az egyéni és az MTA által szervezett kutatásokat, amelyek - szintén ezen időszakban - Isztambulban folytak.

¹ Az első állami tulajdonban lévő intézet tehát az RMTI volt. Viszont a KMTI volt az első olyan intézet, amit a magyar állam hozott létre és azt működtetni volt képes. (Erről bővebben a „Római Magyar Tudományos Intézet története” című fejezetben.)

Külön fejezetben foglalkozom Karácson Imre isztambuli kutatásaival, hisz munkássága nélkül talán létre sem jöhetett volna a KMTI. Emellett külön fejezetet szentelek Klebelsberg Kunó tervének, amely egy leendő isztambuli intézet felállításának koncepcióját vázolta fel, 1909-ben. Összegzésként, adatszerűen felsorolom azokat a személyeket, tevékenységeket, amelyek az Intézet fennállása alatt történtek 1917. februártól 1918. októberéig.

2. AZ INTÉZMÉNYES MAGYAR BALKÁN-, ÉS KELETKUTATÁS TÖRTÉNETE 1918-IG²

Ebben a fejezetben - a teljesség igénye nélkül - felvázolom a magyar Balkán-, illetve Keletkutatásának intézményes fejlődését, különös hangsúllyal az 1867 utáni korszakra. Elsősorban azon oktatási központokat és állami intézményeket mutatom be, amelyeknek közük volt az ez irányú oktatásban, vagy kutatásban.

Maga a KMTI nem végzett konkrét Balkán kutatásokat és így talán fölöslegesnek tűnhet ennek bemutatása. Azonban ha jobban megvizsgáljuk a kérdést, nem az. Ahogy majd lentebb részletesebben foglalkozom vele, a Kelet és a Balkán kutatása a századfordulón szorosan összefüggött egymással, ami által a kettőt együtt kell vizsgálni. Mindemellett a KMTI alapítása az egész magyar Balkán és Keletkutatás fejlődésének szempontjából fontos állomásnak tekinthető.

2.1. A „kezdetektől” 1867-ig, (történelmi áttekintés)

Mit is jelentett Magyarország számára a Balkán és fordítva? Mindezt Makkai László fogalmazta meg legátfogóbban: *„Egy évezred óta a Balkán és Nyugat-Európa között Magyarország a zsilip szerepét játszotta. Volt idő, mikor a magyar nagyhatalom szárnyai alatt találták meg politikai életlehetőségeiket a Balkán kis államai, de nem volt idő, mikor Magyarország ne lett volna tényező életükben. Történelmünk első félezer éve alatt többször látszott úgy, hogy a Balkánból Magyarország lesz, a második félezer év során viszont az események úgy hozták magukkal, hogy a Balkán nyomult bele Magyarországra testébe.”*³

A magyarság számára a Balkán már a honfoglalástól kezdődően ismert volt. A kalandozások során a magyarok szinte állandó - hol békés, hol háborús - kapcsolatba kerültek az itt élő népekkel és az őket - több-kevesebb sikerrel - uraló Bizánccal. Konstantinápoly ekkor a keleti ortodox, keresztény kultúra központja. Hatása a fiatal Magyar Királyságra (Szt. István megkoronázása 1000-ben) nem volt elhanyagolható, viszont a magyar elit Rómát és a nyugati kereszténységet választotta, így a magyarság a nyugati keresztény kultúrkör részévé vált.

Az egyre erősödő Magyar Királyságnak a Balkán mint természetes terjeszkedési terület jött számításba. Ennek első eredménye a horvát korona megszerzése volt (Könyves Kálmánt 1102-ben koronázták a Horvát Királyság uralkodójává, ezzel 1918-ig fennálló perszonálunió jött létre a két ország között). Dalmáciáért viszont váltakozó kimenetelű versengés alakult ki Velencével. A Magyar Királyság a Bizánc rovására létrejövő, növekedő, zsugorodó, majd széthulló balkáni államokkal, népekkel szemben érvényesíteni tudta hatalmi befolyását, létrehozva a török hódításig fennálló Bánságok és vazallus államok hálózatát (Macsói, Sói Bánság, Ráma, Havasalföld stb.).

A 14. századtól egy új hatalom jelent meg a térségben, a török. A török hódítással - mint ahogy Makkai oly kiválóan megfogalmazta - egy új korszak kezdődött Magyarországon és a Balkán viszonyában. A 150 éves magyarországi török jelenlét egy sajátos történelmi korszakot jelentett, de mégis ideiglenes volt.⁴ Ami viszont hosszú távon hatással volt a magyar-balkáni kapcsolatokra az a több évszázados balkáni török jelenlét. Ekkortól alakul ki a magyar vezető elit számára az a kép, miszerint a Balkán, egyenlő a Kelettel.⁵

Természetesen ez árnyalt képet ad, hisz a magyarság tisztában volt az itt élő keresztény népek jelenlétével, de általánosságban elmondhatjuk, hogy a török, iszlám kultúra, keleti életvitel, nagyban befolyásolta az itt élő népek jellemét, gondolkodását. Mindez annak ellenére alakult így, hogy a lakosság többsége megőrizte keresztény ortodox hitét, kultúráját és a törökre, mint ellenséges hatalomra tekintett. Ez a hosszú ideig tartó együttélés kitörölhetetlen nyomot hagyott az itt élő népek gondolkodásában, életmódjában.

A 15-16. századtól egyre fontosabbá vált ennek a keleti, iszlám, tehát más kultúrájú „titokzatos” birodalomnak a megismerése. Ennek elsősorban politikai, katonai okai voltak. A 16. századtól meginduló követjárásokról és a később kialakuló állandó követségekről rendszeres jelentések érkeztek a Bécsi és Erdélyi udvarokba.⁶ Ezek a jelentések tudatosan foglalkoztak a birodalom belső viszonyaival, katonai, politikai, gazdasági szempontból egyaránt. Az egyik

² Ebben a fejezetben a Kelet kutatását csak a Török Birodalom és annak európai tartományaira értem. A távolabbi Kelet kutatásának témája meghaladja a dolgozat terjedelmét.

³ Makkai László: A magyar Balkán-kutatás szervezeti kérdései, In: Gál I. szerk., 1942

⁴ „...ideiglenes volt.” Ezen csak a török, években számolt magyarországi jelenlétét értem. Természetesen a török hódoltság egyéb, hosszú távú következményeit, mint pl.: a demográfiai változások, Magyar Királyság betagozódása a Habsburg Birodalomba stb. nem értem ez alatt.

⁵ Ez a kép a 18-19. században gyökeresedett meg és az általam részletesebben vizsgált korszakban (1867-1918), már teljesen elfogadott nézetté vált. Amikortól a Balkán és a Kelet fogalma elválik, az az I. és II. Balkán háború után számítható, de igazán majd csak az I világháború után lesz ez az „elválás” teljes értékű.

⁶ Tardy Lajos: Régi magyar követjárások Keleten.

legnevezetesebb, - nem csak diplomáciatörténeti szempontból - az Verancsics Antal, Belsey János, és Zay Ferenc részvételével folytatott diplomáciai tárgyalások voltak (1553-57).⁷

A hivatalos diplomáciai tudósítások mellett, a 16-17. századból több olyan munka is fennmaradt, melyeket utazók, vagy éppen volt hadifoglyok, vagy rabszolgák írtak.⁸ Mindezen dokumentumok értékes és egyben érdekes képét adják a Török Birodalomnak és ami témánk szempontjából talán fontosabb az az, hogy előfutárainak tekinthetők a későbbi tudományos igényű műveknek.

A török-magyar „kulturális” kapcsolatok egyik korai, ámbar a korszakra jellemző példája Ibrahim Mütefferika (1670 körül-1747) életútja. A kolozsvári születésű ifjút - korabeli beszámolók szerint - a törökök fogolyként magukkal vitték Isztambulba. Itt áttért az iszlám hitre és hű alattvalója lett az Oszmán dinasztiának. Személyében a török nyomdászat alapítóját tisztelhetjük. Az általa alapított nyomdában - bár halála után csak a 18. sz. végétől kezdett újra működni - 17 művet 23 kötetben 12.500 példányban nyomtattak ki.

A Török Birodalom elérve hatalmának és befolyásának csúcspontját a 17. sz. második felétől egyre inkább védekezésre szorult. Magyarország területéről az 1699-ben megkötött karlócai béke után szorult ki.⁹ Ám a Balkán több évszázadig uralma és befolyása alatt maradt. Ekkortól egy fordulat ment végbe a törökség megítélésében. Az eddigi ellenségből, partner, segítő ország lett. Ennek kezdetei a 17. század második felétől kibontakozó Habsburg ellenes mozgalmakban foghatók meg (Wesselényi féle szervezkedés (1664-1671), Thököly Imre Felvidéki Fejedelemsége (1678-86), II. Rákóczi Ferenc szabadságharca (1703-1711). Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc török területen találtak menedéket. Ugyanúgy, mint 150 évvel később az 1848-49-es szabadságharc üldözöttjei, élükön Kossuth Lajossal.

A 19. sz. közepétől egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott a törökországi magyar emlékek irányába.¹⁰ A kiegyezés utáni békés évtizedek alatt válik lehetségessé a rendszeres kutatások megkezdése. Ezzel is erősítve a két nép között létező baráti, testvéri kapcsolatokat.

Eme nagyszabású munka hosszú évtizedek kemény és kitartó munkáját igényelte. A kutatásokat kiemelkedő képességű tudósaink végezték, kiknek elhivatottsága nélkül aligha valósulhattak volna meg azok az eredmények, amelyekre alapozva a 20. sz. elejére a magyar állam létre tudta hozni saját külföldi tudományos intézetét.

2.2. Az 1867-1918-ig terjedő korszak

A kiegyezésig a magyar politikai és gazdasági elit nem tudott részt venni a gazdasági gyarapodásban, emellett a birodalmi politikai életből is kiszorult. Ez a helyzet a kiegyezés (1867) után megszűnt és a gyorsan fejlődő magyar gazdaság számára természetes terjeszkedési lehetőségként kínálkozott a Balkán, amihez párosult a nagypolitika érdeklődésének hasonló irányultsága („Keleti-kérdés”).¹¹ A korszak tudományos életére jellemző, az un. imperialisztikus jellegű kutatások. Ez nem jelentett mást, mint hogy a politika, a gazdaság és a tudomány érdekei és irányai egybeestek.

A békés gyarapodás évtizedei lehetővé tették, hogy a magyar tudományos élet - mennyiségben és minőségben - felzárkózhasson Európa nyugati feléhez. Ennek nyilvánvaló jelei az egyetemi és főiskolai fejlesztések voltak.¹² A 19. század utolsó évtizedeire vált lehetségessé a Kelet, és Balkán képzés beindítása. Emellett az 1910-es évekre már olyan intézmények is születtek a magyar állam berkein belül, amelyek előrelátó tervek és komoly kutatási célok kiindulópontjai lettek.

2.3. A kereskedelmi és oktatási intézmények

A kiegyezés utáni korszak a magyar oktatástörténetnek is kiemelkedő időszaka. Eötvös József (1867-1871-ig Vallás- és Közoktatásügyi miniszter) irányításával az alapszintű oktatástól az egyetemekig, főiskoláig bezárólag komoly fejlesztések indultak meg. A cél, felzárkóztatni hazánkat a fejlett nyugati oktatás színvonalához, mind minőségi, mind mennyiségi téren. Számszerűsítve ez azt jelentette, hogy amíg 1867-ben, a magyar felsőoktatásban, összesen (a hittudományi iskolákat is beleszámítva) 4830 hallgató vett részt, addig 1917-re - a világháború pusztító éveitől kezdve -

⁷ A követjárás során fedezték fel az antik Anküra (mai Ankara) romjai közt, Augustus végrendeletének szövegét és örökítették meg az utókornak.

⁸ Georgevics Bertalan és Huszti György nevei említhetők meg.

⁹ A török az 1718-as pozsareváci béke után szorult ki végleg Magyarországról. Ezzel helyreállt a Magyar Királyság területi egysége.

¹⁰ Mátyás Corvinák kutatásai, hódoltság kori források, a Thököly, Rákóczi emigrációk emlékeinek és hamvainak kutatásai.

¹¹ Keleti-kérdés: A 19. sz. második felében kialakuló nagyhatalmi versengés az egyre gyengülő Török Birodalom balkáni területeiért. Fontosabb állomásai: Krími háború (1853-55), Orosz-Török háború (1877-78), Berlini Kongresszus (1878), I-II Balkán háborúk (1912-13)

¹² A teljesség igénye nélkül, néhány egyetem és főiskola alapítása: József Műegyetem 1871-től 3 új fakultással működik, Kolozsvári Egyetem 1872, Ludovika Akadémia 1872, Képzőművészeti és az Iparművészeti Iskola 1875, Zene Akadémia 1875, Országos Rabbiképző 1877, Keleti Kereskedelmi Akadémia 1899.

ez a szám 18033 főre nőtt.¹³ A hallgatók intézmény szerinti megoszlásában a tudományegyetemen tanulók létszáma volt a legnagyobb.¹⁴

Fontos részt képeztek a magyar oktatás fejlesztésében a külföldi, állami ösztöndíjrendszerek.¹⁵ Ezek az ösztöndíjak 1867-től megelőzően rendszertelenek és kis volumenűek voltak. A kiegyezés után a magyar állam rendszeresen küldött magyar diákokat külföldi egyetemekre, főiskolákra. E célra az állami költségvetésben 1868-tól egy elkülönített összeg állt rendelkezésre. Az ösztöndíjrendszer egészen a világháború végéig működött és évente átlagosan 15-20 főt érintett.

Mivel a cél a leendő tanári kar képzettségének fejlesztése volt, ezért csak nyugati egyetemre kerültek ki magyar diákok (főleg Franciaország, Olaszország, Svájc, Ausztria, Németország és Anglia voltak célországok).¹⁶

A keleti, balkáni képzés a 19. század utolsó évtizedeire tudott intézményes formát ölteni. A bővülő gazdasági kapcsolatok egyre inkább igényelték a keleti - török, balkáni - viszonyokat, nyelveket jól ismerő kereskedelmi szakemberek képzését, akik segíthették a magyar cégeket a könnyebb eligazodásban.

Az oktatási intézmények közül kiemelkedő szerepet töltött be a Keleti Kereskedelmi Akadémia.¹⁷ Alapítása 1899-re esik. Ezt megelőzően 1883-ban merült fel egy balkáni-keleti ismereteket oktató intézmény alapításának gondolata. Trefort Ágoston akkori kultuszminiszter (1872-1888) vezetésével szakmai tanácskozás is folyt ez ügyben, de még nem valósult meg az elképzelés.

A képzés 1891-ben indult meg a Budapesti Kereskedelmi Akadémián a Keleti Nyelvek tanfolyamából kiválva, Keleti Kereskedelmi Tanfolyam néven. A tanfolyam első igazgatója dr. Ghiczy Géza volt. Ő következőképpen magyarázta a tanfolyam szükségességét: „A forgalmi viszonyok...váltózása talán már legközelebbi jövőben is követelni fogja, hogy a hazai kereskedelem más irányban is keresen eredményes működési kört. Ez...nem mehet más felé, mint Kelet felé...melynek forgalma csak most kezd felfejlődni, oly tér, melynek megszerzése hazai iparunk részére, ennek felvirágozását biztosítaná.”¹⁸ 1895-től felmerült a további fejlesztés és bővítés gondolata, aminek eredményeképpen, 1899-ben fel is avatták a Keleti Kereskedelmi Akadémiát.¹⁹

Az Akadémia fő hatóságai, a Vallás -, és Közoktatásügyi Minisztérium és a Kereskedelmi Minisztérium voltak. Az intézet fenntartásának költségeit a Vallás -, és Közoktatásügyi Minisztérium állta.

A képzés ekkortól két éves volt és a legnagyobb hangsúlyt a keleti nyelvek oktatására helyezték. A tanított nyelvek a következők voltak: arab, szerb, bolgár, román, török, újgörög és orosz. Az intézet nyitottságára jellemző, hogy a nyelvtanfolyamokra a rendes hallgatókon kívül bárki beiratkozhatott, aki a kereskedelem révén érdekelt volt az annektált tartományokban.

A gyakorlati képzés szerves részét képezte az oktatásnak, ami tanulmányi kirándulások formájában valósult meg. Így ismerkedtek a hallgatók egy adott régió néprajzi, kereskedelmi, gazdasági, társadalmi viszonyaival.

Ettől függetlenül, minden évben meghirdettek utazási és nyelvtanulási ösztöndíjakat, melyek segítségével Belgrádtól-Bagdadig, Tunisztól-Irakig eljutottak a hallgatók. Hogy mire voltak még jók az utazási ösztöndíjak? Az ösztöndíjasok jelentésírási kötelezettsége miatt, lényegében az adott régió gazdasági feltérképezését jelentették. Ezek a jelentések a megfelelő kormányzati körökhöz eljutva, elsődleges információkkal szolgáltak az adott térségről.²⁰

Az Akadémia rendelkezett saját szakkönyvtárral, keleti néprajzi anyag -, és árugyűjteménnyel, egyfajta múzeummal. Emellett saját - többnyelvű, keleti nyelvészeti - folyóiratot is megjelentetett „Keleti Szemle” címmel. Az intézet igazgatója Kunos Ignác volt, aki nagy hangsúlyt fektetett a török kapcsolatok szorosabbá tételére. Magáról az Akadémiáról elmondhatjuk, hogy egész fennállása alatt kiemelt figyelemben részesítette Törökországot és Bosznia-Hercegovinát. 1912-ben bosnyák tanfolyamot is indítottak.

Az Akadémián 1914-ig 459 hallgató végzett, maga az intézet 1920-ig állt fenn, amikortól is beolvastották az akkor megalakuló Közgazdasági Karba. Fennállását és működését alapvetően sikeresnek mondhatjuk, bár a hallgatói létszám nem tudott jelentősen nőni.

A másik oktatási intézmény, a szintén kormányzati döntés alapján, 1912-ben Fiumében alapított Fiumei Kiviteli Akadémia volt. Itt szintén gazdasági, kereskedelmi orientáltságú gyakorlati képzés folyt, kiemelt figyelemmel a nyelvi oktatásra.

A képzés itt is 2 éves volt. A gyakorlati oktatás részeként évente egyszer külföldi utat biztosított az intézet, nyaranta pedig lehetőség adódott különböző európai cégeknél gyakorlatszerzésre. Az intézet népszerűnek volt

¹³ A magyar felsőoktatás évszázadai.

¹⁴ A hallgatók százalékos megoszlásai: 1867-ben: Tudományegyetemen: 36%, Műegyetemen: 6%, Jogakadémiákon: 26%, Hittudományi Intézetekben: 32%, 1917-ben: Tudományegyetemen: 69%, Műegyetemen: 17%, Jogakadémiákon: 7%, Hittudományi Intézetekben: 7%.

¹⁵ Ujváry Gábor: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön, 1867-1944.

¹⁶ Rendszeresen magyar ösztöndíjasokat befogadó intézetek: 1883-tól a Nápolyi Stazione Zoologia, biológus, vagy zoológus hallgatókat, 1909-től Bolognában a Bologne Sour Seine-i Fiziológiai Intézet. Az olasz egyetem mellett természetesen népszerűek voltak az angol, német és francia egyetemek is.

¹⁷ A Keleti Kereskedelmi Akadémiáról és az ott végzett hallgatókról bővebben: Zsidi Vilmos: Magyar ösztöndíjasok és volt kereskedelmi főiskolai hallgatók keleten.

¹⁸ U.o.

¹⁹ 1910-ben nevezik át Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémiává, kihangsúlyozandó annak állami jellegét.

²⁰ Zsidi Vilmos: Magyar ösztöndíjasok és volt kereskedelmi hallgatók keleten, p. 75.

mondható, bár viszonylag kis létszámmal működött. 1914-ben 19 oktatója és 54 hallgatója volt. ²¹ Az intézet áldozatául esett az I. világháború utáni helyzetnek, így csak 1919-ig állt fenn. ²²

Más intézményekben nem folyt komolyabb keletképzés, bár próbálkozások voltak, de ezeket az I. világháború kitörése mind meghiúsította.

2.4. Az MTA és a Magyar Ázsiai Társaság szerepe a magyar Balkán- és Kelet kutatásában

Az MTA a magyar Balkán- és Keletkutatás szervezeti, gyakorlati fejlesztésében kiemelkedő szerepet vállalt. Az általa létrehozott Keleti Bizottság és a tőle függetlenül létrejövő Magyar Ázsiai Társaság szinte egyedüli meghatározó intézményei voltak az ilyen irányú kutatásoknak.

Mielőtt rátérnénk az MTA által alapított Bizottságra, érdemes megvizsgálnunk az 1910-ben alakult Turáni Társaságot²³ (Magyar Ázsiai Társaság, 1916-tól Magyar Keleti Kultúrközpont).

A Társaság egyik alapítója Paiker Lajos volt és hamarosan a magyar tudományos élet jeles kelet kutatóit sikerült megnyernie az ügynek.²⁴ Székhelyük az Országház volt.

A Társaság fő célja az ázsiai és más, a magyarsággal rokon népek kutatása gazdasági, politikai, néprajzi, kulturális szempontból. A „turáni eszme” magában foglalta a bolgár és török népeket egyaránt, így azoknak nem csak kutatása, hanem - „közelségük” révén - a velük való intenzívebb kapcsolatok kiépítése is lehetővé vált.

1913-tól saját lapot is indítottak „Turán” címmel, amely legfőbb közvetítője volt a „turáni eszmének”. Főszerkesztője Teleki Pál lett. Ekkorra már markánsabban megfogalmazódtak a Társaság céljai: „*Keletre magyar! Nemzeti, tudományos és gazdasági téren keletre! Tudományos alapot, alapos ismereteket a gazdasági előnyomulásnak, gazdasági célokat, de segítséget is a tudománynak. Mert nemzeti tudományon felépülő nemzeti gazdagodás, presztízsünk emelése keleten reális export-ipar megteremtésével, illetve fejlesztésével lesz erőnk, függetlenségünk, hatalmunk alapja.*”²⁵

Lényegében a magyar imperialisztikus gazdasági, politikai, tudományos törekvések összefoglalása ez. A magyarságnak keleten kell érvényesülnie, elsősorban a rokoni kapcsolatokra alapozva. A nagyhatalmakhoz hasonlóan Magyarországnak is részt kell vennie a keleti nyersanyaglelőhelyek kutatásában, kihasználásában, természetesen az ország lehetőségeihez és képességeihez mérten.

Ekkor már komoly állami támogatást is élvezett a Társaság, ez nevének megváltozásához vezetett. Magyar Keleti Kultúrközpont lett a neve (1916). Expedíciókat finanszíroztak, többek között: Kis-Ázsia, Aral- és Kaszpi-tó vidékén, Kaukázusban és Közép-Ázsia más régióiban.

A világháború alatt a katonai szövetséget kihasználva komoly kapcsolatokat építettek ki Bulgáriával és Törökországgal. Ennek keretében több száz török, bolgár, albán, bosnyák fiatal tanult az ország különböző iskoláiban.

Az I. világháború után a Társaság kisebb célok és feladatok megfogalmazására kényszerült, emellett létét többen is támadták. Érdemlegesen 1943-ig működött.

A Balkán és Kelet kutatásának talán legfontosabb szervezete, az MTA Keleti Bizottsága (1914-1916-ig Balkán Bizottság) volt. Először 1892-ben, gr. Kuun Géza javasolta az MTA közgyűlésén egy Kelet kutatásával foglalkozó bizottság felállításának lehetőségét. Az indítványt Goldziher Ignác véleményezte és azt, pénzhányra hivatkozva nem tartotta megvalósíthatónak.

A politikai változások végül kikényszerítik egy ilyen bizottság felállítását. A Balkán háborúk (I. Balkán-háború 1912-13, II. Balkán-háború 1913) által kialakult új politikai helyzetben az MTA nem engedhette meg magának, hogy ne foglalkozzon a térséggel.

Az 1913. márciusi MTA közgyűlésén elfogadták Heinrich Gusztáv javaslatát. Elképzelése szerint a bizottság elsősorban a balkáni, de a távolabbi keleti népek földrajzi, történeti, nyelvészeti és gazdasági ügyeit vizsgálná. „*A politikai, kereskedelmi, tudományos és gazdasági élet képviselői egyaránt tudatában vannak annak a körülménynek, hogy a törökség kiszorulásával és a balkáni államok új alakulásával egy új kulturális fejlődés korszaka kezdődik, a melyből nekünk is ki kell vennünk a minket megillető részt.*”²⁶

Az MTA felállított egy Előkészítő Bizottságot, melynek feladata lett meghatározni azokat a célokat, melyeket a közeljövőben végre kell hajtani a Balkán kutatása terén. A Bizottság elnöke Berzeviczy Albert (MTA elnök), előadója Heinrich Gusztáv (akadémiai főtítkárr) lettek.

A Bizottság 6 pontban foglalta össze a tennivalókat. „*Íme néhány javaslat, a már felmerült indítványok figyelembevételével:*

²¹ Itt végzett Rákosi Mátyás 1914-ben.

²² Hajdú Zoltán: Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra. p. 14.

²³ A magyar turanizmussal a dolgozat korlátai miatt csak érintőlegesen foglalkozom. A téma természetesen több figyelmet érdemel, hisz a korabeli török-magyar kapcsolatok alakításában fontos szerepet töltött be, illetve személyi átfedései miatt a KMTI-hez is köze volt.

²⁴ Többek között Károlyi Mihályt, Vámbéry Ármint, Cholnoky Jenőt, Goldziher Ignácot, Teleki Pált, Lóczy Lajost stb.

²⁵ Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek, In: Ablonczy Balázs (szerk), p.9.

²⁶ Javaslatok a Balkán Bizottság Előkészítő Bizottságától, Akadémiai Értesítő, 1914, pp.127-129.

1. „... a Balkánt ismertető jelesebb történeti, politikai, közgazdasági munkák fordítassanak le magyarra... Egyfelől idegen nyelvű munkákat lehetne lefordítani (e részben csak a bosnyák balkánintézet jeles kiadványaira utalunk), más oldalról, a mennyiben hazai szakértők találkoznak, ezeknek módot kellene nyújtani, hogy az egyes államok viszonyait tanulmányozzák.
2. A Magyar Tudományos Akadémiának volna feladata szótárakról gondoskodni, ... esetleg egy szerb-bolgár-oláh-görög-albán-magyar-német nagy szótár szerkesztése, mellyel a külföldnek is nagy szolgálatot tennék.
3. Nagy és talán nebezzen megvalósítható vállalat volna a Balkán-félsziget realencyklopaediáját megírni, a melyben a félsziget egyes viszonylatai hazai és külföldi szakemberek által jó díjazás mellett megíratnának.
4. A Magyar Tudományos Akadémiának, valamint tudományos társulatainknak sűrű összeköttetésbe kellene lépni a balkáni osztrák, horvát és orosz tudományos társulatokkal.
5. Az Akadémiának fel kellene hívnia a magyar kir. Kormányt, hogy egyetemeinken a balkáni nyelvek tanításáról, a balkáni egyes államok összes viszonyainak tudományos alapon, de egyúttal gyakorlati érzéssel tárgyalásról gondoskodjunk.
6. A mondott feladatok megoldására felhívandók volnának az országban található alkalmas erők, a kiket munkásságukban erkölcsileg és anyagilag segíthetnünk kellene. A javasolt balkáni folyóirat eszméje idővel szintén megvalósítandó lenne.²⁷

1914 júniusában létrejött a Balkán Bizottság és a fent lefektetett elvek mentén megkezdte működését. Elnöke, Berzeviczy Albert (1915-36). Előadói, Heinrich Gusztáv (1915-1916) és Teleki Pál (1916-1941) voltak.²⁸

A következő két évben a munka jórészt belső szervezésre szorítkozott és pályázatok (történeti, nyelvészeti) kiírásával próbálták az érdeklődést felkelteni. A beérkező pályázatok a következők voltak:

1. Szegh Dezső: Albánia I-IV
2. Németh József: Szerbia
3. Horváth Jenő: A balkáni kérdés története
4. Sebes Gyula: Románia
5. Márton Béla: A Balkán-félsziget leírása

Kiadásra érdemesnek egyedül Németh József művét találták, Horváth Jenő művét támogatólag továbbadták a Könyvkiadó Bizottságnak. A nyelvi szótárak elkészítéséhez nem érkeztek pályázatok.

Közben Teleki Pál a Balkán Bizottság nevében kidolgozott egy tervezetet, ami a „Balkáni és Előázsiai Földrajzi Intézet” létrehozásának koncepcióját fogalmazta meg. Ebben egy nagyobb állami kutatóintézet felállítását javasolta. Az intézet mindenre kiterjedő kutatásokat végezne, kapcsolatokat építene ki - a háborús helyzet miatt - a szövetséges országok hasonló intézményeivel és ezt Bulgáriával és Törökországgal kellene kezdeni. Meg kell teremteni az intézet publikációs hátterét, fel kell állítani egy Balkán Múzeumot, de az intézetnek alapvető oktatási és ismeretterjesztési feladatokat is el kell látnia.

Ezt az önmagában grandiózus javaslatot az MTA 1916 januárban megvitatta és a háborús helyzetre hivatkozva megvalósíthatatlannak tartotta.

Ami még a térségben való fokozottabb szerepvállalásra készítette a magyar kormányt - saját jól megfogható érdekein kívül - az Bécs folyamatos és erős kutatói jelenléte volt. 1896-ban a Bécsi Akadémia saját feladatának határozta meg a térség néprajzi, földrajzi, történeti, nyelvi, régészeti kutatását. Ennek érdekében létrehozta saját Balkán Bizottságát és több expedíciót indított a Balkánra.²⁹

A magyar tudományos élet egyfajta sajátos szerep betöltését fogalmazta meg Béccsel szemben, amikor kijelentette, hogy Magyarországnak egyfajta közvetítő szerepet kell vállalnia a balkáni népek felé. „Ezt a képp kell megindítanunk, hogy tudományos körünk, elsősorban az MTA kijelölje azokat a teendőket, a melyeket a maga részéről elvállalhatónak és az állam s a társadalom közreműködésével teljesíthetőnek tart.”³⁰ Mindezen okokból kifolyólag döntöttek arról, hogy saját expedíciókat küldjenek a térségbe.

1916-ban névváltozás történt. A Balkán Bizottságból, Keleti Bizottság lett. A névváltozás tartalmi változással is járt. Most már nem csak a balkáni területek kutatása a fő feladat, hanem a távolabbi keleti országok és népek is bekerültek a célterületek közé. Ahogy az Akadémiai Értesítőben olvashatjuk: „A Keleti Bizottság feladata tisztán és kizárólag tudományos, a balkáni és keleti országok történelmi, földrajzi, néprajzi, gazdasági, természettudományi és művelődési (nyelvészeti, régészeti, irodalmi stb.) viszonyainak alapos tanulmányozása és tudományos földolgozása.”³¹

A Bizottság célul tűzte a Balkán-félsziget, Elő-Ázsia és Ázsia távolabbi területeinek kutatását. A gyakorlatban jelentős kutatásokat finanszírozott a Balkán egyes területein 1916 és 1917-ben. Többek között:³²

- Pécsi Albert: 1917 április-augusztus, Szerbia és Albánia területén közlekedés-földrajzi kutatások,
- Buday Árpád: 1917 május-július, régészeti kutatásokat végzett, elsősorban Metojica területén,
- Csíki Gergő (muzeológus): állattani anyagot gyűjtött Szerbia, Albánia területén,
- Ifj. Lóczy Lajos: Nyugat-Szerbia geológiai viszonyait vizsgálta. 1917. június-július és 1917. szeptember-október.

²⁷ u.o.

²⁸ A tagokról részletesebben: Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai, 1854-1949, p. 323.

²⁹ u.o.

³⁰ u.o.

³¹ Keleti Bizottság, Akadémiai Értesítő, 1917, pp. 247-248.

³² Jelentések a Keleti Bizottság balkáni expedícióiról, Akadémiai Értesítő, 1918.

Az I. világháború után nehézkessé vált a Bizottság léte, de a két világháború között kisebb-nagyobb megszakitásokkal tovább működött. A pénztelenség és Teleki Pál elfoglaltsága miatt a Bizottság már nem tölthetett be olyan szerepet a Kelet-, és Balkánkutatásban, mint amelyet az I. világháború előtt. A II. világháború után, 1947-ben történt kísérlet az újjászervezésére, azonban az MTA akkori átszervezése miatt nem kezdhette meg érdemi munkáját.

Lényegében itt már elérkeztünk a KMTI alapításához. Összegzésként elmondhatjuk, hogy a gazdasági, politikai érdekek komoly gerjesztő hatással voltak a magyar balkánkutatás fejlődésére, de emellett a tudományos körök, személyek érdeklődése, elhivatottsága is komoly kezdeményező erőt biztosított. Természetesen a magyar tudományos élet - mint mindenhol és ekkor, de talán későbbiekben is - nemzeti, imperialisztikus érdekeket szolgált. Mindemellett ez a korszak a magyar balkán-, és keletkutatás életében komoly lehetőségekkel és perspektívákkal kecsegtetett. Minderre megvolt az elszántság, az érdeklődés és az anyagi fedezet is.

3. A RÓMAI MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZET (RMTI)

Érdeemes néhány gondolatot szentelnünk a Római Magyar Történeti Intézetnek. Elsősorban azért, mert ez volt az első állami tulajdonban lévő külföldi kutatóintézet. (Ami a KMTI elsődlegességét illeti a külföldi magyar Intézetek között az az, hogy ez volt az első, tisztán állami alapítású Intézet, ahol a kezdetektől folyt a kutatómunka. Ezzel ellentétben az RMTI-t egy magánszemély alapította és csak ezután került állami tulajdonba, emellett a tudományos tevékenységét csak az I. világháború után kezdte meg.)

1880-ban nyitották meg a Vatikáni Titkos Levéltárat. Így lehetővé váltak az itteni kutatások. Fraknoi Vilmos³³ ezt látva arra a megállapításra jutott, hogy egy Rómában működő tudományos intézet össze tudná fogni és irányítani az itteni kutatásokat és ösztöndíjak segítségével lehetőséget biztosíthatna tehetséges fiatal magyar kutatóknak, tudományos munkásságuk elmélyítésében.

A gondolatot tett követte és 1895-ben Rómában egy villát építtetett. Fraknoi azonban tudta, hogy az Intézet hosszú távon csak úgy tud fennmaradni, ha az állam ellenőrzése, tulajdona alá vonják. Ezzel már 1907-től próbálkozott, de különböző okok miatt, csak 1913-ra sikerült ezt elérnie.

Az MTA-n keresztül, a Vallás-, és Közoktatásügyi Minisztériumnak³⁴ ajándékozta az épületet, könyvtárával és minden berendezésével együtt. Innentől számolva (1913-tól) az Intézet fenntartási költsége már szerepel a minisztérium költségvetésében.

Magának az intézetnek a szervezését és tudományos irányítását a minisztérium az MTA-ra bízta. Az MTA el is készítette a szervezeti szabályzatot³⁵ és saját állandó bizottságot állított fel, „Római Magyar Történeti Intézet Bizottsága”³⁶ néven. Az intézet megnyitását 1914 őszére tervezték. Az igazgatói szék betöltését egyelőre elhalasztották. Mindössze Vári Rezsőt, az Intézet titkárát küldték Rómába, aki az Intézet megnyitásáig az igazgatói teendőket is ellátta. Az RMTI megnyitását az I. világháború kitörése akadályozta meg, sőt az 1915-ös olasz hadüzenet a meglévő kapcsolatokat is megszüntette. A világháború alatt az olasz állam lefoglalta az épületet és csak a spanyol nagykövetség révén értesült a magyar állam annak állapotáról.

Mindenesetre az RMTI Klebelsberg Kunó oktatási miniszter kultúrpolitikájának köszönhetően 1918 után is fennmaradt. Kapuit 1923-ban nyitotta meg.³⁷

4. MAGYAR KUTATÁSI KÍSÉRLETEK ISZTAMBULBAN, 1867-1918-IG³⁸

Eddig foglalkoztunk a KMTI létrejöttének intézményi előzményeivel, most helyet kell adni azon személyeknek, akik egyénileg, vagy állami megbízásból - hol több, hol kevesebb sikerrel - próbáltak bejutni a török levéltárak, könyvtárak

³³ Fraknoi Vilmos (1843-1924), váradi kanonok, címzetes püspök, az MTA titkára, történétíró. A 16.-17. századi magyar történelem számos egyházi- és diplomáciatörténeti témáját dolgozta fel.

³⁴ A Vallás-, és Közoktatásügyi Miniszter ekkor: gr. Zichy János, 1912-1913-ig.

³⁵ A Római Magyar Történeti Intézet szervezeti szabályzata, Akadémiai Értesítő, 1913, pp.127-129.

³⁶ A Római Magyar Történeti Intézet Bizottságának ügyrendje, Akadémiai Értesítő, 1914, pp.124-127. A bizottságról bővebben: Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai, 1854-1949.

³⁷ Közvetlenül az I. világháború után külföldön alapított magyar intézetek: 1920 Bécsi Történeti Intézet, 1923 Római Magyar Történeti Intézet, emellett az un. Collegium Hungaricumok: 1924 Bécs, Berlin, 1928 Róma.

³⁸ Arbanász Ildikó-Csorba György: Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt.

félte őrzött termeibe. Látni fogjuk, hogy az MTA-nak itt is kiemelkedő szerep jutott, a szervezés és a végrehajtás területén egyaránt.

Már jó ideje foglalkoztatta a magyar tudományos közéletet a Mátyás Corvinák ügye. Tudvalevő volt, hogy a török magyarországi hódításai során jelentős mennyiségű könyvet vitt magával hadizsákmány gyanánt. Így kerültek a Corvinák Isztambulba. Ezek felkutatására küldött az MTA „expedíciót”, először 1862-ben.³⁹

Három magyar tudós - mind az MTA tagjai - indult útnak, Kubinyi Ferenc (1796-1874) országgyűlési képviselő, Henszlmann Imre (1813-1883) régész, műépítész, Ipolyi Arnold (1823-1886) történész, plébános. Hivatalos céljuk a magyar történelemmel kapcsolatos iratok, források helyeinek felkutatása, számbavétele, de a fő cél a Corvinák tárolási helyeinek meghatározása volt. A hivatalos kérelmek révén sikerült bejutniuk a Topkapi Saray⁴⁰ könyvtárába, ahol több kódexet találtak, közülük bizonyíthatóan több Mátyás Corvinát. Emellett sok magyar vonatkozású iratot is láttak. Sajnos „*Sem a sikerre szükséges bővebb eszközökkel, sem a hosszabb maradásra idővel nem rendelkezhetvén,.... bővebb eredményre sem juthattunk ez alkalommal.*”⁴¹ Írták az MTA-nak tett jelentésükben.

Tudni kell, hogy ekkor - a modern, Atatürki török állam létrejöttéig - a török egyházi, világi, de legfőképp a császári levéltárakat félte őrizték a külföldiek elől. A könyvek és iratok egyáltalán nem voltak szakszerűen tárolva, kezelve, sokszor a mostoha körülmények (beázás, hanyagság) miatt láda számra pusztultak az értékes források. A hivatalos szervek közönye és hozzá nem értése csak fokozta az amúgy is lehangoló helyzetet. Érdeemes volt minél magasabb beosztású személytől - nagyvezír, szultán - engedélyeket szerezni. Ám ezek sem jelentettek biztos sikert. Sokszor többszöri nekifutással, megvesztegetéssel, cselekkel lehetett bejutni és kutatni és az elért eredmények egy szempillantás alatt semmivé válhattak, ha a török hatóságok úgy akarták. A külpolitikai helyzet is befolyásolta a hivatalos szervek viszonyát az idegen kutatókhoz.

Az első kiküldetés által elért eredmények lelkesedést váltottak ki idehaza és megkezdődött a következő expedíció szervezése. 1865-re tervezték a következő akciót, ez azonban pénzühiány miatt meghiúsult.

A következő próbálkozás 1867-ben történt, amikor a török szultán, Abdülaziz (1861-1876) Magyarországon járt. Az MTA megpróbált személyesen a szultántól engedélyt kérni az isztambuli levél- és könyvtárakban való kutatásokhoz. Ez rövid budapesti tartózkodása miatt nem sikerült. Az MTA így a török nagykövetségen keresztül intézte el a dolgot. Össze is állították az új csoport névsorát, mind kiváló és jeles tudóst sikerült a feladatnak megnyerni (Toldy Ferenc, Ipolyi Arnold, Télyf Iván, Vámbéry Ármin, Pulszky Ferenc). Sajnos ez a próbálkozás sem jutott el a megvalósulásig, szintén pénzühiány miatt.

Ezután több mint húsz évig nem jutott ki magyar kutató Konstantinápolyba, ezért itthon folytak kutatások a Corvinákról.

1869-ben Ferenc József balkáni-török körútjáról - a szultán ajándékként - 4 Corvinát hozott magával. Ezeket gr. Andrássy Gyula akkori miniszterelnökön keresztül az MTA-hoz juttatta. Az újabb adományozásra 1877-ben kerül sor, amikor a szultán a jó politikai kapcsolatokra hivatkozva, 35 kötetet adományozott Magyarországnak. Ebből 12 db volt Corvina.⁴²

A kutatások új lendületét Thallóczy Lajos személye hozta. Őt nem csak a Corvinák érdekelték, hanem az egész magyar történelemre vonatkozó források feltárása. Már fiatalon kiutazott Isztambulba (1881) és lelkesen vetette bele magát a kutatómunkákba. (Háttérinformációként elmondhatjuk, hogy az 1870-es évektől egyre több magyar kutató utazott külföldi levéltárakba, könyvtárakba, múzeumokba, a magyar történelemmel kapcsolatos anyagok kutatása, feltárása céljából).

Eltökélt szándéka volt, hogy megtalálja a magyar vonatkozású iratok tárolási helyeit. Megérkezve azonban neki is szembesülnie kellett a török ügyintézés nehézségeivel. Több kalandos kísérlet és kitartó próbálkozás után - pl. a szultán kocsisának lefizetésével - sikerült megtudnia, hol őrzik a magyar vonatkozású iratok egy részét. Rájött arra is, hogy tartósabb eredményt csak úgy lehet elérni, ha a magyar kormány - hivatalos úton - felveszi a kapcsolatot a török kormánnyal.

Thallóczy Konstantinápolyban ismerkedett meg Szilágyi Dániel⁴³ könyvkereskedővel. Szilágyinak kiváló kapcsolatai voltak a Portával, amit eredményesen lehetett felhasználni a későbbiekben. Thallóczy - amíg távol volt - Szilágyira bízta a kapcsolatok ápolását.

Hazatérve az MTA-n keresztül kérte a külügyminisztériumot a hivatalos engedélyek kieszközlésére. 1882-ben utazott vissza és két héttel megérkezése után, meg is kapta a török szervektől az engedélyt. Ekkor jutott be a Díván és a külügy archívumaiba.

³⁹ A küldetésről részletesebben: Kubinyi Ferenc, Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre jelentése a M. Tud. Akadémiában általok Konstantinápolyban fölfedezett Corvina könyvtár kodexeiről, Akadémiai Értesítő, 1862, pp. 464-473.

⁴⁰ Törökül Topkapi Saray, ami Ágyúkapu Palotát jelent. 1465-1853 között a birodalom adminisztratív központja.

⁴¹ Kubinyi Ferenc, Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre jelentése a M. Tud. Akadémiában általok Konstantinápolyban fölfedezett Corvina könyvtár kodexeitől, Akadémiai Értesítő, 1862, p.469.

⁴² Fraknoi Vilmos: A Konstantinápolyi küldöttség jelentése, pp.3 6-37.

⁴³ Szilágyi Dániel (1830-1885): Orientalista, könyvkereskedő. Az 1848/49-es szabadságharc után Isztambulban telepedett le. Itt könyvkereskedéssel foglalkozott. Kiváló nyelvész. A nyugati nyelvek mellett megtanul törökül, perzsául, arabul. Jelentős mennyiségű eredeti török anyagot halmozott fel a magyar történelemmel kapcsolatban. Gyűjteményét az MTA-nak adományozta (Szilágyi gyűjtemény). Nagyban segítette a Corvina-kutásokat Isztambulban.

1886-ban jutott ki Kúnos Ignác Konstantinápolyba, ahol a francia Lazareus ház könyvtárába próbált bejutni. Ekkor még kevés eredménnyel.

1888-ban Vámbéry Ármin, Fraknoi Vilmos, Nyáry Albert, Thaly Kálmán tagokból álló küldöttség érkezett Isztambulba, hogy előmozdítsák a kutatások ügyét.⁴⁴

A még itt tartózkodó Kúnos, meglepő felfedezést közölt a bizottsággal. Eszerint sikerült megtalálnia a Corvinák török névjegyzékét. A részletes beszámolójából kiderült, hogy Vámbéry Árminnal olyan helyiségekben jártak a Topkapi-ban, ahol egész sor görög és latin nyelvű könyvet találtak más, szintén nagy mennyiségű arab, perzsa könyvekkel együtt. Egy másik helyiségben Vámbéry Árminnal voltak, „...*ahol még állítólag európai meg nem fordult...*”.⁴⁵ Itt kizárólag hadizsákmányok voltak, köztük szintén sok latin és görög könyvvel. Emellett találtak egy jegyzéket, ami „Jegyzéke azoknak a 12-iktől a 18-ik századig terjedő idegen könyveknek, melyek a császári kincstárba vannak elhelyezve” címet viselte.

Az itt tapasztaltakból arra a következtetésre jutottak, hogy Corvináknak még lenniük kell valahol.

A bizottság a következő évben, 1889-ben tért vissza a török fővárosba. Köszönhető mindez Vámbéry Árminnak, akinek sikerült a szultántól a meghívást és az engedélyt a további kutatásokhoz kieszközölnie.

Az MTA felkarolta az ügyet, amiben nagy szerepe volt Ferenc József adományozásának. A magyar királyi udvartartás pénztárából 6000 forintot ajánlott fel a kutatások finanszírozására. A cél, a szultáni kincstárban őrzött könyvtárak állományának felmérése, a szultáni paloták, valamint mecsetek nyugati kéziratának megtekintése és a régi, birodalmi levéltárak Magyarországra vonatkozó anyagának megismerése. Mindezen célok - több-kevesebb sikerrel - teljesültek.

Itt még megjegyezhetjük, hogy Germanus Gyula (1884-1979) - kiváló orientalistánk - is eltöltött hosszabb időt Konstantinápolyban, mint a Keleti Akadémia hallgatója. Mégis kutatásokat nem végzett, csak a Bayezid mecset könyvtárát látogatta.

A kutatásoknak új fordulatot a magyar és a török kormány közötti megállapodás hozott, 1904-ben. Eszerint Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak hazaszállítása lehetségessé vált.⁴⁶ (Ez ünnepélyes keretek között 1906 októberébenben történt meg). A megállapodás tartalmazta a magyar kutatások engedélyét a török levél- és könyvtárakban. A törökországi hivatalos ügyek intézésével Thallóczy Lajost bízták meg.

Thallóczyék úgy gondolták, - helyesen - hogy itt a remek alkalom a kutatási anyag kiterjesztésére. Ezt sikerült is elérniük. Ezután egy megfelelő embert kellett találniuk, aki hosszú ideig tudott Isztambulban maradni és ott kutatni. Eme keresés közben bukkant Karácson Imrére, akiről, mint később kiderült, „*Tökéletes választás volt, aki minden téren beváltotta a hozzá fűzött reményeket.*”⁴⁷ A kiküldendő személy anyagi juttatásait a magyar kormány biztosította.

Karácson személye jelentette a közvetlen előzményt a KMTI alapításához.

5. KARÁCSON IMRE (1863-1911)⁴⁸

Karácson Imre áldozatos tevékenységének nem csak a magyar, hanem a török és a külföldi tudomány is sokat köszönhet. Lényegében „*e levéltárak mindaddig, míg Karácson előtt meg nem nyíltak, sem idegen, sem török kutatók részére nem igen voltak hozzáférhetők.*”⁴⁹ fogalmazta meg Thallóczy Lajos. Hisz a fentebb vázolt próbálkozások nem hoztak átütő sikert, bár mindenféleképpen előkészítették a terepet Karácson számára.

Karácsont előlétele is erre a szerepre predesztinálta. Tanulmányai során több utazást tett a Balkán-félszigeten és Kis-Ázsiában, ahol a török nyelvet tanulmányozva annak kiváló ismerőjévé vált.

Elutazása előtt Thallóczy Lajos látta el jó tanácsokkal. Felhívta figyelmét, hogy a német külképviselettel kerüljön bármiféle kapcsolatot, viszont a török vezető körökkel bizalmas viszonyt alakítson ki.

Karácson 1907-ben érkezett Konstantinápolyba és egészen haláláig, 1911-ig itt kutatott. Munkája nem volt könnyű. A török levéltárak dohos, piszkos, sötét helyiségeiben kellett kutatásait végeznie, a helyi hatóságok közönye, vagy éppen hátráltató magatartása mellett. „...*ez a lethargiában szunnyadó környezet kimondhatatlanul megnehezíti az idegen kutató munkáját is. Az illetékes közegek előtt, a kikkel érintkeznie kell, teljesen szokatlan dolog, hogy valaki régi török kéziratokat keresgéljen.*”⁵⁰ Segítője nem volt, egyedül kellett mindent elintéznie, új utakat építeni a tudományos kutatások számára.

⁴⁴ A küldetésről részletesebben: Fraknoi Vilmos: A konstantinápolyi küldöttség jelentése, Akadémiai Értesítő, 1890, pp.36-42.

⁴⁵ Kiemelés a szerzőtől, Arbanász Ildikó-Csorba György: Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt, p.17.

⁴⁶ Magyarországra került: Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Bercsényi Miklós, Esterházy Antal, Sibrik Miklós hamvai.

⁴⁷ Arbanász Ildikó-Csorba György: Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt.

⁴⁸ Karácson Imre életrajzát lásd: p. 72.

⁴⁹ Századok, 1915, Tárca, Magyar történetkutatás Konstantinápolyban, p. 566.

⁵⁰ Karácson Imre: Török levéltárak, Századok, 1907, p. 763.

„Az idegen teljesen magára van hagyatva s magának kell felfedeznie még azt is, hogy hol keresbet történelmi értékű dolgokat.”⁵¹ folytatja kissé keserű gondolatmenetét.

Az általa elért eredményeknek köszönhetően számos fehér foltot sikerült eltüntetni a magyar történelem lapjairól. Kutatásai rendszeresen megjelentek a Századok folyóiratban. Még halála előtt nem sokkal is közzétették egyik tanulmányát. Halálos betegségéről nem beszélt senkinek, csak dolgozott, míg ereje engedte.⁵²

Mindemellett a török történelmi tudomány is sokat köszönhetett munkásságának, hisz ahogy Thallóczy Lajos mondja: „A török nyelvű társaságnak, a török történelmi társulatnak s a török állami levéltárnak megalkotói között szerepel ez a győrmezei tudós magyar pap.”⁵³ Mindezen szavak nem tekinthetők túlzásnak.

A politikai változások⁵⁴ lehetővé tették, hogy az eddig szinte nem is létező - modern - török történetírás megkezdje munkáját. Az új szultán, V. Mohammed (1909-1918) felállított egy bizottságot, melynek feladatául tűzte ki a török történelem megírását. „Ezek az urak nem mind kész történetírók ugyan, de legalább jóakarát és komoly törekvés van bennük.”⁵⁵ Állapítja meg Karácson a bizottság személyi állományáról. Majd folytatja, „A bizottság tagjaival való gyakori személyes érintkezés alkalmával megismerttem velük a történelmükre vonatkozó magyar irodalmat, melynek gazdagsága annál inkább bámolatba ejtette őket, mivel ezekről a magyar munkákról semmi tudomásuk sem volt.”⁵⁶

1909-ben megalakul az Oszmán Történelmi Társulat (Tarih-i Osmani Encümeni) és egy saját folyóiratot indított, a magyar történelmi folyóirat (Századok) mintájára. Az újságba - és több török napilapba - Karácson is írt cikkeket, pl.: a magyar származású Ibrahim efendiről, a török nyomdászat megalapítójáról. Sőt nem csak cikkeket írt, hanem maga is tagja volt - hosszú ideig, mint az egyedüli külföldi - az Oszmán Történelmi Társulatnak. Sokat tett a török-magyar jó viszony elmélyítése érdekében.

Kitartó kutatásai a törökök előtt is feltűnést és egyben érdeklődést váltottak ki. 1909 februárjában, miközben a szeráj levéltárában dolgozott, a melléje rendelt kísérelője azt a megbízást kapta, hogy minden zsákot - amit a magyar tudós megnéz - át kell néznie, meg kell jelölnie és annak tartalmát fel kell jegyeznie, hogy legalább ezekről az iratokról készüljön egy általános mutató.⁵⁷ Így nem túlzás Zsinka Ferenc megállapítása, miszerint: „Magyar tudós tanácsain indult meg a török történetírás új irányban.”⁵⁸

Nagy dolgok ezek és ami még fontosabb, „...halálával figyelmeztetve bennünket arra, hogy többé ne egyének személyes vállalkozására, hanem intézmények állandó alapjára fektessük akciónkat.”⁵⁹ Állapítja meg Klebelsberg Kunó egy későbbi beszédében.

Karácson Imre munkássága - mint fentebb vázoltam - több szempontból sikeres volt és hogy mennyire tekinthető Karácson tevékenysége a KMTI részéről alapvető fontosságúnak, azt a legjobban az 1917-es intézeti évet lezáró jelentésben olvashatjuk. Ebben Hekler Antal - a KMTI igazgatója - külön oldalt szentelt Karácsonnak és kijelenti, „...bizonyosságát adjuk, hogy intézetünk Karácson Imre szellemi örökébe lépett...”⁶⁰

Halálát a kutatás közben elszenvedett sérülés okozta.⁶¹ „Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy Karácson a magyar tudomány vértanúja volt.”⁶² Halálával megszűntek az egyre inkább virágzó - tudományos - kapcsolatok, amelyek Budapestet Konstantinápolyhoz fűzték. A kirobbanó Balkán háborúk nem tették lehetővé új kutató küldését. Erre majd csak 1914 nyarán sikerült sor.

A kezdeményezést most is Thallóczy ragadta magához, felvéve a kapcsolatot a budapesti egyetem hittudományi karának vezetőjével. A jó példa adott volt. Erre a munkára érdemes papot kiküldeni, kinek nem lévén családja, hosszú éveket tud külföldön tölteni. Akit kijelöltek erre a munkára az, „Mosony Lipót, a kinek a munkát folytatnia kellett, 1914. júl. 30.-án ért Konstantinápolyba. Őt a keleti nyelvekről az esztergomi teológiai főiskolán tartott előadásai és kétévi időzése Jeruzsálemben, a hol az osztrák-magyar zarándokház igazgatója volt, jelölték ki e feladatra.”⁶³

Személye talán nem volt a legalkalmasabb a feladat elvégzésére. Nem volt történészi képzettsége, nem rendelkezett megfelelő filológiai tudással és jobban érdekelte a modernkor egyháztörténete, mint a vizsgálandó anyag.

Mégis sokat tett a török-magyar jó viszony ápolása érdekében. Javasolta például a Magyarországon tanuló török diákok számára (150-200 fő) internátus felállítását, sokat fáradozott a konstantinápolyi magyar középiskola ügyéért (ez nem valósult meg) és fontosnak tartotta a bolgár-magyar kapcsolatok továbbfejlesztését, emellett ő is szoros kapcsolatokat épített ki az Oszmán Történelmi Társulattal.

⁵¹ u.o.

⁵² Főbb munkái: Török-magyar oklevéltár 1533-1780, Thallóczy Lajos, Kracsó Márk János, Szekfű Gyula, (szerk.). Stephaneum, Bp. 1914, Evlia Cselebi Magyarországi utazásai Bp. 1904, Rákóczi-emigráció török okmányai, 1717-1803, Bp. 1911, Többi kutatásai eredményét a Századok folyamatosan megjelentette.

⁵³ Thallóczy Lajos: Búcsú Karácson Imrétől, Századok, 1911, p.464.

⁵⁴ Ifjútörök mozgalom hatalomra kerülése és uralma: 1908-1918.

⁵⁵ Karácson Imre: A történetírás felújítása Törökországban, Századok, 1910, p.513.

⁵⁶ u.o.

⁵⁷ Arbanász Ildikó-Csorba György: Magyar kutatók a török levél- és könyvtárakban a második világháború előtt.

⁵⁸ Karácson Imre: Török-Magyar Oklevéltár 1533-1789, Ism.: Zsinka Ferenc, Századok, 1916, p.286.

⁵⁹ Klebelsberg Kunó: Beszédei, cikkei és törvénytervezetei, 1916-1926. p. 10.

⁶⁰ M.O.L. , K 828, 1 Tétel, Bizalmas ügyiratok, 1916-18

⁶¹ Egy török levéltárban kutatva egy rozsdás szög sebesítette meg 1910-ben, ami vérmérgezést okozott és vezetett halálához.

⁶² Dévényi Iván: A török levéltárak legnagyobb magyar ismerője, Vigilia, 1964, p.61.

⁶³ Magyar Történetkutatás Konstantinápolyban, Századok, 1915, pp. 566-570.

Ami a kutatásokat illeti, neki sem volt könnyű feladata. A Karácson óta eltelt évek után újra kellett „törnie” az utat a levéltárak kapujáig. Amíg nem kutathatott bennük (ez 1915-ben történt meg), addig a mecsetek levéltárait járta. Mosonyi munkássága⁶⁴ is figyelemre méltó, hisz több fordítást és eddig ismeretlen levéltári forrást tett közzé.⁶⁵

6. KLEBELSBERG KUNÓ TERVE

Nem beszéltem még Klebelsberg Kunóról, kinek személye nagyon fontos az intézet szempontjából. Egyrészt annak létrehozásában, másrészt annak működtetésében meghatározó szerepet játszott. A köztudatban a két világháború közötti időszakban tett intézkedései ismertek, ám politikájának kikristályosodása már az 1910-es években megtörtént.

A 20. század elején a magyar tudományos közvélemény számára a külföldön alapítandó intézet gondolata még idegen volt. A nyugat-európai országok már több ilyen intézetet alapítottak, amik teljesítették a hozzájuk fűzött reményeket.⁶⁶ Magyarországon Klebelsberg volt az első - Fraknóival és Thallóczyval együtt és innen Karácson Imrét sem szabad kihagyni - akik felismerték a tudományos intézetekben rejlő lehetőségeket. 1914-től a kulturális minisztériumban, mint államtitkár dolgozott és innen már jóval többet tudott tenni egy külföldön létrehozandó magyar tudományos intézetért.

Egy 1909-ben írt levele Thallóczy Lajoshoz bizonyítja, hogy az isztambuli intézetalapítás gondolata már ekkor létezett. Karácson kutatásai is kellő indítékkal szolgálták erre vonatkozóan. A levélben a létrehozandó intézetet vázolja fel:

„Nézetem szerint szükség lenne:

- 1. egy tágasabb telekre, hogy az intézetet kert vegye körül és hogy később, ha az intézmény bővülne, hely szűke miatt a meg ne akadjon.*
- 2. egy az ottani klimatikus viszonyoknak megfelelő épület, melynek már külsőleg is el kellene árulnia, hogy „magyar ház”. Az épületben kellene lenni: **a**; egy tágasabb könyvtárteremnek, mely egyben ülés és díszterméül szolgálhatna, **b**; pár egyablakos dolgozószobának közvetlen összeköttetésben a könyvtárral, **c**; egy igazgatói lakásnak, **d**; mondjuk a második emeleten több hálószobának az intézet tagjai számára, **e**; mellékhelyiségnek, főleg konyhának és cselédségi lakásoknak, mert az ottani közegészségügyi viszonyokra való tekintettel kétségtelenül felette kívánatos, hogy mindenki a telepen lakjék.*
- 3. az épületet egyszerű kivitelben kellene előállítani.*
- 4. egy könyvtárnak, melynek állania kellene:*
 - a, Magyar történeti művekből*
 - b, Keleti nyelvészeti*
 - c, Török történeti*
 - d, Byzanczi történeti*
 - e, Ó-görög és byzanczi művészeti munkákból*

A könyvtár összeállításánál különösen ügyelni kellene az u.n. „Nachslage-Buch”-ok beszerzésére.

Először a könyvtár számára csak a legszükségesebb műveket kellene beszerezni, azonban az intézet évi könyvtár-gyarapítási általányban kellene részvételt nyújtani.

- 5. Nélkülözhetetlen lenne a Nagyméltóságod által emlegetett folyóirat, mert Európa csak így venne tudomást az általunk végzett kultúr-munkáról.*
- 6. Végül, de nem utolsó sorban szükség lesz egy jó és szakavatott igazgatóra, mert hiába vannak intézmények, ha a személy nem arra való. A mi Karácson barátunk lehetne az első igazgató.*

Mind ez természetesen csak az én jámbor tervem, melynek alapvonalait Méltóságod volt kegyes velem közölni s éppen ez bátorított föl arra, hogy e tekintetben további útbaigazító megjegyzéseit kérem, hogy ha alkalmam nyílik ezen nagy terv megvalósítása érdekében valamit tenni, a kellő tájékozottság hiánya ne képezhesse akadályát a megvalósulásnak.

Méltóságoddal szemben feleslegesnek tartom bővebben fejtegetni, hogy szép tervünkről egyelőre mindenki előtt hallgatnunk kell, éppen a siker érdekében”⁶⁷

⁶⁴ Mosonyi lefordította: 1. Nisandzsi Szeidi bej Szulejmán szultán idején készült gyűjteményét, 2. Összesen 129, nálunk még ismeretlen, egyéb okmányt.

⁶⁵ Későbbi munkásságára vonatkozóan, nem találtam adatokat. Meddig maradt Isztambulban, milyen szerepet játszott - ha játszott - a KMTI létrehozásában, működésében, miért nem került az Intézeti tagok közé? Hogy csak pár kérdést említek. Életpályájának, munkásságának feltárása még hátra van.

⁶⁶ Az első külföldi tudományos intézetet a németek hozták létre 1829-ben, Rómában (Német Archeológiai Intézet), ehhez kapcsolódott 1874-ben athéni intézetük. A franciák, Athénban 1846-ban alapítottak először intézetet, majd Rómában 1873-ban és Kairóban 1890-ben. Az osztrákok 1881-ben, az angolok 1886-ban Athénban. Isztambulban az oroszok (Orosz Régészeti Intézet) és a németek (Német Régészeti Intézet) hoztak létre intézeteket az I. világháború előtt.

⁶⁷ OSZKK Fond XI/549., 1909. április 17. Klebelsberg Kunó Thallóczy Lajoshoz

Igazán szép elgondolás és vázlatossága ellenére alaposan végiggondolt és mérvadó vélemény. Hogy ebből mi valósult meg, azt a későbbiek során látni fogjuk. Mindenesetre látszik, hogy a terv és az elgondolás, sőt a tenni akarás is megvolt, mindössze a megfelelő időt kellett kivárni, amíg mindez megvalósulhatott.

Klebelsberg Kunó későbbi beszédeiben egyértelműen állást foglalt a szervezett kutatások mellett. „*A modern korszak óriási méreteit csak szervezetekkel lehet átfogni. Amire korábban elég volt lelkes és tehetséges emberek egyéni vállalkozásával, abból ma már igen sokat csak szervezetek láthatnak el sikeresen.*”⁶⁸

A Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén tartott elnöki megnyitó beszédében (1917. április), már a meglévő intézetek működésének esetleges buktatóiról is szólt, miszerint a „*Magyar történelmi intézetek állítását Rómában és Konstantinápolyban kezdve, voltaképpen nem követtünk helyes sorrendet. Hazai történelmi intézet létesítésével kellett volna a szervezés munkáját megnyitni. Az egyetemi szemináriumok és a külföldi kutatás között még áthidalásra van szükség s attól lehet tartani, hogy külföldi ösztöndíjasaink első éve olyan bevezető és előkészítő tanulmányokban fog eltelni, melyeket honi intézetben, szakzerű útbaigazítás mellett, sikeresebben végezhetek volna. A magyar történelmi tudomány megszervezésének egyik legsürgősebb feladata, hogy ezt a belföldi intézetet megalkossuk.*”⁶⁹

Eme feladat megoldása majd az I. világháború után válik lehetségessé. Ekkor - Klebelsberg Kunó kiváló irányításával - a magyar kultúrpolitika és tudományos intézményszervezés óriási eredményeket ért el.

7. A KMTI ALAPÍTÁSA

A KMTI igazgató tanácsa 1916. november 21-én tartotta alakuló ülését. Itt elfogadták a Szervezeti Szabályzatot,⁷⁰ amit a Királyi Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 9746/1916 sz. határozatában léptetett életbe. A miniszter ekkor Jankovich Béla (1913-1917) volt.⁷¹

Az Intézet feladatát a szervezeti szabályzat 1.§-sa fogalmazta meg: „*Az intézet célja: 1.§. A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet állami intézmény, a melynek az a célja, hogy az egyetemes történelemmel, főleg a bizánci-magyar érintkezések kutatásával, a classica és keresztény archeológiával, Bizáncz és az Iszlám művészetének történetével, végül a keleti, első sorban török-magyar összehasonlító nyelvészetrel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik behatárolására módot adjon, ezzel az említett tudományterületek hatékonyabb fejlesztését intézményesen biztosítsa s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse.*”⁷²

Az intézet fővédnöke és az igazgató tanács elnöke József Ferenc főherceg lett. Az alakuló ülésen elmondott beszéde több szempontból is tanulságos. Először is kijelenti: „*Az intézet fő feladata a történelem ápolása lesz...*”, majd hozzáteszi, „*Gonddal és szeretettel szervezzük meg a konstantinápolyi intézetet...*”. Később már távlati célokat is megfogalmaz: „*...megfontolt egymásutánban és anyagi erőnkhez mérten újabb intézetek létesítésére is gondolhatunk...*”, emellett hozzáteszi: „*Szervezésre van szüksége ma a tudománynak is.*” És hogy miért van erre szükség? „*Az egyeseknek elszigetelt erőfeszítése sokszor meddő marad, eredménye rendszerint nem áll arányban a kifejtett munka nagyságával.*” Viszont nem csak külföldön kell intézeteket alapítani, hanem „*ha külföldi intézeteinket majd összefogja Budapesten egy középpont, ...akkor a történelmi tudományoknak is megadjuk azt a szervezetet, melyre szükségünk van,...*”⁷³

Láthatjuk a beszédben, hogy nem csak egy intézet alapításáról van szó, hanem egy átfogó intézményi struktúra és kultúrpolitika megfogalmazásáról is.

Az alakuló ülésen az intézetet irányító posztok is kiosztásra kerültek.

Az igazgató tanács elnöke és a KMTI fővédnöke: József Ferenc főherceg

Az igazgató tanács ügyvezető alelnöke: gr. Klebelsberg Kunó

Az igazgató tanács tagjai (hivatalból kijelölve): gr. Bánffy Miklós, Csánki Dezső, miniszter tanácsos, országos főlevéltárnok, Darkó Jenő, Goldzieher Ignác, Gombocz Zoltán és Nagy Virgil egyetemi tanárok.

Az igazgató tanács előadója: báró ifj. Wlassics Gyula

A KMTI igazgatója: Hekler Antal

A KMTI titkára: Oroszlán Zoltán (ösztöndíjas)

⁶⁸ Klebelsberg Kunó: Beszédei, cikkei és törvénytervezetei, 1916-1926, p.7.

⁶⁹ u.o.: p.10

⁷⁰ A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet szervezeti szabályzata, Századok, 1917, 202-206. p., Lásd: 1. melléklet

⁷¹ A KMTI fennállása alatti kultuszminiszterek Jankovich Béla után: Apponyi Albert (1917-18), Zichy János (1918 május-október)

⁷² A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet szervezeti szabályzata, p.202.

⁷³ József Ferenc főherceg: Nyitó beszéd a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgató tanácsának alakuló ülésén, Századok, 1917, p.97., A teljes szöveget lásd: 2. melléklet

7.1. A szervezeti szabályzat

Az Intézet működésének megértéséhez érdemes áttekinteni a szervezeti szabályzatot. Ennek segítségével jobb és tisztább képet kaphatunk az első működő, külföldi magyar tudományos intézetről.

Mint már láttuk, a szervezeti szabályzat első paragrafusa meghatározta az Intézet feladatait és céljait. Majd leszögezi: „Az intézet a vallás-és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozik. Az intézet pecsétje a magyar állam kis címéréből áll a következő körirattal: A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet.”⁷⁴

Ezek után meghatározza az intézet működésének szempontjából fontos szervek, személyek feladatait és jogait.

Az elnök a miniszter által felkért személy, az alelnök a minisztérium mindenkorai államtitkára, akinek ügykörébe a művészeti ügyek tartoznak.⁷⁵ Az igazgató tanács tagjai lehetnek hivatalból kijelöltek, akik;

„**a**, a vallás-és közoktatásügyi minisztérium művészeti, egyetemi és műszaki osztályainak főnökei;

b, a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum és az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója.”⁷⁶ Emellett kinevezések alapján az Intézetben művelt tudományágak képviselőiből a miniszter jelöl ki 6 főt 5-5- évre.

Az igazgató tanácsot az elnök vagy az alelnök hívhatja össze, a határozatképességhez az elnökön, vagy alelnökön kívül 4 tagnak kell részt vennie. Az igazgató tanács lényegében a legfőbb pénzügyi, személyi, adminisztratív kérdésekben döntéshozatali joggal bír. Természetesen a fontos személyi kérdésekben a miniszter jóváhagyása is kell. Például az igazgatót az igazgató tanács jelöli, de a miniszter nevezi ki.

Az igazgató hatásköre és feladata - mint az Intézetért legfőképp felelős személynek -, hogy biztosítsa a KMTI működésének tudományos, anyagi, adminisztratív teendőit. „**a**; irányítja az intézet tudományos munkásságát: gondoskodik arról, hogy az intézeti tagok működése az intézet általános céljaival összhangban álljon,..., **b**; szerkeszti a titkár és a tagok közreműködésével az intézet kiadványait..., **c**; a titkárral együttesen ellátja az intézet adminisztrációját az intézet költségvetés tervezetének megállapítására nézve az igazgató-tanácsnak előterjesztést tesz..., **d**; kéthónaponként legalább egyszer tudományos előadások tartásáról gondoskodik..., **e**; gondoskodik arról, hogy az intézet tagjai általában a Konstantinápolyban tudományos célból időző magyarok a város műemlékeit és múzeumait szakzszerű vezetés mellett ismerhessék meg és őket tudományos céljaik elérésében támogassa”⁷⁷ A miniszternek évenkénti jelentést kell írnia a tagok tudományos működéséről.

A titkárt az igazgató tanács javaslatára a miniszter nevezi ki. „A titkár az intézeti rendre közvetlenül felügyel, ellátja a pénzügyi és számviteli tennivalókat, kezeli az intézet könyvtárát és az igazgatónak az összes adminisztratív feladatokban segítkezik.”⁷⁸ Emellett az igazgató távollétében annak helyettese.

Az Intézet tagjai lehetnek: „...rendes, rendkívüli és pártoló tagok.”⁷⁹ Nézzük, hogyan definiálja ezeket a fogalmakat a szabályzat. „Rendes tagok az ösztöndíjas helyekre kiküldött szakférjak. Rendkívüli tagok az intézet volt tisztviselői és ösztöndíjasai....Pártoló tagok azok, a kik az intézet tudományos céljainak megvalósításához legalább ötezer koronával járulnak hozzá.”⁸⁰

Ami még fontos, az az ösztöndíj. Ezt egy évre lehetett elnyerni és legalább még egy évre volt meghosszabbítható. Az ösztöndíj összege 3000 korona évenként. Természetesen az a személy, aki már állásban volt, az a fizetésének megfelelő összeget kapta, de ha nem érte el a fizetése a 3000 koronát, akkor megkapta annak különbözetét. Hogy kik kaphattak ösztöndíjat? „...az a magyar állampolgár, a ki valamelyik egyetem bölcsészeti karán az intézet által felöltet tudományosok valamelyikéből, mint főtárgyból doctori fokozatot nyert,...továbbá az, a kinek középiskolai tanári vagy építészeti oklevele van...”⁸¹

A KMTI pénzügyi bázisát a Vallás -,és Közoktatásügyi Minisztérium biztosította, amihez hozzájöttek a tagsági díjakból, adományokból és a kiadványok értékesítéséből befolyt összegek. Fontos megemlíteni, hogy a KMTI-nek saját kiadványa jelenhetett meg. „A konstantinápolyi magyar tudományos intézet kiadványai” címmel. „E kiadvány első sorban arra szolgál, hogy benne az intézeti tagok tudományos kutatásaikról számot adjanak és ezek eredményeit szakzszerűen feldolgozzák.”⁸² Mindezt magyar és német nyelven adták ki. „Ez a rendelet a kihirdetése napján lép életbe.”⁸³

7.3. Az Intézet szervezése

Az elvi alapok lerakása mellett, konkrét gyakorlati problémákkal is szembe kellett nézni. Többek között a személyzet keresése, az ösztöndíjasok névsorának összeállítása, az épület megkeresése, lakhatóvá tétele, bútorok,

⁷⁴ A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet szervezeti szabályzata, p. 202.

⁷⁵ A szervezeti szabályzatnak ezt a részét (2.§,3. bekezdés) 1917-ben módosították, miszerint „Az igazgató tanács ügyvezető alelnökét 5 év tartamára ugyancsak a Vallás-és közoktatásügyi miniszter nevezi ki”, M.O.L. K828, 1 Tétel, Bizalmas ügyiratok, 1916-18

⁷⁶ A Konstantinápolyi Tudományos Intézet szervezeti szabályzata, Századok, 1917, p. 202.

⁷⁷ u.o.

⁷⁸ u.o.

⁷⁹ u.o.

⁸⁰ u.o.

⁸¹ u.o.

⁸² u.o.

⁸³ u.o.

irodai eszközök beszerzése stb., tehát minden olyan feladat elvégzése, ami lehetővé teszi egy intézet működését. Az épület felszerelésének biztosításával Czákó Elemért, a Nemzeti Múzeum osztályigazgatóját bízták meg.

Az ösztöndíjasokat pályázatútnak választották ki. Összesen 5 ösztöndíjast lehetett felvenni, de mint látni fogjuk ezt a létszámot nem sikerült teljesen kitölteni. A háborús helyzet sok akadályt gördített a megfelelő kutató személyzet összeállításánál. Több jelentkezőnek kellett kérelmezni a katonai szolgálat alóli felmentését, de emellett több tudós hadifogságban is volt. A katonai szolgálat alóli felmentés sem ment mindig zökkenőmentesen. Ez valakinél sikerült, mint pl.: Oroszlán Zoltánnál, de volt, akinél nem, mint pl.: Fehér Gézánál.

A jelentkezők névsora a következő:

- Scherer Ferenc: Okleveles középiskolai tanár, bizantológus.
- Dr. Fehér Géza: Gimnáziumi tanár, bizantológus.
- Kós Károly: Műépítész
- Dr. Pastinszky János: Polgári iskolai tanár, okleveles iskolai tanár, török nyelvész.
- Dr. Ralbovsky Péter: Premontrei tanár, bizantológus, újjörög nyelvész.
- Oroszlán Zoltán: Nemzeti Múzeumi régiségtári gyakornok, klasszika archeológus.
- Luttor Ferenc: Keresztény archeológus.

Az ösztöndíjasok névsora a következő lett: Oroszlán Zoltán, Luttor Ferenc, Kós Károly, Fehér Géza és Ralbovsky Péter. Ez a névsor annyiban változott, hogy Fehér Géza nem kapta meg a katonai szolgálat alóli felmentését. Ő csak 1918 áprilisától lesz Intézeti tag. Az ösztöndíjasokat 1917. január 1-től vették az Intézet tagjai közé.

Alapvető problémát jelentett, hogy a felvett ösztöndíjasok között nem volt, sem török-magyar nyelvész, sem a török-magyar kapcsolatokat kutató történész. Ezt Hekler Antal minél előbb orvosolni kívánta, de csak Zsinka Ferenc és Fehér Géza személye tudott ezen problémára némi orvoslást adni. Emellett külföldi szakembereket kért fel ezen tudományágakból előadások tartására.

Az intézetben dolgozó segédszemélyzetet Magyarországról kellett biztosítani. Ezért Magyarországon újsághirdetést adtak fel. Házvezetőnőnek a Brassói származású Milosevics Mária⁸⁴, szobalánynak Lukics Krisztinát vették fel.

Az épület megszerzése - ami lényegében bérlést jelentett - sem volt egyszerű feladat. A már korábban megtalált és kibérelt ház tulajdonosa, egy bizonyos Lombardo úr, az utolsó pillanatban 1917. januárban felmondta a bérelti szerződést. Maga az épület amúgy is rossz állapotban volt, felújítása komoly nehézségeket okozott volna. Így a kezdés tovább késlekedett és lázas keresés vette kezdetét.

Az épület keresését Martin József - aki az előkelő konstantinápolyi Pera Palac Hotel igazgatója és a Nemzetközi Hálókocsi Társaságának elnöke volt - vállalta magára. (Itt megjegyezhetjük, hogy a helyi magyarok mindvégig támogatták az Intézetet, képességeik és lehetőségeik szerint.) Tíz ügynök felbérlésével, sok utánajárással, végül is sikeresen oldotta meg a feladatot.

*„A „Tudományos Intézet” háza a pérai központi fekvéssel bír, a Tokatlián szálloda mögött, Bayram utca 23 szám alatt, 4 emeletes, 6 hálószobával, 2 szalonnal, 2 cselédszobával (az egyik 1, a másik 2 ágyval) szép konyhával, fürdőszobával, mosókonyhával, nyitott terrasszal, minden emeleten rendes klozettel bír; egy kis udvara is van a háznak s rendes fa és szén kamrája. Villanyvilágítás van mindenütt. A bútorozat nagyon jó s a házzal teljes felszerelés jár u. m. ágynemű, ebédlő-felszerelés, szép ezüstneművel, teljes konyhafelszerelés;...”*⁸⁵ Olvashatjuk Martin József jelentését. A házat, egy bizonyos Hoyland Sylvia nevű asszonytól bérelték, 1917. január 20-tól 1918. szeptemberéig.

A bérlés ha szűkös is, de megfelelt az igényeknek. A KMTI-nek azonban még egy költözése volt, mégpedig 1918 szeptemberében. A Rue Aga Hamam 2. sz. épületébe, ami már hosszú távon is megfelelt az Intézetnek.

Érdekes kérdés, hogy a magyar állam miért nem egy saját épületbe - mint ahogy Klebelsberg Kunó már korábban is gondolta - költöztette a KMTI-t, ami az egyedüli és tartós megoldás lehetett volna. Erre vonatkozólag információkat nem találtam, az viszont tény, hogy törekvés és elképzelés volt egy saját épület építésére, vagy éppen vásárlására. Mindez kiderül a KMTI irataiból. Egyrészt maga Hekler nézett ki egy telket a leendő épületnek, másrészt a Rue Aga Hamamban (az intézet második bérlete) fekvő épület esetleges megvásárlása került javaslatra. (Ezzel részletesebben a megfelelő helyeken foglalkozom)

Még egy bizonyíték van arra, hogy a magyar állam törekedett állandó helyet biztosítani a KMTI-nek. Ez pedig a Magyar Iparművészet 1917-es számában található „A konstantinápolyi magyar ház” című cikk bizonyítja: *„...a mi részünkről is megindultak már bizonyos kísérletek, hogy a lapunkban már a múlt alkalommal említett Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet önálló és méltó hajlékban teljesítse a reá váró kulturális feladatokat. A török kormány a Magyar Ház céljaira a Márvány-tenger partján a Hagia Sophia közelében nyolcszáz négyzetméteres telket ajánlott fel, ezen fog felépülni az ösztöndíjasok tanulmányi céljait és a hozzájuk kapcsolódó kulturális célokat szolgáló épület.”*⁸⁶ Már a látványtervek is elkészültek, „Szírontai Lhotka tervezőművész erre a célra már készített is terveket, melyekből a könyvtár, a társalgó és kiállítási terem projektumait e mostani

⁸⁴ A vele kötött szerződést lásd: 3. melléklet.

⁸⁵ M.O.L. K828, 1 Tétel, Bizalmas ügyiratok, 1916-18.

⁸⁶ A konstantinápolyi magyar ház, Magyar Iparművészet, 1917, pp.91-92.

*számban mutatjuk be.*⁸⁷ Lényegében maga az épület viszonylag szerény megjelenésű, egy emeletes ház lenne, mely a telek felét foglalná el. „Szerencsés gondolat, hogy a magyar kultúrának e távol keleten épülő háza nem a bivalkodó és ornamentikájával kevélykedő magyarságot juttatja kifejezésre, hanem éppen európai észünk egyszerűségét mutatja az idegeneknek.”⁸⁸

Mégis az Intézet fennállása alatt mindvégig bérletekben folytatta tevékenységét. Talán több esély lett volna az KMTI újjászervezésére, ha rendelkezik egy saját épülettel, mint ahogy ezt a római Intézet példája is bizonyítja.

Fontos kérdés volt a könyvtár létrehozása. „Az intézetünkben való tudományos munkálkodás egyik legfontosabb alapfeltétele a rendszeresen fejlesztett és céltudatosan kiépített könyvtár.”⁸⁹ állapítja meg Hekler Antal. Szinte a semmiből kellett felszerelni és a megfelelő irodalommal ellátni. Érdekes módon a könyvek jó részét nem Magyarországról, hanem Németországból rendelték meg. Egy bizonyos, Karl W. Hierseman lipcsei kereskedővel kötöttek szerződést.

A könyvtár kialakítása hosszú hónapokig elnyúló folyamatnak ígérkezett, ami szintén nem kis nehézségek és bonyodalmak árán valósult meg. Maga a könyvtár nem csak könyveket és folyóiratokat tartalmazott, hanem kiterjedt fénykép és diaanyagot is, ami természetesen az ott tartózkodástól számítva bővült.⁹⁰ Mindenesetre maga az igazgató komoly figyelmet és nem kevés energiát fordított erre a feladatra.

A KMTI kiadványainak nyomtatása is rendeződni látszott.⁹¹ A magyar nyelvű kiadásokat Budapesten a Franklin Társulat végezte, míg a német nyelvű anyagok terjesztését a már korábban is említett, Karl W. Hiersemanra bízta.

A pénzügyi átutalásokat a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.-vel bonyolították le. Ennek nagy előnye volt, hogy a bank helyi fiókkal rendelkezett Isztambulban, így az átutalások a háborús viszonyok ellenére mindvégig biztonságosak és gyorsak maradtak.

Volt még egy probléma, ami lényegében a KMTI működését végigkísérte és megoldása komoly nehézségekbe ütközött. Ez nem más, mint a megfelelő minőségű és mennyiségű élelmiszer beszerzése volt. A háborús körülmények miatt állandó volt a drágulás, az infláció. Az élelmiszerek helyi beszerzése egyre nehezebbé és költségesebbé vált. A megoldást a Magyarországról, vasúttal szállított alapélelmiszerek (zsír, cukor, só, liszt) jelentették. Viszont - mint látni fogjuk – ez sem ment zökkenőmentesen. Mindenesetre még a kiutazás előtt engedélyt kért Hekler, hogy lehetővé váljon az élelmiszerek ily módon való kiszállítása.⁹² Budapesten ezzel a feladattal Weisz Gyulát a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium beszerzési csoportjának vezetőjét bízta meg.

A munka most már kezdetét vehette, és a felvett személyzet, az ösztöndíjasok az igazgató vezetésével elutazhattak Konstantinápolyba.

8. AZ I. (CSONKA) INTÉZETI ÉV, 1916. SZEPTEMBER 1. – 1917. AUGUSZTUS 31.⁹³, ÉS ANNAK I. INTÉZETI FÉLÉVE: 1916. SZEPTEMBER 1. – 1917. FEBRUÁR 28.⁹⁴

Az első (csonka) intézeti év 1917. január 1-től 1917 augusztus 31-ig tartott. Ennek megfelelően készült a költségvetése is (1917 január 1-től 1917 augusztus 31-ig). A teljes összeg, 59.998 koronát tett ki. Ezt az összeget piasztérben is megadták, ami 182.919 piasztér volt.⁹⁵

Sok probléma megoldása várta az Intézetet és tagjait. A kérdés az volt, a gyakorlatban hogyan tud - és egyáltalán tud-e - a célnak megfelelően, feladatait ellátva működni egy magyar tudományos intézet külföldön?

Nézzük, miként kezdte rövid, de annál izgalmasabb történetét a KMTI.

8.1. Munka és élet a KMTI-ben

1917. február 03-án éjjel érkezett meg Hekler Antal, három ösztöndíjossal és a kiszolgáló személyzettel Konstantinápolyba. Kós Károly csak február 12-én érkezett Isztambulba. Megkezdődhetett a „beköltözés”.

Minden téren meg kellett szervezni az életet. Hekler - a szervezeti szabályzatnak megfelelően - egyfajta házirendet bocsátott ki, melynek értelmében az „Az intézet tagjai mindenben alávetik magukat jelen házirendnek, valamint az igazgató összes idevágó rendelkezéseinek.”⁹⁶ A házirend a házon belüli életet szabályozta a felkeléstől, egészen a lefekvésig. Néhány

⁸⁷ A rajzokat lásd: 4. melléklet.

⁸⁸ u.o.

⁸⁹ M. O.L., K 828, 1 Tétel, Iktatott ügyviteli iratok (1916-18).

⁹⁰ A kép és diaanyag egy része megtalálható: M.O.L., K 828, 2. Doboz.

⁹¹ A KMTI kiadványait lásd: p.65.

⁹² Az érdekesség kedvéért, számokban ez a következőt jelentette: 5 zsák liszt, 100 kg cukor, 50 kg disznózsír, 25 kg só.

⁹³ Az intézeti éveket ösztől a következő év ősziéig számolták, pl.: 1916. szept. 1. – 1917. aug. 31. Mivel az intézet csak 1917. febr.-tól kezdhetette meg a működését, ezért nevezem ezt az évet, „csonkának”. (1917. febr. 3. – 1917. aug. 31.).

⁹⁴ A félévek beosztása: pl.: I félév, 1916. szept. 1. – 1917. febr. 28. II. félév, 1917 márc. 1. – 1917. aug. 31.

⁹⁵ Az 1917-es évi költségvetést lásd: 5. melléklet.

⁹⁶ M.O.L. K828, 1 Doboz, 2. Tétel, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18. A házirendet, Lásd: 8. melléklet.

példa: „3. *A reggelit mindenkinek a szobájában szolgálják ki. 10.00 óra után reggeli nincs.* 4. *Az ebéd idejét (este 7.00-kor) pontosan be kell tartani.* 6. *Látogatók fogadása kizárólag az intézet fogadószobájában történhetik.*”⁹⁷ stb.

Mindemellett az intézeten belüli tudományos munkát is meg kellett szervezni. Ennek lényege, hogy minden kedden és pénteken 21.00-kor megbeszélések vannak, amiken az eddig elért eredményeket és a felmerülő egyéb problémákat beszéltek meg. Keddenként folyóirat olvasás, hetente egyszer előadások vannak, ezek belső, zártkörűek. Havonta egyszer nyilvános előadásokat tartanak, ahol az ösztöndíjasok az addig elért kutatási eredményeiket mutathatják be. Ide külföldi előadókat is meghívhatnak.

Készült a könyvtárhasználathoz is egy ideiglenes szabályzat, amely részletesen megszabta a könyvek kölcsönzését, a könyvtár használatát.⁹⁸

A kutatómunka mellett rendszeres tanulmányi kirándulások szervezésére is sor került. Ez Isztambul és környékének megtekintését jelentette.

Fontos feladat volt a helyi és az itt működő külföldi kutatókkal és tudományos intézetekkel való kapcsolat kiépítése. „*A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet sikeres működése, különösen az első években csak úgy képzelhető, ha a velünk fegyverbarátságban levő Németország és Ausztria hasonló intézményeivel szoros és kölcsönös támogatáson alapuló kapcsolatot teremtünk meg.*”⁹⁹ fogalmazta meg Hekler Antal. Kapcsolatfelvétel történt a helyi Német Archeológiai Intézettel és az athéni Osztrák Archeológiai Intézettel.

Talán ennél is fontosabb volt a helyi török tudományos körök rokonszenvének és barátságának megszerzése. Eme cél elérése érdekében Hekler mindvégig sokat tett. Első hivatalos útja is a Császári Ottomán Múzeum igazgatójához, Edem Beyhez vezetett. Sikerült is a jó kapcsolat megteremtése, melynek jeleként a KMTI kutatói előtt megnyíltak a múzeum könyvtárának kapui. Emellett Edem Bey a múzeum összes kiadványát felajánlotta az Intézetnek.

A kormányzati szervek már nem voltak ilyen előzékenyek és udvariasak. Hekler Antal a török oktatási miniszternél tett látogatást, „*A miniszter érdeklődéssel, de bizonyos tartózkodással vette tudomásul jelentésemet.*”¹⁰⁰ írja. Mindenesetre a miniszter a végleges választ az intézetről akkor adja meg, ha elolvasta a szervezeti szabályzatot. Ennek lefordítását Mészáros Gyula (turkológus, akkor konstantinápolyi egyetemi tanár) vállalta magára. Hekler a fordításnál fontosnak tartotta a török-magyar kapcsolatok hangsúlyozását. Emellett szükségesnek érezte a be nem töltött ösztöndíjas hely mielőbbi betöltését. Itt Szekefi Gyula nevét említi. A török kultuszminiszterrel folytatott megbeszéléseken a miniszter kérte azokat a papírokat, amelyek hivatalosan is igazolják a KMTI alapítását. A török részről való hivatalos elismerése az Intézetnek mindvégig kérdéses maradt, sőt az általam vizsgált források alapján nem is történt meg (ezzel a témával a későbbiekben még foglalkozom).

Nézzük, ki milyen szakterületen dolgozott.

- Oroszlán Zoltán: Az Ottomán Múzeum antik emlékeinek kutatása. Részletesebben a szidóni szarkofágokkal és a ión oszlop eredetének kérdésével. Emellett az Ottomán Múzeum provinciális római síremlékeinek tipológiai osztályozása és ennek alapján a pannóniai síremlékekkel való összehasonlítása. Emellett ellátta az Intézet titkári teendőit.

- Dr. Ralbovszky Péter: Az epigráfiai alapismeretek elsajátítása után, az Ottomán Múzeum görög feliratos emlékeinek kutatása, lemásolása, esetlegesen kiegészítése.

- Luttor Ferenc: Konstantinápoly topográfijával, keresztény régészeti emlékeivel és a bizánci kérdés keletkezésével és annak nyugatra gyakorolt kihatásainak vizsgálata. Emellett Kós Károllyal a bizánci eredetű templomokat vizsgálták, típus, keletkezés szerint, különös tekintettel az egykori Pantokrátorra, a mai Zeyrek Cami épületére.¹⁰¹ Kutatta még az Ayasofya egykori keresztény berendezéseit, egykorú írásos források alapján.

- Kós Károly: Feladatul kapta Konstantinápoly térképének elkészítését, 1:5000-es léptékben és a városban lévő topográfiai szempontból fontos emlékeket fel kellett tüntetnie rajta. Emellett tanulmányozta és dokumentálta Konstantinápoly építészetét, amit három csoportra osztott. 1; a városban található bizánci és török templomok, 2; temetők, türbék, 3; Konstantinápoly és Isztambul világi építkezései, fő súllyal az utca, illetve városépítés és rendezés kérdésére. Hekler komoly reményeket fűzött eme nagyszabású munkához: „*Kós munkája, ha megjelenik avélcakapoc lesz, mely intézetünket Konstantinápolyhoz és a törökség nemzeti érdekeihez fűzi.*”¹⁰²

Megérkezett az első külföldi vendég is a KMTI-be Otto Walter személyében, aki az Osztrák Archeológiai Intézet Athéni Intézetének másodtitkára volt, epigráfus és archeológus.

8.2. Tudományos előadások és kirándulások

FEBRUÁR:

- febr. 9, dr. Luttor Ferenc: Konstantinápoly görög-római és bizánci-kori történetének főbb adatai.

- febr. 16, Luttor Ferenc: Bizánc utolsó napjai.

⁹⁷ u.o.

⁹⁸ Az Ideiglenes Könyvtárszabályzatot, lásd: 7. melléklet.

⁹⁹ M.O.L. K828, Bizalmas ügyiratok, 1916-18.

¹⁰⁰ u.o.

¹⁰¹ Szt. László király (1077-95) lányának, Irén császárnőnek alapítása és temetkezési helye.

¹⁰² M.O.L. K828, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

- febr. 19, Luttor Ferenc: Blahernák és a Kharie dzsámi megtekintése.
- febr. 20, Ralbovszky Péter: Két attikai szerződés magyarázatáról.
- febr. 22, dr. Unger Eckhardt (a konstantinápolyi egyetem, német származású tanára): A Topkapi Seray kertjében folytatott ásatairól.
- febr. 27, Oroszlán Zoltán: A Szidóni szarkofágokról.

8.3. Az I. intézeti év II. féléve, 1917. március 1. - augusztus 31.

Az új intézeti félév kezdete már komoly reményeket fűzött a további munkához, hisz minden nehézséget, amely az alapítás és beköltözés előtt állottak, lényegében sikerült megoldani. A hivatalos és tudományos török szervekkel létrejött a jó kapcsolat, és most már a nemzetközi tudományos élet előtt kellett bizonyítani az intézet életképességét.

Mielőtt elkezdeném az új félév tárgyalását érdemes megemlítenünk, hogy „*A helyi magyarság Martin József indítványára elhatározta, hogy április hó első felében nagyjából a magyar kolónia tagjaiból kikérülő urak és hölgyek részvételével...opera előadást szervez, amelynek tisztá jövedelmét a KMTI-nek ajánlják fel*”¹⁰³, annak is a majdan felépítendő intézeti épület pénzügyi alapjába.

Ezen gesztus az itt élő magyarok odaadó segítségének látványos megnyilvánulása volt. Sok segítséget nyújtottak - de nem csak most, hanem lényegében az Intézet fennállása alatt végig - a beköltözésnél, a helyi kapcsolatok kiépítésében annak ápolásában, az élelmiszerek beszerzésében és magának az Intézetnek helyi elfogadtatásában. Ebben is kiemelkedő szerepet játszott, a már korábban említett Martin József, akit Hekler kitüntetésre felterjesztett a minisztériumhoz, odaadó és önzetlen segítségének elismerése végett.

8.4. Munka és élet a KMTI-ben

A mindennapi élet biztosítása nem volt könnyű feladat. Folyamatos és komoly problémákat okozott az élelmiszer beszerzése, illetve a helyben kapható áruk rossz minősége. Állandósultak az élelmiszerhiányok és az infláció is egyre nagyobb méreteket öltött. A Magyarországról hozott alapélelmiszerek nagyjából augusztusig voltak elegendők.

Az állandó drágulás miatt kettős elszámolást vezettek be. Ez annyit jelentett, hogy a kiadásokat török fontban és magyar koronában külön-külön adták meg. Ez a módszer lehetővé tette, hogy tisztább képet kapjanak a drágulások mértékéről.

Folytatódott az intézet könyvtárának fejlesztése, „...külön hangsúlyt helyezek rá, hogy a K.¹⁰⁴ történetére és emlékeire továbbá, Kis-Ázsiára vonatkozó irodalom benne lehetőleg teljesen meglegyen.”¹⁰⁵ Írta Hekler Antal Klebelsberg Kunónak. A könyvtár fejlesztése azonban nem csak a könyvek vásárlását jelentette, hanem különböző folyóiratok beszerzését, fényképek, diák készítését is magában foglalta.

A folyóiratokat jórészt kiadványcserékkel szerezték be. Így sikerült megállapodni többek között az Érem- és Régiség-tár kiadványairól, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum kiadványairól, a Történelmi Szemlével, Turán folyóirattal és a Keleti Szemlével, az Ethnográfiaival, az Egyetemes Philológiai Közlönyvel és a Magyar Könyvszemlével. Emellett az MTA kiadványainak 80%-os kedvezménnyel való megvásárlása is lehetővé vált. Lényegében a félév végére 159 kötet, 7 folyóirat volt hozzáférhető a könyvtárban.

A könyvek beszerzése sem ment akadálymentesen. Olyannyira nem, hogy Hekler kénytelen volt a külügyminisztérium segítségét kérni. Javaslatát az volt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátusához juttassák el a könyveket, ne pedig egyből a KMTI-be. Ezáltal a török hatóságok nem vizsgálják át, vagy épp nem tudják feltartoztatni a szállítmányokat. Főleg a Lipcséből vásárolt könyvek szállítása okozott problémákat.

A könyvtár további fejlesztése előtt is remek lehetőség nyílt meg. Ugyanis prof. Mordtmann felajánlotta magánkönyvtárának megvételét, illetve kéziratait, jegyzeteit az Intézetnek adományozta.

Ha már a kiadványokról van szó, egy ígéretes lehetőséget kapott a KMTI, amely több szempontból is komoly előnyöket rejtett magában. Ez év május végén Celal Esat (török műtörténeti kutató) felajánlotta egy 1909-ben, franciául megjelent - azóta teljesen elfogyott és nélkülözött - könyvének újbóli kiadását.¹⁰⁶ Hekler ezt rendkívül kedvező lehetőségnek tartotta és kérte a minisztériumot a kiadás támogatására. E mű megjelentetése kézzelfogható bizonyítékát adhatta a török-magyar baráti kapcsolatoknak.

A török-magyar jó viszony egy másik remek példázata volt, amikor Macrid Bey (az ország területén folytatott ásataiért felelős személy) felajánlotta a KMTI-nek, hogy a háború után szívesen venné, ha a magyar kormány részt venne a kis-ázsiai ásatakon, állandó jelleggel. Sőt, a feltárás anyagának publikációját a KMTI kiadványai számára is lehetővé tenné.

A KMTI nagy nyilvánosság előtti megjelenése 1917. május 05-én történt. Az intézet ekkor - a lehetőségekhez képest - egy nagyszabású konferenciát tartott. Megjelentek az osztrák-magyar nagykövetség és főkonzulátus tagjai, a Császári Ottomán Múzeum munkatársai, több konstantinápolyi egyetemi tanár, a német és magyar kolónia számos

¹⁰³ u.o.

¹⁰⁴ Konstantinápoly.

¹⁰⁵ u.o.

¹⁰⁶ Francia címe: „Constantinople de Byzance a Stamboul.”

tagja, a német nagykövetség, sőt még az osztrák-magyar katonai parancsnoksága (Goeben hadihajó parancsnoksága) is képviseltette magát.

Két előadás hangzott el: 1. Glück Henrik: Török művészet, 2. Hekler Antal: Isteneszmény és portrait a görög művészetben címmel. Mind a két előadás megjelent a KMTI első kiadványaiban.

Hekler ezt az előadást rendkívül sikeresnek vélte, és méltó lezárásának tekintette az első Intézeti évnék. Ezen estén a fő hangsúlyt a török nemzeti építészetre helyezték, természetesen nem véletlenül. „*A török nemzeti művészet tárgyalása révén sikerült a török tudományos világ legjelesebb képviselőinek érdeklődését és bizalmát megnyernünk.*”

Külön kitér Halil Edhem Bey úrra, a Császári Ottomán Múzeum igazgatójára, aki odaadóan és jóindulattal támogatta az Intézet eddigi működését. „...*az előadáson nyert kedvező impressziók hatása alatt a mai délelőtti folyamán, bejuthattam személyes vezetése mellett, a múzeum zár alatt tartott és még a tisztviselőknek is nebezgen hozzáférhető raktáraiba, melynek anyagát feldolgozás céljából bocsátotta rendelkezésemre. Készítőközlötte továbbá, hogy dr. R. P.¹⁰⁷ az epigraphiai kőtárban szabadon kutathat és dolgozhat.*”¹⁰⁸ Mindezen események biztató kezdésnek tűntek. A török tudományos körök megnyerésének folyamata a fenti példa alapján, jó úton haladt.

Itt megjegyezhetjük, hogy az előadások nagy része - a külföldi előadók és a gyakran jelenlevő, nem magyar hallgatóság miatt - jórészt németül, vagy franciául hangzottak el.

A május 5-i előadást tekinthetjük a félévi munka zárásának, hisz a nyári hónapok a tudományos élet számára kevésbé aktív időszaknak minősülnek. Természetesen az Intézetben nem szűnt meg a munka, kirándulásokra, megbeszélésekre, illetve egyéb kutatásokra szorítkozott.

A félév végére időszerűvé vált az ösztöndíjak meghosszabbításának kérdései. Az ösztöndíjasoknak időben kellett jelezniük ezen szándékukat. Ezt május 31-én Kós, Luttor, Oroszlán meg is tette.

A nyári munkát egy tragikus esemény szakította meg. Dr. Ralbovszky Péter 1917. július 26-án szívszélhűdésben meghalt. Ez az esemény mindenkit váratlanul ért, hisz nem volt semmi előre látható jele esetleges rossz egészségügyi állapotának. Halálával a magyar tudomány már második emberét gyászolta - Karácson Imre után - Konstantinápolyban. Maga a KMTI saját halottjának tekintette Ralbovszky Pétert.¹⁰⁹

Halálával a megürrült ösztöndíjas helyre új személyt kellett felvenni. A kihirdetett pályázaton Zsinka Ferenc nemzeti múzeumi segédőr nyert. Személyével az üres történelmi hely betöltése volt a cél. Felvételéről augusztusban döntött az igazgató tanács. Zsinka Ferenc felvétele kényszerű lépésnek tűnhet, ha figyelembe vesszük Hekler kommentárját. Itt kifejti, hogy kiforrott, több nyelven beszélő, fiatal tudósokat kell felvenni, akik képesek az önálló munkára és megállják a helyüket a nemzetközi versenyben. Két nevet említ, akiket szívesen látna az Intézet falain belül, Szeckfű Gyuláét és Moravcsik Gyuláét. Kettőjüket a háborús helyzet miatt nem lehetett felvenni. Moravcsik ekkor orosz hadifogoly volt, Szeckfű pedig katonai szolgálatot teljesített.

Július végén Luttor Ferenc tanulmányi úton Budapesten tartózkodott, őt Kós Károly követte augusztus elején. Legkésőbb október 5-re vissza kellett térniük. A rendelkezésre álló hiányos könyvtári anyag miatt kényszerültek erre a lépésre.

Ebben az intézeti félévben sikerült megjelentetni a KMTI első kiadványát.¹¹⁰ Ez magyar és német nyelven, 300-300 példányban jelent meg. A nyomtatást a Franklin Társulat végezte. Németországi terjesztésével Karl W. Hierseman lipcei kereskedőt bízták meg.

8.5 Tudományos előadások és kirándulások

MÁRCIUS:

- márc. 03, dr. Glück Henrik (a Bécsi Egyetem művészettörténeti asszisztense): A Szásszánida sárkányrelifekről 1. rész.
- márc. 04, Yerebatani ciszterna megtekintése.
- márc. 06, Oroszlán Zoltán: Egy fejezet Bizánc történetéből.
- márc. 10, dr. H. J. Mordtmann (konstantinápolyi egyetemi tanár): II. Szulejmán szultán fermánja Buda kulcsának átadásáról.
- márc. 13, dr. Luttor Ferenc vezetésével a Sergius és Bachus templom megtekintése.
- márc. 16, dr. Glück Henrik: A Szásszánida sárkányrelifekről 2. rész.
- márc. 20, dr. Heckler Antal: Cornetói etruszk falfestmények.
- márc. 23, prof. Lehmann Haupt (konstantinápolyi egyetemi tanár): A ión oszlopfő keletkezhetőségéről.
- márc. 27, Kós Károly: Az iszlám nemzetek művészetéről.
- márc. 31, dr. Otto Walter (az Athéni Osztrák Archeológiai Intézet titkára): Ásatások Elisben és Aigeirában.

ÁPRILIS:

- ápr. 03, dr. Heckler Antal: Görög férfi torzó a Budapesti Szépművészeti Múzeumban.
- ápr. 06, kirándulás Konstantinápolyban.

¹⁰⁷ dr. Ralbovszky Péter

¹⁰⁸ M.O.L. K828, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

¹⁰⁹ Gyászjelentését lásd: 8. melléklet.

¹¹⁰ A kiadványok megtalálhatók: OSZKK, 14.315/1-8.

- ápr. 10, dr. Ralbovszky Péter: Nikeai-lázadás.
- ápr. 14, dr. Luttor Ferenc: Az Ayasofya egykori berendezése, 1. rész.
- ápr. 18, dr. Luttor Ferenc: Az Ayasofya egykori berendezése, 2. rész.
- ápr.21, dr. Glück Henrik: Török fürdők.
- ápr. 27, dr. Glück Henrik: Japán egyházi szobrászat (Kr.u. VI.-XII. sz.-ig), megbeszélés fényképek alapján.

MÁJUS:

- máj. 01, dr. J. H. Mordtmann: A Delphoi kígyós oszlop történetéhez.
- máj. 05, - dr. Glück Henrik: Török művészet.
- dr. Heckler Antal: Isteneszmény és portré a görög művészetben.
- máj. 06, Kirándulás Antigoné szigetére.

JÚNIUS:

- jún. 08, Luttor Ferenc vezetésével Principo kolostor romjainak megtekintése.
- jún. 20, Oroszlán Zoltán vezetése a Császári Ottomán Múzeumban a helyi magyarok számára.

JÚLIUS

- júl. 09 Kós Károly vezetésével, az Eyüpi¹¹¹ temető megtekintése.
- júl. 11 Kós Károly vezetésével, a Skudári¹¹² temető megtekintése.
- júl. 13, Kirándulás a Bebekbe és a Rumelihisarba.¹¹³

8.6. Az I. intézeti év összefoglalása, 1916 szept. 01-1917 aug. 31

Zárásként érdemes részletesen foglalkozni Hekler Antal Intézetigazgató félév- és évvégi jelentésével.

*„Az intézet szellemi munkájának rányitásban fő törekvésem az volt, hogy intézetünk, befelé, tagjainak részére a tudományos kutatás iskolája, kijelölje pedig a nemzetközi tudományos élet ösztönző és irányító tényezője lehessen.”*¹¹⁴ kezdi gondolatmenetét.

Fontosnak tartja a német és török kutatókkal való jó viszony elmélyítését: *„A német és török tudósoknak intézeti előadásainkon való minél sűrűbb szereplésére a jövőben is nagy hangsúlyt kell helyeznünk, mert azok intézetünk nemzetközi elismerésének biztosítékai, értékelésének fokmérői.”*

A jelentésben már az Intézet jövőbeni működésének elképzelését vázolja fel, *„Minél jobban megismerkedem a viszonyokkal, annál világosabban rajzolódik meg előttem az intézet jövő feladatai..... a művészettörténeti kutatásokra vár a legnagyobb és legtermékenyebb jövő...”,* óriási lehetőségeket rejt, *„...a török művészet keletkezésének és fejlődésének kérdései, összefüggései....., a török építőművészet emlékeinek rendszeres feldolgozása, a török ornamentika történetének megírása.... a fegyvermúzeum magyar vonatkozású anyagának felkutatása és publikációja, csupa nagyfontosságú feladat, melyek megoldása elől intézetünk nem térhet ki.”*

Ezután így folytatja: *„Másként áll a XVI-XVII. sz.-i történetkutatás. A történetkutató nagy fáradtsággal úgyszólván csak tallóztatja azt, a mit a múlt viszontagságos idő véletlenül meghagyott.... A történeti kutató kénytelen lesz beérni azzal, hogy rengeteg erő és időpazarlással aprólékos adatokat, történeti mozaikszemcséket halmozzon össze. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a történeti munkát háttérbe kívánám szorítani. Csak tisztába kell jönnünk azzal, hogy minő eredményeket várhatunk.”*

Ezen dolgok tisztázása után rátér az intézet jövőbeni feladataira, céljaira: *„Az intézet jövőbeni eredményes működésének feltétele, hogy ne habozó, kísérletező kezdők, hanem irányt vett, önálló kutatásra teljesen felszerelt fiatal tudósok kerüljenek be. Az intézetet előkészítő iskolává nem alacsonyíthatjuk le.... a békés idők beálltával... 6 ösztöndíj kerülne kiosztásra. Ebből 3 (1. olasz, 2. bizánci, 3. iszlám) művészettörténetész, 2 történész (bizánci, török-magyar), 1 nyelvész.”*

Ezután kitér a KMTI számára létesítendő állandó épületre, *„...gondoskodni kellene arról, hogy az intézet méltó és tágas hajlékot kapjon. Miután oly épület, mely az intézet céljainak teljesen megfelel nem található, az egyetlen helyes megoldás az volna ha magunk építhetnénk.... A német nagykövetség szomszédságában kínálkozik egy megfelelő telek, magas fekvéssel kilátással a Boszporuszra. Szébb és jobb helyen intézetünket nem helyezhetnénk el.”*

Az ösztöndíjasokról a következőket írja, *„...arra törekedtem, hogy a tagok szemléleti és gyakorlati anyagismeretük állandó kiépítése mellett a tudományos problémák helyes fölismerésében és beállításában, valamint önálló feladatok megoldásában is gyakorolják magukat.....Az intézeti tagok a kirándulásokon, folyóiratszémleken, megbeszéléseken és előadásokon való részvételük mellett önképzésükön is elismerésre méltó buzgósággal és sikerrel dolgoztak.”*

Majd a végére leszögezi: *„...intézetünk rövid néhány havi működése alatt a nemzetközi tudományos élet elismert és méltányolt tényezőjévé tudott lenni.”*¹¹⁵

¹¹¹ Eyüp: Isztambul európai oldalán fekvő városrész.

¹¹² Skudar: A mai Üsküdar. Isztambul ázsiai oldalán fekvő városrész.

¹¹³ Rumelihisar: Isztambul fontos erődítménye az európai oldalon. Ázsiai párja az Anadoluhisar.

Bebek: Isztambul európai oldalán fekvő városrész.

¹¹⁴ u.o.

¹¹⁵ Az egész évvégi jelentés: M.O.L. K828, 1 Doboz, 2. Tétel, Iktatott ügyviteli iratok 1916-18.

9. A II. INTÉZETI ÉV, 1917. SZEPTEMBER 1. – 1918. AUGUSZTUS 31. ÉS ANNAK I. FÉLÉVE: 1917. SZEPTEMBER 1. – 1918. FEBRUÁR 28.

Az új intézeti év - mivel ez már egy teljes évet tett ki - költségvetése is nagyobb lett, mint az 1916/17-es. Összesen 90.378 korona, ami 274.532 piasztert jelentett.¹¹⁶

Az új intézeti év komoly reményekkel kecsegtetett. Az eddig elért eredmények magukért beszéltek. A külső körülmények azonban egyáltalán nem kedveztek a nyugodt munka további folytatásának. A háborús nehézségek tovább nehezítették a KMTI és az itt dolgozó ösztöndíjasok helyzetét.

Új tag is érkezett Zsinka Ferenc személyében, aki a történeti kutatásokat hívatott előmozdítani. 1918. április 1-től pedig sikerült dr. Fehér Géza felvételét elintézni.

Az intézeti év végére új albérlet szerzése is megtörtént. Az új félév az előző év sikereire és kapcsolataira alapozva a már jól bevált intézeti munkafolyamattal vette kezdetét.

9.1. Munka és élet a KMTI-ben

Egy érdekesnek tűnő problémával kell kezdeni az újévet. A török hivatalos szervek még nem ismerték el az Intézetet. A források alapján látszik, hogy ez a probléma végigkísérte a KMTI történetét.

Hekler egyik levelében részletesen leírja, mit és hogyan kell tennie a magyar államnak., ahhoz, hogy ez megtörténjen. Egyrészt a magyar Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak meg kell keresnie - a konzulátuson keresztül - a török oktatási minisztériumot. Aki, miután megkapta az iratokat, továbbítja a török belügyminisztériumnak. Ő majd kiadja a hivatalos elismerést. *„Tekintve a török hivatalos eljárás lassúságára célravezetőbbnek látszik, ha egyidejűleg két azonos tartalmú megkeresés megyen a nagykövetség útján, a; közokt. min.-hoz, b; belügyminisztériumhoz.”*¹¹⁷ teszi hozzá jó tanácsát. A következő félévben újra találkozunk a problémával.

A könyvszállítással is nehézségek voltak. A háború miatt a vasutakat szinte kizárólag hadi célokra lehetett használni. A nagyobb küldemények több hetes, vagy akár hónapos késedelemmel érkeztek meg. Hekler ennek orvoslására a következőt találta ki. *„Rendkívül bálásan venném, ha Excellenciád a miniszterelnökséggel érintkezésbe lépve lebetővé tenné, hogy Hiersemanntól felgyűlemlett könyvrendeléseink, egy ládában Bécsbe a külügyminisztériumba szállítva, onnan a futár útján K.polyba”*¹¹⁸ továbbíttassanak.”¹¹⁹

Ezzel a módszerrel novemberre sikerült az említett szállítmányokat eljuttatni a KMTI-be. A félév végére a könyvtár már 1000 kötet számlált.

Az élelmezési problémák is jelentkeztek, ahogy fogyott az otthonról szállított élelmiszer. Erről Hekler, a következőt állapítja meg, *„E szállítmány kézbevétele óta az élelmezésben előfordult kellemetlenségek jóformán teljesen kiküszöböltek és a tagoknak egyszerű, de tápláló és megfelelő élelmezést biztosíthattunk, amelyre nekik, a rájuk váró munka elvégzésében feltétlenül szükségük van. E szállítmány elfogytával, azonban ismét fel fognak támadni azok a nehézségek, amelyek a tagok megfelelő élelmezését lehetetlenné teszik.”*¹²⁰

Az élelem gyors és sikeres eljuttatása érdekében - ugyanúgy, mint a könyvszállítmányoknál - szintén a nagykövetség segítségét vették igénybe. A szállítmányokat kis ládába csomagolva, - mintha poggyász volna, hogy ne keltsen feltűnést - küldték a követség címére. Így kikerülték a török hatóságok figyelmét és innen szállították tovább a KMTI-be. Eme módszerrel enyhíteni lehetett a késéseket.

Ami még nehezítette a helyzetet - a téli időszakban - az a fűtés volt. Az élelmiszerekéhez hasonlóan ennek ára is gyorsan nőtt, minősége pedig nem volt megfelelő.

1917. szeptember 20-án az új ösztöndíjas helyet: *„Dr. Zsinka Ferenc nemzeti műzeumi segédőr foglalta el, hogy a török nyelv megfelelő elsajátítása után átvegye Karácson Imre elárvult örökét.”*¹²¹

Kós Károly és Luttor Ferenc még tanulmányúton Magyarországon tartózkodtak, majd csak ez év október elején érkeztek vissza Isztambulba.

Ami a KMTI törökökkel való kapcsolatát illeti, azok a legjobb irányba haladtak. Külön felkérés érkezett az intézetbe a Császári Ottomán Múzeum részéről, hogy vegyen részt az általuk szervezett anatóliai expedícióban.

A kölcsönös gesztusok megtétele is fontos volt a jó kapcsolatok megőrzése szempontjából. Ennek egyik jele volt, amikor Hekler 4 könyv átadását kérte a török múzeum részére, az MTA-tól. Ha ez nem volna lehetséges ingyen, akkor azt saját költségére kéri megoldani.

A következő nehézséget az albérlet kérdése jelentette. Ugyanis 1918. január 20-án lejárt a bérleti szerződés. A szerződés meghosszabbításával kapcsolatban bonyodalmak alakultak ki a tulajdonossal.

¹¹⁶ Az 1917/18-as év költségvetését, Lásd: 9. melléklet.

¹¹⁷ u.o.

¹¹⁸ Konstantinápolyba.

¹¹⁹ u.o.

¹²⁰ u.o.

¹²¹ M.O.L. 1. Doboz, 2 Tétel, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

Hoyland Sylvia fel akarta emelni az albérlet árát havi 10 fonttal. Ezt Hekler nem tartotta jogosnak, mert - ahogy a szerződésben foglaltatik - ha a bérlő (tehát a KMTI) 2 hónappal a bérlet lejáta előtt előre jelzi a bérlet meghosszabbításának szándékát, akkor az automatikusan 3 hónapra - ugyanazon feltételekkel - meghosszabbodik. A tulajdonos erről nem tudott és azt kéri, hogy a szerződést mindenféleképpen hosszabbítsák meg 1918 októberéig. A bérlet árát havi 10 fonttal növeljék 1918. januártól.

Az épület egyre inkább szűkössé kezdett válni. Nagyobb előadóra, könyvtárra lett volna szükség. Ezen okból kifolyólag Hekler támogatta az albérletváltást. Egyelőre hajlandó volt meghosszabbítani a bérletet és a havi 10 font többletet is kifizetni, de csak azzal a feltétellel, ha 2 hét felmondási idő mellett, bármikor otthagyhadják a bérletet. Végül ebben állapodtak meg.

9.2. Tudományos előadások, kirándulások:

OKTÓBER:

- okt. 17.: Wiegand Tivadar: Utazásom a Sínai-félszigeten, Palesztinában és Szíriában.
- okt. 21.: Hekler Antal: Páncélos szobrok az ókorban.
- okt. 24.: Luttor Ferenc: A bizánci kultúra kialakulása.

NOVEMBER:

- nov. 07.: Zsinka Ferenc: A török történetírók.
- nov. 16.: Luttor Ferenc: A Pantokrátor egyház.
- nov. 22.: Folyóiratszemle.
- nov. 23.: prof. J. H. Mordtmann: Az u.n. Irénatorony.

DECEMBER:

- dec. 03.: Kós Károly: Sztambul, építészettörténeti és városépítészeti vázlat.
- dec. 09.: Arminag Saskerin (török művészettörténész): Vezetés a múzeumban,¹²² különös tekintettel a perzsai török miniatúrákra.
- dec. 12.: Arminag Saskerin: Az iszlám-perzsa miniatúrafestészet.

9.3. A II. intézeti év, II. féléve: 1918. március 1- 1918. augusztus 31

Az új félév legfőképp személyi ügyek szempontjából vált eseménydússá. Egyrészt sikerült felvenni dr. Fehér Gézát, ez által mind az 5 ösztöndíjas hely betöltése megtörtént. Ez azonban csak pár hónapig tartott, mivel a nyári hónapokban az ösztöndíjasokat sorra visszahívták anyaintézményeik, vagy éppen, mint pl. Luttor Ferenc, önkényesen távoztak. Mindezen események az Intézet működését alapjaiban veszélyeztették.

A következő intézeti évre az új ösztöndíjasok nevei is felbukkantak (Fekete Lajos, Alföldi András, dr. Miskolczi Gyula, Moravcsik Gyula), akiknek már nem maradt idejük és lehetőségük, hogy helyüket elfoglalják az intézetben.

A félév végére új albérletbe kellett költöznie a KMTI-nek. Pontosabban ez már az új intézeti évben történt meg, de a szerződést még ebben a félévben megkötötték.

Most nézzük részletesebben ezen eseményeket.

9.4. Munka és élet a KMTI-ben

A mindennapi életben az élelmezési problémák jelentették a legnagyobb gondot. „Nem hallgathatom el, hogy a jelenlegi háborús viszonyok között szüntelen nehezé kűzdelmet folytatva a fenyegető mértékben megnövekedett drágulással. Csak a közoktatásiügyi kormány fokozott áldozatkészsége mellett remélhető, hogy a még előttünk álló nehezé hónapokon túl tudjuk tenni magunkat.”¹²³ állapítja meg kissé keserűen Hekler Antal. Egy májusi jelentésében már komoly deficitről ír a drágulások miatt. Az év végére számításai szerint ez kb. 20.000 koronát tesz ki.

Azonban nem csak az élelmiszerek drágulása okoz állandó fejtörést, hanem a rezsiköltségek folyamatos emelkedése is (a tűzifa drágulása). Ennek pluszköltsége 12.000 korona.

A könyvtár ennek ellenére tovább bővül. „Örömmel jelenthetem, hogy az utóbbi hetekben könyvtárunk török történeti anyagának megvettem alapjait.”¹²⁴ Többek között sikerült beszerezni Evlia Cselebi 6 kötetes munkáját, emellett több más középkori török szerző, mint pl.: Ibrahim Pecsevi, Rasid, műveit. A könyvtár több mint 1000 kötetes nagyságúra növekedett. Így most már meg tudott felelni a felmerülő kutatási igényeknek. Nagyobb mennyiségi gyarapodás ezután már nem következett be.

¹²² A múzeum nevét a forrás alapján nem tudtam értelmezni.

¹²³ M.O.L. K828 1. Doboz, 2. Tétel Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

¹²⁴ u.o.

A múlt félévben említett probléma ismét aktualitást nyert. Hekler aggódva fogalmazza meg azt a tényt, miszerint a török állam részéről semmilyen hivatalos elismerése nincs az intézetnek: „*A mint beszélgetéseinkből és fölterjesztéséből tudod, nekem kezdettől fogva az volt az álláspontom, hogy intézetünk a török kormány által való hivatalos elismerése sikeres munkásságunk és intézeti nyilvános szereplésünk nélkülözhetetlen alapfeltétele. A nagykövetség a portánál tett lépései eddig eredménytelenek s bizforsra veszem azok is maradnak*” Tehát eddig nem sikerült a konzulátusnak a megfelelő iratokat kieszközölnie a portától. A magyar tudományos Intézet - több mint egy évi működés után - nincs hivatalosan elismerve.

Hekler megpróbálja saját kezébe venni az irányítást: „*...most érintkezést keresek a Konst. vezető embereivel és igyekszem jóindulatukat megnyerni. Ma jártam az új török párt titkáránál, a ki ma a legbefolyásosabb emberek egyike s a török-magyar barátság patrónusa. Véleménye szerint nem bizonyos, vajon a fennálló törvények alapján külföldi fennhatóság alatt álló intézet elismerése egyáltalán lehetséges-e?*” Mindenesetre szükséges, hogy „*...a török kormány itteni működésünkről hivatalosan jóváhagyó tudomást vegyen.*”

Hekler a levél végén levonja a helyzetből adódó keserű következtetést: „*A játék, amit így követségi assistenciával folytattunk - veszélyes. Ha tiszta helyzetet nem teremtünk, örökös bizonytalanságban kell élnünk s egyetlen rosszakaratú besúgás elegendő, hogy ránk gyújtsa a tetőt*”¹²⁵

Az ügy későbbi kimenetelére vonatkozóan nem találtam forrást. Az azonban biztos, hogy a KMTI megszűnése nem a török hatóságok miatt történt, hanem a háború végén lezajló, politikai eseményeknek volt tudható.

Megérkezett az új ösztöndíjas dr. Fehér Géza, aki ekkor a Szabadkai Gimnázium tanára volt. 1918. április 1-től vették fel az Intézetbe, de csak május 1-én érkezett Isztambulba. Feladata mint történésznek, a konstantinápolyi könyvtárak magyar vonatkozású kéziratainak tanulmányozása lett. Személyével egy újabb kiváló tudós került a KMTI tagjai közé. Sajnos ő volt az utolsó felvett tag, az utána jövőeknek csak a jelentkezését bírálták el, munkájukat azonban nem tudták elkezdni.

A személyi kérdéseknél maradv. Kós Károly megbízást kapott József Ferenc főherceg görgényi kastélyának megtervezésére. E célból 1918. május 1-től két hónapos szabadságot töltött Magyarországon.

A problémásabb eset Luttor Ferenc volt. Kérvénnyel fordult az igazgatóhoz, miszerint családi okok miatt, pár hetes szabadságolását kéri. Hekler ezt a következőképpen kommentálta az alelnökhöz írt levelében. „*...jelfogásom szerint a kért szabadság csak a legparancsolóbb igazolt szükség esetén volna engedélyezhető. Egyrészt azért, mert Luttor ösztöndíjas tagsága f. év augusztus végén amúgy is lejár, másrészt azért, mert az intézeti budgetünk az intézeti tagoknak különböző címeken való utaztatását nem bírja el s ily precedensek teremtésétől lehetőleg óvakodnunk kell.*”¹²⁶

Az ügy végére a pontot maga Luttor tette azzal, hogy „*Dr. Luttor kérelme elintézését be sem várva önbatalmulag elhagyta - önköltségén - Konstantinápolyt s érkezéséről egy Veszprémből kelteztet levélben értesített.*”¹²⁷ Hekler azt javasolja az igazgató tanácsnak, hogy azonnal hívják vissza és részesítsék megrovásban. Mindezt az Intézeti fegyelem megtartása érdekében kéri, hogy több ilyen esetre ne kerüljön sor.

A helyzetet súlyosbította, hogy - a háborús helyzet miatti emberhiányra hivatkozva - szinte az összes ösztöndíjast visszakérte anyaintézményük. Zsinka Ferencet, Oroszlán Zoltánt a Nemzeti Múzeum, Fehér Gézát a szabadkai gimnázium kérte vissza, Kós Károlyt pedig kinevezték az Iparművészeti Iskola segédtanárává. Mindez a KMTI működését veszélyeztette, ezért Hekler erélyesen tiltakozott, hisz az ösztöndíjasok jó részének amúgy is lejárt a szerződése 1918. augusztus 31-el.

A személyi problémákat súlyosbította Oroszlán Zoltán távozási szándéka, anyagi okokra hivatkozva. Mint ismeretes, Oroszlán kutatói munkája mellett ellátta az Intézet titkári feladatait is. Mindezt jól végezte és hogy az Intézet számára megtartassék, Hekler 1000 korona azonnali kifizetését kérte Klebelsberggtől és az 1918/19-es évre, plusz 300 korona juttatást ösztöndíjához. Mindezt a titkári teendők elismeréseként.

Még egy, eddig nem tárgyalt problémával kellett szembenéznie az Intézetnek. Ez pedig, a betegségek és azok költségei.

Zsinka Ferenc július 30-án gyomorpanaszokkal kórházba került, de nem ő volt az egyetlen aki orvosi ellátásra szorult. „*Zs.¹²⁸ dr.-on kívül az int. inasa is spanyol betegséggel jelenleg kórházban fekszik, a tavaszon pedig az int. házvezetőnöje állott orv. kez. alatt*”¹²⁹

Konstantinápolyban működött egy osztrák-magyar kórház, ahová elvitték Zsinkát. A kórház igazgatója csak nagy összegű előleg befizetése után volt hajlandó felvenni a beteglistára. Ezt, ahogy Hekler írta „*...legnagyobb felháborodással vettem tudomásul...*”¹³⁰ Erélyesen kérte a minisztériumot, hogy a nagykövetség útján a kórház vezetőségét a „*...megfelelő módon fel világosítsák a felől, hogy a magy. áll. in.-nek¹³¹ tagjai részére több előzékenységet várhatnánk*”¹³²

A nyári időszakra vált aktuálissá az albérletkérdés. Sikerült egy megfelelő épületet találni. Az új épület a Rue Agha Hamam 2. sz. alatt feküdt. Ezt az épületet Durand Félix nevű úr bérelte. Durand úr ezt a bérleményt hajlandó volt

¹²⁵ A teljes levél: M.O.L. K828, 1 Doboz, 1 Tétel, Bizalmas ügyiratok, 1916-18.

¹²⁶ M.O.L. K828, 1 Doboz, 2 Tétel, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

¹²⁷ u.o.

¹²⁸ Zsinka Ferenc.

¹²⁹ u.o.

¹³⁰ u.o.

¹³¹ „...magy. áll. in....”: magyar állami intézet.

¹³² u.o.

átengedni a KMTI-nek. Ezzel kapcsolatban Hekler és Durand szóbeli megállapodást kötöttek. A házat évi 450 fontért bérelték, egy évre. A szerződés a bérlet lejártá után új feltételekkel meghosszabbítható volt. A házban felújítási munkálatokat kellett végezni (villany, vízvezeték), ezen költségeket, fele-fele arányban állta a KMTI és Durand Félix.

Az épület jóval tágasabb volt mint az előző és funkciójában is teljesen megfelelt az intézet elvárásainak. Volt fogadóterme, könyvtára, 2 irodahelyisége, ebédlője és 8 hálószobája. Teljes felszereléssel rendelkezett, kisebb dolgokat leszámítva, mint pl. az ágynemű huzat.

„Nyugodt lelkiismerettel állíthatom és Kós Károly építész mellékelt szakvéleményével is igazolom, hogy az újonnan bérelt házban Intézetünk méltó és teljesen megfelelő hajlékot kap. Fekvése és beosztása oly kitűnő, hogy azt hiszem esetleges megvételével az Intézet elhelyezésének problémáját sikeresen oldanánk meg.”¹³³ áll a jelentésben. Ez egy újabb lehetőség lett volna az állandó intézeti épület biztosítására. Az eladásra a tulajdonos is hajlandó lett volna egy méltányos ár felajánlásával. Hogy ilyen ajánlat létezett-e, arra vonatkozólag nem találtam forrásokat.

Az épületbe költözés 1918. szeptember 25-ig történt meg.

9.5 Tudományos előadások, kirándulások

MÁRCIUS

- márc. 06.: Vitaest gr. Teleki Pál, Cholnoky Jenő: Landschffsrum című cikke alapján.
- márc. 13.: dr.Habinger: A konstantinápolyi magyar rovásírás emlékei.

ÁPRILIS

- ápr. 03.: Hekler Antal: Pannónia kultúrája és művelődése.
- ápr. 10.: prof. J. H. Mordtmann: A középkori Bizánc az iszlám irodalmi hagyományaiban.
- ápr. 17.: Vitaest a török művészettörténet fázisairól.
- ápr. 24.: prof. Lehmann-Haupt (konstantinápolyi egyetemi tanár) előadása¹³⁴

MÁJUS

- máj. 01.: dr. Taul Uaas (berlini egyetemről) és prof. Lehmann: Antonius kultusza Konstantinápolyban.
- máj. 05.: Látogatás a régi Serayban, Arminag Saskirsin Bey vezetésével.
- máj. 08.: Török uralom Magyarországon, megbeszélés Szekfű Gyula cikke alapján.
- máj. 09.: Hekler Antal: Újabb adatok a római császárkor ikonográfiájához.
- máj. 16.: prof. Lehmann-Haupt előadása.¹³⁵
- máj. 23.: prof. Eckhardt Unger (konstantinápolyi egyetemi tanár):¹³⁶ domborműves fogadalmi medencéje.

9.6. A II. intézeti év összegzése, 1917. szeptember 1. - 1918. augusztus 31.

Az intézeti év elemzésekor ismét Hekler Antal félév- és évvégző jelentésére kell támaszkodni, melyben részletesen elemzi a KMTI helyzetét, elért eredményeit és lehetőségeit.

„Az intézet vezetésében és irányításában nagyjában ugyanazok az elvek voltak irányadók, melyeket első félévi jelentésem alkalmával volt szerencsém kifejtetni.”¹³⁷ kezdi gondolatmenetét.

A török-magyar kapcsolatok elmélyítése miatt nagyon fontos, hogy: „...a jövőben intézetünk különösen a természettudományok köréből, török nyelvi előadások is tartassanak.”

Örömmel konstatálja: „Rövid egy esztendő fennállása alatt intézetünk nemcsak az előadások révén, de publikációival is bevonult a nemzetközi tudományos élet műhelyei sorába.”¹³⁸

Az intézeti tagokról a következő dicsérő szavakat írja: „A tagok szorgalma és munkássága a lefolyt két félévben is erőssége volt intézetünknek. Ami eredményt elértünk, az jórésztben az ő hathatós támogatásuknak és lelkeségüknek tudható be.”¹³⁹

Ezek után következik a KMTI-vel foglalkozó rész: „...ma már tisztán rajzolódik meg előttünk intézetünk jövő programja, világosan látjuk a feladatokat, melyek megoldásra várnak és ismerjük az eredményes intézeti munka nélkülözhetetlen tárgyi és személyi feltételeit. Ezek között első helyen áll az a követelmény, hogy az ösztöndíjakat ne hiányos felszerelésű kezdők, hanem kellőleg iskolázott, képzett szakemberek nyerjék el.” Mindez az első félév értékelésében is megjelent, de itt már konkrétabb javaslatokat tesz Hekler. „A pályázóktól a szaktudáson kívül legalább 2 nyugati nyelv ismeretét (német, francia) multhatatlanul meg kell kívánnunk. A

¹³³ u.o.

¹³⁴ Az előadás címét a forrás alapján nem tudtam értelmezni.

¹³⁵ Az előadás címét a forrás alapján nem tudtam értelmezni.

¹³⁶ A hiányzó részt a forrás alapján nem tudtam értelmezni.

¹³⁷ Az egész félévzáró jelentést lásd: M.O.L. K828, ' Doboz, 2 Tétel, Iktatott ügyviteli iratok 1916-18.

¹³⁸ u.o.

¹³⁹ u.o.

török-magyar történeti kapcsolatok és az iszlám-török művészettörténet kutatóinak ezenfelül természetesen a török nyelvben való jártasságot is magukkal kell hozniuk.”¹⁴⁰

Ahhoz, hogy e követelményeknek a fiatal tudósok meg tudjanak felelni: „Törekedniük kell egy olyan budapesti központ megteremtésére, melyben a tudományos munkára igazán rátermett fiatalok az intézetünkben való felvételhez szükséges előfeltételeket megszerezhetik, a mint azt az igazgató tanács alelnöke a Történeti Társulat közgyűlésén tartott elnöki megnyitójában kifejtette.”¹⁴¹

És hogy milyen lehetőségek várnak a KMTI-re? „A történettudományok mellett egészen különleges szerep vár intézetünkbe az iszlám-török művészettörténet kutatóira. Szinte beláthatatlan terület itt még a szántásra váró ugar.”¹⁴²

A jelentés végén már a háború utáni helyzetre is gondol az igazgató. „A békés idők bekövetkeztével intézetünk nem érheti be a pusztán konstantinápolyi helyi kutatással, hanem Kisázsia-ra is ki kell terjeszkednie. Hogy e téren intézetünk számára megfelelő munkaterületet biztosíthassak, érintkezésbe kívánok lépni a török műemlékbizottsággal s meg akarom nyerni hozzájárulását, hogy északi Kisázsianak, Kyzikes, Apollónia, Daszkeliont, Brussat, Niceat, Ismidet és Kutahirt magában foglaló antik, bizánczi és török emlékekben egyaránt gazdag területe emlékfelvétele, és publikáció céljából kizárólagos joggal intézetünknek tartassék fenn. Abban az esetben, ha az ókori keleti népek emlékeinek felkutatását is be akarnánk illeszteni intézetünk feladatai közé, úgy első sorban a Hahya folyótól délre, Ceasareától északkeletre fekvő Kultepe rendszeres feltárására kell gondolnunk.”¹⁴³

A háború nehézségei szinte állandóan próbára tették nem csak az Intézetet, hanem annak tagjait is. Az élelmiszerdrágulás állandó és növekedő költségekkel járt és csak a Magyarországról hozott élelmiszer segítségével tudott fennmaradni az intézet.

A személyi állományt is kikezdte a háborús viszontagság (az anyaintézmények visszahívták tagjaikat), ezt azonban sikerült kiküszöbölni. Viszont Luttor Ferenc váratlan távozása nem volt előre kiszámítható. Mindenesetre Hekler a következő intézeti évtől számított, Oroszlán Zoltán, Kós Károly, Zsinka Ferenc személyeire. Zsinka végül gyomorpanaszai miatt kénytelen volt elhagyni Konstantinápolyt és az így megüresedett helyet is pótolni kellett.

Az új jelentkezők névsora igen figyelemreméltó: Moravcsik Gyula, Alföldi András, Fekete Lajos és Miskolczi Gyula. Velük részletesebben a következő fejezetben foglalkozom.

Új albertlet is sikerült szerezni, amely méltó helyet biztosított a KMTI-nek, sajnos ez már túl későn történt meg.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a KMTI 1918 őszére olyan helyzetbe került, hogy a háború befejezése után a magyar kultúrpolitika meghatározó képviselőjévé válhatott a régióban. Kiindulópontja lehetett a távolabbi - kis ázsiai, közel-keleti, vagy más ázsiai - területek kutatásának. Sajnos a történelem más szerepet szánt az Intézetnek és 1918 őszére - a világháború utáni hónapok eseményei miatt - az Intézet kénytelen volt beszüntetni tevékenységét.

10. A III. (MEG NEM VALÓSULT) INTÉZETI ÉV, 1918. SZEPTEMBER 1. – 1919. AUGUSZTUS 31.

1918. szeptembertől konkrét munka már nem folyt a KMTI-ben. Mindenesetre költségvetési tervezet készült, ami bizonyítja a KMTI fenntartásának szándékát.

Az összes kiadás - ami 5 ösztöndíjasra, 1 igazgatóra és 3 szolgálószemélyzetre számítottak - 128.436 koronát tett ki. Ez a tervezet a korábbi költségvetéseken alapult, annyi kiegészítéssel, ami a rendkívüli költségek (drágulás, költözés, esetleges orvosi kiadások stb.) közbejövételével szükségesek voltak.

Az igazgatónak a költségvetéshez írt indoklása sok mindent elárul a nehéz helyzetről. „Összeállításánál a legszigorúbb takarékoság elvét állandóan szem előtt tartottam. ...A költségvetési tervezet, csak azokat a fenntartó, anyagi erőket adja meg, amelyek nélkül a mozgató szellemi és erkölcsi erők sikeres működése el nem képzelhető.” Hekler tisztában volt az anyaországban levő nehézségekkel, de tudta, hogy egy ilyen Intézet fenntartása Magyarország számára, hosszú távon mindenféleképpen szükséges. „A háborús viszonyok nyomasztó terhét fiatal intézetünk is erősen érzi. Ezek magyarázzák meg a költségvetés egyes tételeinél mutatkozó emelkedést. Az itt feltüntetett keretek azok, melyek intézetünk továbbfejlődését pénzügyi tekintetben is lehetővé teszik.”¹⁴⁴

A tervezet zárásaként a következőket írja: „Ha nem látnám magam előtt tisztán az intézetünkre váró és áldozatokra is érdemes feladatokat és nem élve bennem töretlenül a hit, hogy a kezdet nehézségeit sikeresen leküzdött intézet hivatásának meg fog tudni felelni, felelősségemet teljesen átérzve, lelkem aggodalommal telnek meg, midőn egy olyan költségvetési tervezetet terjeszték Excellenciád elé. Mely az eredeti számításokat jóval meghaladja.”¹⁴⁵

10.1. A KMTI működésének vége

Érdeemes megnéznünk az új tagok pályázatainak elbírálását. Négy név került szóba. Nézzük sorban őket.

Akit különösképp szeretett volna Hekler az Intézetben látni, az Moravcsik Gyula személye: „...kének képzettségéről a szakférjak a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak.” Jelenleg hadifogságban van Oroszországban, de hamarosan

¹⁴⁰ u.o.

¹⁴¹ u.o.

¹⁴² u.o.

¹⁴³ u.o.

¹⁴⁴ u.o.

¹⁴⁵ M.O.L. K828, 1 Doboz, 2. Tétel, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

kiszabadul. A fogságban elsajátította az orosz és török nyelveket. Lényegében Bizánc kutatásával foglalkozna. „*Miután bizonyosan tudom, hogy Dr. Moravcsik örömmel állana az intézeti ügy szolgálatába, azt vagyok bátor javasolni, hogy fölmentése és konstantinápolyi kiküldetése érdekében a kezdeményező lépéseket megenni szíveskedjék.*”¹⁴⁶

A következő dr. Fekete Lajos, aki szintén hadifogságban volt Oroszországban (Krasznajarszkban) és itt megtanult oroszul és törökül. Olyannyira, hogy török foglyoknak tartott előadást a magyar alkotmányról. Tehát a nyelvtudása megvolt, szakmai rátermettségét doktori disszertációja bizonyította. Dolgozatának címe: „A vármegyei tisztikar a 16.-17. században.” Kéri Hekler a katonai szolgálat alóli felmentésének minél előbbi elintézését.

Alföldi András „*Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy A. A.*¹⁴⁷ *doktorátus híján nincs meg a Szabályzataink szerint megkívánt formaszzerű képesítése, így tehát pályázati kérvénye tulajdonképpen nem volna figyelembe vehető*” írja Hekler. Azonban ettől el lehet tekinteni, mivel: „*...A.*¹⁴⁸ *házaja iránti kötelességének teljesítése akadályozta abban, hogy a doktori fokot elnyerje. ...azt vagyok bátor javasolni, hogy miként Oroszlánnál, úgy ez esetben se ragaszkodjunk a formaszzerű képesítéshez.*” De csak abban az esetben szabad felvenni: „*...ha Feketének és Moravcsiknak intézetünk számára való megnyerése nem sikerülne.*”¹⁴⁹

Szóba került Miskolczi Gyula személye, akit konkrétan Zsinka Ferenc pótlására kívánt megszerezni Hekler. Miskolczi egyébként mind a négy évet leszolgálta a fronton és most jelenleg szabadságát tölti Magyarországon. Hekler úgy gondolta, jogos lenne katonai szolgálat alóli felmentését kérni és miután ez meg van, egyből felvenni a KMTI-be.

A jelentkezők névsora - mint későbbi munkásságuk is bizonyítja - igazán imponáló volt. Mindez azon törekvésről tanúskodik, hogy az Intézetbe kiforrott, a tudományos területükön jártas személyeket vegyenek fel.

Emellett Hekler minden eszközt megragadt azért, hogy a KMTI fenntartásának szükségességét hangsúlyozza. Mint írja, a KMTI „*Eddigi munkásságával máris felkeltette a Konstantinápolyi török körök figyelmét éppen úgy, mint az ott időző tudósok érdeklődését, idebaza pedig kézzelfoghatóvá tette azt, hogy az intézetet a jövőben nagy fontossággal bíró török-magyar kapcsolatok ápolása céljából nagy jövő vár és éppen ezért a magyar intéző körök részéről mindennemű támogatásra jogosult.*”¹⁵⁰

Mindenesetre megtörtént az új bérletbe való költözés, szeptember 25-ig. Az igazgató már szeptember elején, a személyzet november végén hagyta el az Intézetet. Egyedül Oroszlán Zoltán maradt Isztambulban, akinek legfőbb feladata a nagy értéket képviselő könyvtár biztonságos elhelyezése volt. Próbálkozott az osztrák-magyar, majd a svéd nagykövetségen keresztül, de egyik sem tudta vállalni az anyag tárolását. Végül a pápai nunciátúra lett segítségére. A vatikáni követség föld alatti kriptájában helyezték el a könyveket, a diákat és a levéltár iratait.

Emellett az intézet otthont adott az ekkor visszatérő, Lénárd féle Kis-Ázsiai expedíció 5 tagjának, november 30-ig.¹⁵¹

Oroszlán kalandos úton, - a Balkán-félszigetet megkerülve, Fiumén keresztül - 1919 január végén érkezett meg Budapestre. Ezután jelentést készített Heklernek az elvégzett munkájáról. Innentől fogva lényegében megszűnt a munka a KMTI-ben.

11. A KMTI utóélete

A világháború utáni események - bel- és külpolitikaiak egyaránt - nem tették lehetővé, hogy a békés viszonyok beálltával, újra megkezdhesse működését az Intézet. Klebelsberg 1920. májusban, a Magyar Történelmi Társulat ülésén mondott beszédében erre utal: „*...kedvezőtlen valutaviszonyaink a római és konstantinápolyi magyar történelmi intézetek működésének újból való megkezdése elé egyelőre leküzdhetetlen akadályt gördítenek...*”¹⁵²

A belpolitikai helyzet konszolidálódása után az új kultúrpolitika nevében sorra alakultak a külföldi magyar történelmi intézetek, köztük a római is. Viszont a KMTI feltámasztására már nem maradt elég erő. 1923-ban újra felmerült az Intézet újjáélesztésének igénye. A Magyar Külügyi Társaság - Apponyi Albert elnöksége alatt - 1923. május 22-én javasolta Bethlen István miniszterelnöknek a különböző fővárosokban magyar intézetek nyitását. A fővárosok között Konstantinápoly is szerepelt. A javaslat papíron maradt.

Az utóélethez hozzátartozik még a KMTI kiadványának 1923-as 7.-8. füzetének megjelenése. Ebben Moravcsik Gyula tanulmánya jelent meg, „Szent László lánya és a bizánci Pantokrator-kolostor” címmel.

1926-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízta Oroszlán Zoltánt, hogy utazzon Konstantinápolyba és az általa megőrzésre átadott könyvtári és levéltári anyagot a pápai nunciátúrától a Német Archeológiai Intézet igazgatójának Martin Schedenek adja át.

¹⁴⁶ A Moravcsikról szóló véleményt lásd: M.O.L. K828, 1 Doboz, 2. Tétel, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

¹⁴⁷ „...A. A...”: Alföldy András.

¹⁴⁸ „...A.-t...”: Alföldy.

¹⁴⁹ Az értékelést lásd: M.O.L. K828, 1 Doboz, 2 Tétel, Iktatott ügyviteli iratok. 1916-18.

¹⁵⁰ u.o.

¹⁵¹ Az expedíció 1918. szept. 23-tól nov. 7-ig tartott. Vezetője Lénárd Jenő százados. Tagja volt még Györffy István etnográfus, aki elkészítette a terület részletes néprajzi térképét. Részletesebben: Györffy István írásai a Balkánról és Törökországról, p.51.

¹⁵² Klebelsberg Kunó: Beszédei, cikkei és törvénytervezetei, 1916-26. p.29.

Az ekkor keletkezett jegyzőkönyv tanulsága szerint: „Oroszlán Zoltán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából az alábbi tárgyakat adja át ideiglenes, bármikor visszavonható letétként, megőrzés végett.”¹⁵³ :

- 946 mű, 1062 kötet
- 1 db. üvegezett könyvszekrény
- 1 db. 3/3 méteres könyvvállvány
- 203 db. diapozitív

A könyveket csak olvasóteremben szabadott használni. A könyvtár feletti felügyelet jogát a mindenkori törökországi magyar követség tartotta fenn.

Ezzel az aktuussal végleg lezárult a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története.

12. BEFEJEZÉS

A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet több mint másfél évig működött. Rövid fennállása alatt nem tudta maradéktalanul teljesíteni a kítűzött feladatait. Ennek oka azonban nem az Intézet rossz működésében, hanem más, külső körülményekben keresendők. Az Intézet 1916-os alapítása nagyban meghatározta működési lehetőségeit, mozgásának határait.

Mint láttuk az állandó nehézségek (háborús viszonyok, élelmiszer beszerzések, személyi problémák, bérleti bonyodalmak stb.) ellenére kisebb nagyobb fennakadásokkal, de folyamatosan tudott működni a KMTI. A megfelelő kutató gárda összeállítása is komoly gondokat okozott. Sokan frontszolgálaton, vagy hadifogságban voltak. Az 1918/19-es intézeti évre sikerült volna felvenni sok kiváló fiatal tudóst (Moravcsik Gyula, Fekete Lajos, Alföldy András), ám épp ekkora szűnt meg a KMTI. Mindenesetre több tehetséges, később hírnevet szerző fiatal tudós kezdte pályafutását itt. Közülük is Kós Károly, Oroszlán Zoltán, Fehér Géza nevei emelhetők ki. Sajnos egy tragikus esemény is történt. Ralbovsky Péter hirtelen halála fájdalmas emlék az Intézet történetében.

A kialakított munkarend biztosította a megfelelő színvonalú folyamatos kutatómunkát. A rendszeresen megtartott folyóirat olvasások, előadások, tanulmányi kirándulások lehetőséget biztosítottak, nem csak az egyéni kutatásokhoz, hanem az elért eredmények kölcsönös megosztásához, megvitatásához. A meghívott külföldi előadók - természetesen ez csak a szövetséges osztrák, német, török köröket érintette - viszonylagos nagy száma mutatja, hogy az Intézet nemzetközileg elismert, méltó tagjává tudott válni a külföldi kutatóintézeteknek.

A tudományos munka zavartalan folytatásához elengedhetetlen volt a könyvtár kiépítése és folyamatos fejlesztése. Ez a háború miatt lassan haladt és csak az 1918-as év tavaszára sikerült olyan állapotba hozni, hogy a felmerülő igényeknek meg tudott felelni. Fontos és hasznos részét képezték a könyvtárnak a dia és fotó gyűjtemények.

A helyi török tudományos körökkel kialakított jó kapcsolat nagyban hozzájárult a KMTI sikeres működéséhez. Itt ki kell emelni Halil Edhem Bey úr személyét (Császári Ottomán Múzeum igazgatóját), aki odaadó és pártoló segítséget nyújtott az Intézet helyi elismertetése és a kutatások segítése érdekében. Nyitott kérdés marad, hogy miért nem sikerült a hivatalos török szervekkel elismertetni a magyar Intézetet.

Sajnos a KMTI nem rendelkezett saját, állandó épülettel, működése alatt két bérletben is volt. Ezek a bérletek nem nyújtottak megfelelő helyet, bár a második bérlet jó választásnak tűnt az Intézet számára. Több terv is létezett, amelyek felvetették a lehetőségét egy állandó épület megszerzésének (1. a török kormány telekadománya, 2. Hekler Antal javaslata, saját épület építésére, 3. a második bérlet esetleges megvásárlása), ezek nem valósultak meg.

Összegezve, a KMTI a magyar keleti, balkáni imperialisztikus törekvések egyik gyakorlati megvalósulása volt egy kései időszakban. Az Intézet lehetőségei jóval nagyobbak voltak, mint az adott pillanatban vállalható feladatok. Az anyagi és emberi javak szűkössége csak korlátozott működést tett lehetővé, ám a háború utáni helyzet már komoly lehetőségekkel kecsegtetett (anatóliai expedíciók, régészeti ásatások, levéltári anyagok további kutatásai, nyelvi kutatások, stb.). Mindenesetre sok jel mutatott arra, hogy ha az Intézet fennmarad, akkor a magyar tudományos képzés egyik „fellegvárává” válhatott volna.

Az esetleges tudományos hasznosság mellett a politikai, gazdasági érdekek is nagyban közrejátszottak abban, hogy az Intézet létrejöhessen. Mivel a Magyar Királyság csak az Osztrák Magyar Monarchián belül rendelkezett önállósággal, ezért a külföld felé predesztinálni kívánta, hogy van Béctől független kultúrpolitikája. Mint ahogy Hekler Antal fogalmazta meg az 1918/19-es költségvetéshez írt indoklásában: „*Tán nem fölösleges ez alkalommal is hangsúlyoznom, hogy intézetünk a távoli idegenben nemzeti munkát teljesít, nemzetközi tudományos felelősség mellett.*”¹⁵⁴ (Az eredeti szövegben is alá van húzva).

Mindemellett természetesen a magyar tudományos élet fejlődésének is kiemelkedő állomása volt a KMTI. Klebelsberg Kunó az Intézet létrehozásában és irányításában szerzett tapasztalatait felhasználva hozta létre a többi külföldi magyar intézetet és talán épp a sors iróniája, hogy az az intézet nem került felállításra, amely a példát szolgáltatta a többi alapítására.

A két világháború közötti időszak is fontos mérföldkő a két nép kapcsolatának történetében. Kiváló tudósaink, szakembereink segítették a modern, Atatürk Törökország megújulását. Ez nem csak a társadalomtudományokra

¹⁵³ M.O.L. K828, 2 Doboz, 3. Tétel.

¹⁵⁴ M.O.L. K828, 1 Doboz, 2. Tétel, Iktatott ügyviteli iratok, 1916-18.

szorítkozott, hanem a műszaki, mezőgazdasági, ipari területre is kiterjedt. Kemál Atatürk országának újjáépítéséhez szívesen vett külföldi szakembereket, közülük is kiemelten fogadta a magyarokat. A teljesség igénye nélkül, felsorolásszerűen néhány példa, ezen kapcsolatokra: Mészáros Gyula (1883-1957, turkológus, orientalista) részt vett a török nyelv megújításában. Fekete Lajos (1891-1969, turkológus) a török levéltár szervezésében tanácsadóként működött. Réthly Antal (1879-1970, meteorológus, földrajztudós) megszervezte a török meteorológiai szolgálatot (1925-27).

A II. világháború után a világpolitikai helyzet nem tette lehetővé a két ország közötti kapcsolatok további építését. Ám hazai egyetemünkön, kiváló turkológusaink tovább folytatták a kutatásokat, hidat építve a két nép közé, hogy a hosszú évtizedekig tartó kényszerű „szünet” után, 1989-től az eleink által lerakott szilárd alapokon tovább épüljön a török és magyar nép kapcsolatrendszere.

A mai Isztambul is rendelkezik azokkal a perspektívákkal, amelyek indokoltá tehetik egy magyar intézet létrehozását. Politikai téren - nem elhanyagolható szempontként - Törökország Magyarország NATO szövetségese. Ami a jelen és a (közeli) jövő kihívásait illeti: Törökország Európai Unió csatlakozásának problematikája, az iszlám kihívásai, az energiapolitika kulcsfontosságú kérdései (Nabucco- vezetékek), hogy csak párat említssek.

Kulturális téren a máig létező török-magyar rokonszenv, a levéltárakban nyugvó értékes és további kutatásokra érdemes források léte. Az egyetemes múlt kutatásában, a görög-római-bizánci civilizációk emlékei, az iszlám-török kultúra emlékei, mind-mind bizonyítékai annak, hogy Isztambulban helye van egy magyar intézetnek.

Mit hozhat a közeljövő? Az idén megkezdett Európa Kulturális Fővárosa projekt nevei között egymás mellett szerepel Pécs és Isztambul (természetesen Essenről sem feledkezve meg). Mindez talán nem véletlen és nem csak formális, hanem kézzelfogható közelségbe is hozza a két várost és a két országot egyaránt. Ezzel adva új lehetőségeket a török-magyar kapcsolatok tágabb perspektívába helyezésére és a már létezők elmélyítésére.

13. ÖSSZEZÉS

A végére érdemes egy összegzést tenni, amely számszerű áttekintést ad a KMTI működéséről. Az áttekintés a 1917. január 1-től 1918. november 30-ig terjedő időszakot öleli fel.

A KMTI-t irányító személyek:

- A KMTI Igazgató Tanácsának elnöke és az Intézet védnöke: József Ferenc főherceg
- Az Igazgató Tanács alelnöke: gr. Klebelsberg Kunó
- Az KMTI igazgatója: Hekler Antal

Ösztöndíjas tagok:

- Oroszlán Zoltán
- Luttor Ferenc
- Kós Károly
- Ralbovszky Péter
- Zsinka Ferenc
- Fehér Géza

Pályázó személyek:

- Pastinszky László
- Scherer Ferenc
- Alföldy András
- Miskolczy Gyula
- Moravcsik Gyula
- Fekete Lajos

Személyzet:

- Milosevics Mária házvezetőnő
- Lukics Krisztina szobalány
- Portás

Az Intézetben, előadást tartott, külföldi személyek:

- Unger Eckhardt (konstantinápolyi egyetemi tanár)
- Glück Henrik (a bécsi egyetem művészettörténeti asszisztense)

- Prof. H. J. Mordtmann (konstantinápolyi egyetemi tanár)
- Otto Walter (az athéni osztrák archeológiai intézet titkára)
- Dr. Taul Uaas (berlini egyetem tanára)
- Arminag Saskerin (török művészettörténész)

Költségvetések:

- 1917 jan.- 1917 aug.-i költségvetés: 59.998 korona
- 1917/18-as költségvetés : 90.378 korona
- 1918/19 tervezett költségvetés : 128.436 korona

13.1. A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet kiadványai:

- 1. Füzet:

Dr. Glück Henrik: Török művészet (előadás a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, 1917. május 5-i ülésén), Budapest-Konstantinápoly, 1917.

- 2. Füzet:

Hekler Antal: Istenszmény és portrait a görög művészetben (előadás a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, 1917. május 5-i ülésén), Budapest-Konstantinápoly.

- 3. Füzet:

Mordtmann J. H.: Adalék Buda 1526-iki elfoglalásához, Budapest-Konstantinápoly, 1918.

- 4.-6. Füzet:

Kós Károly: Sztambul, várostörténet és architektúra, Budapest-Konstantinápoly, 1918.

-7.-8. Füzet:

Moravcsik Gyula: Szt. László leánya és a bizánci Pantokrator-Monostor, Budapest-Konstantinápoly, 1923.

Tervezett, de végül meg nem jelent művek:

-7.-9. Füzet:

Luttor Ferenc: A Zeirek Kilissé Dsami (Pantokrátor).

-10.-12. Füzet:

Glück Henrik: A Hebdomon és maradványai Makriköiben.

-13.-14. Füzet:

Sitte Henrik és Hekler Antal: Két Thasosi női szobor a konstantinápolyi Ottomán Múzeumban.

13.2. Életrajzok:¹⁵⁵

KLEBELSBERG KUNÓ, GRÓF (Magyarpécska, 1875. nov. 13. – Bp., 1932. okt. 11.): Vallás –és Közoktatásügyi miniszter, az MTA tagja. Budapesten, Berlinben, Münchenben és Párizsban végezte tanulmányait. A miniszterelnökségen fogalmazó, majd osztálytanácsos, 1910-től közigazgatási bíró, 1914-től vallás- és közoktatásügyi miniszteri államtitkár. Az I. világháború idején a Nemzeti Munkapárt egyik országos szervezője. 1917-től a Hadigondozó Hivatal elnöke, majd a miniszterelnökség politikai államtitkára és Kolozsvár országgyűlési képviselője. 1919. februárban Bethlen István gróffal együtt megszervezte a Nemzeti Egyesülés Pártját. Az 1920-i nemzetgyűlésen egyesült keresztény párti, az 1922-i nemzetgyűlésen egységes párti képviselő. 1921. dec. 3-tól 1922. jún. 16-ig belügyminiszter, 1922. jún. 16-tól 1931. aug. 24-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter, időközben 1930. szept. 8.–szept. 28. között ideiglenesen népjóléti és munkaügyi miniszter is a Bethlen-kormányban. A Magyar Történelmi Társulat és több társadalmi és tudományos egyesület elnöke volt. Minisztersége idején kiépítették a tanyasi iskolák hálózatát, megreformálták a polgári iskolát és leányközépiskolát, lerakták a szegedi egyetem alapjait és felállították a bécsi, berlini és római magyar intézeteket.

Munkái: Beszédei, cikkei, törvényjavaslatai, 1916–1926 (Bp., 1927); Neonacionalizmus (Bp., 1928); Jöjjetek harmincas évek (Bp., 1929); Világválságban (Bp., 1931).

Irodalom: Klebelsberg emlékezete (Szeged, 1933); Huszti József: gr. Klebelsberg Kunó életműve (Bp., 1942); Balogh Sándor: Klébelsberg és a magyar nacionalizmus (Valóság, 1959).

HEKLER ANTAL (Bp., 1882. febr. 1. – Bp., 1940. márc. 3.): Művészettörténész, régész, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1903-ban Bp.-en államtudományi doktorátust szerzett. Utána Párizsban művészettörténetet és Münchenben Adolf Furtwänglernél klasszika-archeológiát tanult. 1907-ben a múzeumi szolgálatába lépett. 1911-ben a bp.-i egyetemen a klasszika-archeológiából magántanári képesítést nyert. 1917-18-ban a konstantinápolyi magyar intézet igazgatója. 1918-tól a művészettörténet ny. r. tanára a budapesti tudományegyetemen. Főként a görög szobrászattal foglalkozott, több művet publikált az antik művészettörténet köréből. Ő honosította meg Magyarországon a klasszika-archeológia új módszereit. Kiváló előadó és pedagógus volt. 1934-től a Kisfaludy Társaság tagja.

¹⁵⁵ József Ferencsel és Ralbovszky Péterrel kapcsolatban nem találtam életrajzi forrásokat.

Munkái: Römische weibliche Gewandstatuen (München, 1908); Greek and Roman portraits (London, 1912); Portraits antiques (Paris, 1913); Istenezsmény és portré a görög művészetben (Bp., 1918); Pheidias művészete (Bp., 1922); A középkor és a renaissance művészete (Bp., 1932); Az újkor művészete (Bp., 1933); A magyar művészet története (Bp., 1934); Ungarische Kunstgeschichte (Berlin, 1937); Bildnisse berühmter Griechen (Bp., 1940; Berlin, 1962).

Irodalom: Petrovics Elek: Hekler Antal (Akadémiai Értesítő 1940); Láng Nándor: Hekler Antal élete és munkássága (Budapesti Szemle, 1942).

FEHÉR GÉZA (Kunszentmiklós, 1890. aug. 4. - Bp., 1955. ápr. 10.): régész. A budapesti egyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet, 1913-ban. 1924-ben a debreceni egyetemen magántanári képesítést nyert. 1913-14-ben Sepsiszentgyörgyön, 1915-16-ban Szabadkán volt tanár, azután katonai szolgálatot teljesített, 1918-ban a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetben dolgozott. Hazatérve Budapesten előbb középiskolai tanár, azután a Fővárosi Könyvtár keleti gyűjteményének tisztviselője. Magyar őstörténeti kutatásai során a magyar-bolgár-török történeti kapcsolatokkal kezdett foglalkozni. 1922-től bulgáriai kutatásainak két évtizede alatt régészeti ásatásokon vett részt (Madara, Aboba-Pliszka, Mumdzsilár). 1931-ben egyetemi tanári címet kapott. A Bolgár Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta. A II. világháború végén Isztambulba került, ahol két féléven át az egyetemi bölcsészkaron őstörténeti előadásokat tartott, majd a Top Kapi Seray Múzeumában dolgozott. 1948-tól haláláig Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott. Négy éven át vezette a zalavári ásatásokat. A honfoglalás korában Magyarország területén élt szlávok régészeti hagyatékának meghatározása, összegyűjtése és történeti értékelése terén végzett úttörő és alapvető munkát.

Munkái: Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V-XI. Jahrhunderten (Bp., 1921); Die Inschrift des Reiterreliefs von Madara (Szófia, 1928, bolgár nyelven is); A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik (Bp., 1931); Az ősbolgárok ruházata és fegyverzete (Szófia, 1939, bolgárul); A bolgártörökök szerepe és műveltsége (Bp., 1940, bolgár nyelven; Szófia, 1941); A nagyszentmiklósi kincsrejtély megfjtésének útja (Bp., 1950); A Dunántúl lakossága a honfoglalás korában (Bp., 1956); Beiträge zum Problem des ungarisch-slawischen Zusammenlebens (Bp., 1957); Die landnehmende Ungarn und ihr Verhältnis zu den Slawen des Donaubeckens (Bp., 1957).

Irodalom: Arno, T. J.: In memoriam Géza Fehér 1890-1955 (Stockholm, 1955); Diez, E.: Géza Fehér 1890-1955 (München, Südost-Inst., 1955); Harmatta János: Fehér Géza (Archaeologiai Értesítő Bp., 1955); Moravcsik Gyula: Fehér Géza (Antik Tanulmányok II. 1955. 4. sz.)

LUTTOR FERENC (Székesfehérvár, 1886. márc. 26. - Platanos [Argentina], 1953. ápr. 23.) kanonok, történész. A gimnáziumot szülővárosában végezte, a teológiát Veszprémben kezdte tanulni és Bécsben fejezte be. 1908-ban pappá szentelték, 1909-ben doktorrá avatták. Káplán Pápán, majd karkáplán Veszprémben, ahol 1911-1912-ben a Veszprémi Hírlap szerkesztője. 1910-től tanulmányúton járt Rómában, 1912-től pedig ismét Veszprémben, a püspöki könyvtár vezetőjeként dolgozott. A háború alatt egy ideig tábori lelkész a szerb harctéren, de betegsége miatt leszerelték. 1917-től ismét tanulmányútra ment Konstantinápolyba. 1918-1928 között lelkész Balatonfüreden, 1929-től pápai prelátus, 1943-tól Nagyváradon kanonok. 1947-ben Argentínába ment és Buenos Airesben élt. Szervezte a magyar menekülteket, egyik alapító tagja a Centro Hungaró-nak. Tagja volt még az Egyesületek Tanácsának és a Mindszenty Akadémiának, amelynek első elnöke is volt. Nevéhez fűződik a balatonfüredi, neoromán stílusú katolikus templom (tervezte: Fábíán Gáspár), a mellette lévő iskola és a plébániaház építtetése.

Művei: Aestetikai tanulmányok. Veszprém, 1911. - Biblia pauperum. Wien, 1912. - Konstantinápoly. Szombathely, é.n. - Mária Terézia és a római Kúria. Bp. 1914. - A római Via Nomentana-i Szent Ágnes Egyház. Veszprém, 1916. - Róma. A város története. = Kat. Szemle, 1931.

ZSINKA FERENC (Vác, 1889. febr. 21. - Bp., 1930. máj. 4.): könyvtáros, történész. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. 1913-tól az OSZK könyvtárában gyakornok, majd könyvtáros, 1929-ben megbízott vezető. 1918-ban, Konstantinápolyban folytatott tanulmányokat. A Protestáns Szemle és a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár (XI - XV. kötetének, Bp., 1917 - 34) szerkesztője. Főleg történelmi tanulmányai, irodalomtörténeti értekezései jelentek meg.

Munkái: Bethlen Gábor címeres levele (Nagyenyedi Album, szerk. Lukinich Imre, 1901); Adalék Rozsnyai Dávid életéhez (Századok, 1912); Losonczy Bánffy Dénes és kora (Bp., 1914).

Irodalom: Ravasz László: Zsinka Ferenc (Nekrológ, Protestáns Szemle, 1930.)

KÓS KÁROLY, KOSCH (Temesvár, 1883. dec. 16. – Kolozsvár, 1977. aug. 25.): építész, író, politikus, könyvkiadó, grafikus. 1902-ben kezdte tanulmányait a budapesti műegyetem általános mérnöki szakán, 2 év múlva átiratkozott az építészetre. 1907-ben szerzett diplomát, s megkezdte építési tevékenységét (ref. parókia és imaház épülete Óbudán, Zrumeczky Dezsővel, 1908–09); a budapesti állatkert épületei (Zrumeczky Dezsővel, 1909–10); budapesti Városmajor-utcai iskolakomplexum (Györgyi Dénessel, 1910); Székely Nemzeti Múzeum Sepsiszentgyörgyön (1911–12); kispesti munkás- és tisztviselőtelep központja (1912–13); református templom Kolozsvárt (1912–13); vármegyei közkórház Sepsiszentgyörgyön (1914). Tervező munkájában az erdélyi népművészet (elsősorban a kalotaszegi népi építészet) és történelmi építészeti emlékek motívumait igyekezett felhasználni. Erdélyi építészeti kutató-vándorlásainak eredménye Erdély népének építőművészete c. műve. Maga illusztrálta Attila királyról Ének c. balladás, históriás éneket (1909). A Magyar Mérnök és Építész Egylet Czigler-érmével tüntették ki Régi Kalotaszeg (1912) c. illusztrált építészeti tanulmányát. 1912 telén Sztánán Kalotaszeg címmel lapot indított. 1916 végén megbízást kapott Károly király koronázása díszleteinek tervezésére és kivitelezésére. Ezután állami ösztöndíjasként Isztambulba ment tanulmányútra (1917–18). Hazatérte után a budapesti Iparművészeti Iskola építészeti tanszékére hívták, mégis inkább visszaköltözött Erdélybe, Sztánára. Alkalmi grafikai-nyomdai munkákkal és sztánai birtoka művelésével kereste kenyerét. Első novelláját A Gálok címmel a kolozsvári Keleti Újság közölte. Az erdélyi magyar politikai élet megszervezésében vállalt szerepet Kiáltó Szó c. röpiratával (1920), amit Paál Árpáddal és Zágoni Istvánnal közösen írt. Szerepe volt az Erdélyi (későbbi nevén Magyar) Néppárt megalakításában. Megindította és szerk. a párt lapját, a Vasárnap c. képes politikai újságot (1922). 1924-ben megalapította az erdélyi írók önálló könyvkiadó vállalatát, az Erdélyi Szépművészeti Céhet, amelynek megszűnéséig (1944) ig.-ja volt. 1931-től szerk. az Erdélyi Helikont. Szolnay Sándor festőművésszel együtt megalakította és igazgatta megszűnéséig (1931–44) a romániai m. képzőművészek szervezetét, a Barabás Miklós Céhet. Regényei és elbeszélései tárgyát legtöbbször Erdély múltjából merítette. Varjú nemzetség (1925) c. regénye a 17. sz.-i Erdély krónikája. Legjelentősebb regénye I. István királyról szól Az Országépítő címmel (1934). Színpadi változatát először a bp.-i Nemzeti Színház adta elő (1942). Budai Nagy Antal c. színművét (1936) 1937-ben bemutatta a bp.-i Vígszínház. 1940-től a kolozsvári Mezőgazdasági Főisk. tanáraként működött, mezőgazdasági építészeti tanított. Továbbra is foglalkozott építészeti tevékenységgel, tervezett templomokat Fejérdén (felépült 1948-ban), lakóházakat és nyaralókat, restaurált középkori épületeket. Tervei szerint kezdték meg Kolozsvárt Mátyás király szülőházának restaurálását (1944). 1944 őszén Kolozsvárra menekült, mert sztánai otthonát kifosztották, kéziratait elpusztították. Újra politikai szerepet vállalt, a Magy. Népi Szövetség Kolozs m.-i elnöke (1945–46) és ngy.-i képviselő (1946–48). Ugyanekkor az újjáalakult Erdélyi Magy. Gazdasági Egyesület elnök-ig. ja. A Világosság c. kolozsvári lap belső munkatársa volt (1948–49). Nyugdíjba vonulása után (1953) főleg irodalommal foglalkozott. A 14. sz.-i művész testvérpárról, Kolozsvári Mártonról és Györgyről tervezett regényét (részlete megjelent a kolozsvári Utunkban, 1954. 20. sz.) betegsége miatt nem fejezhette be. Utolsó évtizedeiben kiterjedt levelezést folytatott. Közreműködött személyesen is néhány restaurálási munkánál. Halála után kezdődött meg terve alapján a sepsiszentgyörgyi múz. bővítése. Építészként, grafikusként és íróként is maradandót alkotott. Grafikai, sőt irodalmi műveit is az építészeti szemlélet, szigorú architektonikus szerkesztés jellemzi. Kitüntették a román Augustus 23. Érdemrend első fokozatával (1974), és a Magyar Népköztársaság Zászlórendjének első fokozatával (1974).

Munkái: Erdély (kultúrtörténeti vázlat, Kolozsvár, 1929); Kalotaszeg (Kolozsvár, 1932); Mezőgazdasági építészet (Kolozsvár, 1957); Hármaskönyv (szépirás, publicisztika, grafika, Bukarest, 1969); Kalotaszegi krónika (r.-ek, színművek, Varró János bevezetőjével, 1973). –

Irodalom: Erdélyi Helikon K. K. száma (1933); Igaz Szó K. K. száma (1968); Huszár Sándor: Az író asztalánál (interjúk, Bukarest, 1969); Veress Zoltán: K. K., avagy a sors felismerése (Utunk, 1969. 33. sz.); Taxner-Tóth Ernő: A 85 éves K. K. (Kortárs, 1969); Szakolczay Lajos: K. K., Hármaskönyv (Jelenkor, 1970); Beke György: Tolmács nélkül (interjúk, Bukarest, 1972); Varró János: K. K., a szépíró (kismonográfia, Kolozsvár, 1973); Pál Balázs: K. K. (Bp., 1971); Marosi Ildikó: Közelképek (interjúk, Bukarest, 1974); Ruffy Péter: Meghalt K. K. (Magy. Nemzet, 1977. aug. 26.); Benkő Samu: Búcsú K. K.-tól (Tiszatáj, 1977. 10. sz.); Pálffy G. István: K. K. (Alföld, 1977. 10. sz.); Száraz György: Búcsú K. K.-tól (Élet és Irod., 1977. 36. sz.); Benkő Samu beszélgetései K. K.-lyal (Bukarest, 1978); Féja Géza: K. K. (Új Írás, 1978. 1. sz.); Rév Ilona: A népi építészet ígészetében (Világosság, 1979. 7. sz.); Magy. Televízió emlékműsora Kós K.-ról (1977). – Szi. Kányádi Sándor: K. K. arcképe alá (vers, Kortárs, 1969); D. Szabó Lajos: Építő vers K. K. kilencvenedik születésnapján (Napjaink, 1974. 1. sz.); Szemlér Ferenc: Álomtalan. K. K. halálára (vers, Igaz Szó, 1977. 9. sz.).

OROSZLÁN ZOLTÁN (Bp., 1891. márc. 16. – Bp., 1971. jan. 9.): régész, művészettörténész, egyetemi tanár, a történettudományok kandidátusa (1952). Tanári oklevelet szerzett a budapesti tudományegyetemen (1913), majd bölcsészdoktori diplomát (1918). A budapesti református főgimnáziumban tanár volt. 1914-ben az Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában gyakornok. 1914–1917 között a Ludovika Akadémián katonai földrajzot és hadtörténetet tanított. 1917–19-ben a Magyar Tudományos Intézet titkára Konstantinápolyban. 1919-től az Magyar Nemzeti Múzeum segédőre, 1923-tól a Szépművészeti Múzeum antik osztályának, majd összes szoborgyűjteményének vezetője, később igazgatóőre. 1936-tól a szegedi egyetem magán-, 1941-től rendes tanára volt. Több külföldi tanulmányúton vett részt. 1945. nov.-tól 1967-ig, nyugdíjazásáig a budapesti ELTE-n egyetemi tanár, mindvégig a klasszika- és provinciális archeológia, művészettörténet, muzeológia előadója. 1957–59-ben dékánhelyettes. 1959-től a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társaság elnöke. 1946-ban tagja volt a magyarországi javak visszahozatalára alakított bizottságnak. Mintegy 400 tudományos közleménye jelent meg. A görög és római művészet, elsősorban a görög terrakottaszobrászat és a pannóniai reliefplasztika kiváló kutatója volt.

Munkái: Mitológiai és szimbolikus képtípusok a pannóniai síremlékeken (Bp., 1918); Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum antik terrakottagyűjteményének katalógusa (Bp., 1930); Színész-maszkok és szobrocskák antik terrakotta gyűjteményünkben (Bp., 1940); Terrakotten-Studien (Bp., 1945); Az antik kiállítás katalógusa (Dobrovits Aladárral, Bp., 1947); Görög művészet a perzsa háborúig (egy.-i jegyzet, Bp., 1948).

Irodalom: Oroszlán Zoltán (Művészet, 1971. 3. sz.); Die literarische Tätigkeit von Zoltán Oroszlán (Bp., 1971).

THALLÓCZY LAJOS, STROMMER (Buda, 1856. dec. 8. – Herceghalon, 1916. dec. 1.): történész, az MTA tagja, a Magyar Történelmi Társulat elnöke (1913 – 1916). Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, utána az Országos Levéltár fogalmazója, a Századok és az Archaeológiai Értesítő segédszerkesztője. 1884-től a közös pénzügyminisztérium bécsi levéltárának igazgatója lett. A Theresianumban és a konzuli akadémián magyar közjogot és magyar történelmet adott elő. 1908-ban közös pénzügyminiszteri osztályfőnök, 1912-ben belső titkos tanácsos. 1915-ben a megszállt Szerbia polgári kormányzója. Ferenc József temetéséről hazajövet vasúti szerencsétlenség áldozata lett. Irodalmi munkássága során sokat foglalkozott Közép-Európa, Horvátország, Szerbia, Bosznia és Albánia történelmi múltjával és jelenével. Kiadta a Blagay család (1897) és a Frangepán család (I – II., 1910 – 1913) oklevéltárát (mindkettőt Barabás Samuval); a Magyarország melléktartományainak oklevéltára c. sorozat 4 kötetét: 1. A horvát vég helyek oklevéltára (Hodinka Antallal, Bp., 1903); 2. Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára (Aldásy Antallal, Bp., 1907); 3. Alsó-Szlavónia okmánytára (Horváth Sándorral, Bp., 1912); 4. Jajcza története (Monum. Hung. Hist. Dipl. XL., Bp., 1915, az MTA nagyjutalmát kapta). Kállay Benjámin hagyatékából kiadta A szerb felkelés történetét (I – II., Bp., 1908 – 09). Történelmi regényeinek és útleírásainak egynémelyike álnéven (Delì) jelent meg.

Munkái: A kamara haszna (Bp., 1879); Utazás Levanteban (Bp., 1882); Vasvári Pá s a pesti egyetemi ifjúság 1844 – 1849 (Bp., 1882); Oroszország és hazánk (Bp., 1884); Zay Ferenc (Bp., 1884); Horvát szokásjog (Bp., 1896); Bácsy Jakab (álnéven, Bp., 1896); Gyepün innen, gyepün túl (álnéven, Bp., 1898); Tanulmányok a bosnyák bántság kezdeteiről... (Bp., 1905); Ill. Béla és a magyar birodalom (Bp., 1906); Kállay Benjámin emlékezete (Bp., 1909); Tudákos levelek (I – II., álnéven, Bp., 1913 – 14).

Irodalom: Gárdonyi Albert: T. L. (Magy Figyelő, 1916); Csánki Dezső: T. L. (Akad. Ért. 1916 és Századok, 1917); V[arju] E[lemér]: T. L. (Akad. Ért. 1917); Csekey István: T. L. (jogállam, 1917); Károlyi Árpád: T. L. emlékezete (MTA Emlékbeszédek, XXIII., Bp., 1937); Károlyi Árpád: T. L. élete és működése (A T. L.-Társ. kiadványa, 3. Bp., 1937); Mészöly Gedeon: T. L. mint nyelvművész (A T. L.-Társ. kiadványa, 2. Bp., 1937) Eckhart Ferenc: T. L. a történetíró (A T. L.-Társ. kiadványa, 7. Bp., 1938); Kary Béla: T. L. a szociológus, a közjogász és az elméleti politikus (A T. L.-Társ. kiadványa, 5. Bp., 1938); Némethy Károly: Emlékezések T. L.-ről (A T. L.-Társ. kiadványa, 8., Bp., 1940); Tóth László: A magyar Balkán-kutatás megindítója: T. L. (Jelenkor, 1941. 24. sz.); Tömöry Márta: Bosznia-Hercegovina annektálásának történetéből (Részletek Th. L. naplójából. Bevezetéssel, Századok, 1966. 4 – 5. sz.).

KARÁCSON IMRE (Apácatorna, 1863. febr. 19. - Konstantinápoly, 1911. máj. 2.): történész, orientalista, katolikus pap, teológus. 1888-ban a budapesti egyetemen teológiai doktorrá avatták. 1889-ben a győri katolikus tanítóképző tanára, majd 1890-től igazgatója, 1900-ban péteri plébános és esperes. Több utazást tett Törökországba, hogy tanulmányozza a török nyelvet és irodalmat. 1907-től haláláig a magyar kormány megbízásából a török levéltárakban kutatott. Egyike volt az első európai tudósoknak, akiket a régi török levéltárakba beengedtek. Sok magyar vonatkozású török forrásadatot tárt fel és tett közzé.

Munkái: Magyar fordításban közzétette Evlia Cselebi magyarországi útleírását az 1660-1666. évekből (Bp., 1904-1908), a Török történetírók c. sorozatban (IV-V.), melynek III. kötetét további adatokkal, ugyancsak a Karácsoni hagyatékából tette közzé Szekfű Gyula (Bp., 1916). A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok (Győr, 1888); A mohamedánizmus és a kereszténység (Bp., 1892); III. Károly háborúja a törökkel (Bp., 1892); Két török diplomata Magyarországról a XVIII. században (Bp., 1894); Szent László király élete (Győr, 1895); Török levéltárak (Századok, 1907); A Rákóczi-emigráció török okmányai (Bp., 1911); Török-magyar oklevéltár (hagyatékából kiadta Thallóczy Lajos, Krcsmárk János és Szekfű Gyula, (Bp., 1914).

Irodalom: Bene István: Karácson Imre élete és művei (Győr, 1936); Dévényi Iván: A török levéltárak legnagyobb magyar ismerője (Vigília, 1964. 1. sz.)

14. IRODALOM

- A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet iratai, Magyar Országos Levéltár, fond K828
- A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet kiadványai, Országos Széchenyi Könyvtár, 14.315/1-8
- A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megnyitása, Századok, 1917, pp. 200-202.
- A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet szervezeti szabályzata, Századok, 1917, pp. 202-204.
- A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet első félévi működése, Századok, 1917, 396 p.
- Arbanász Ildikó – Csorba György: Magyar kutatók az Isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt., A kísérlet folytatódik, II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, szerk.: Dobrovits Mihály, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2005, pp. 7-46
- A Római Magyar Történeti Intézet, Akadémiai Értesítő: 1915. pp. 277-281., 1916. pp. 314- 316., 1917. pp. 248-249., 1918. pp. 189-190., 1919. pp. 123-125., 1920. pp. 7-11., 1922 p.82.
- A Római Magyar Történeti Intézet Bizottságának Ügyrendje, Akadémiai Értesítő, 1914, pp. 124-127.
- A Római Magyar Történeti Intézet szervezeti szabályzata, Akadémiai Értesítő, 1913, pp. 127-129.
- A magyar felsőoktatás évszázadai, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000, p.185
- Balkán Bizottság, Akadémiai Értesítő: 1915. pp. 276-277., 1916. pp.313-314., 1917. pp. 254-255.
- Bölgöny József: Magyarország kormányai, 1848-1987, Akadémia Kiadó, Bp. 1987, 180.p.
- Dévényi Iván: A török levéltárak legnagyobb magyar ismerője, Vigilia, 1964, 62. p.
- Diószegi István: A Ferenc Józsefi kor nagyhatalmi politikája, Kossuth Kiadó, 1987, 168 p.
- Farkas Ildikó: A magyar turanizmus török kapcsolatai, Valóság, 2007, 6.sz. pp. 31-48.
- Flesch István: Atatürk és kora, Corvina, Bp. 2004, 412 p.
- Fodor Pál: Karácson Imre, Keletkutatás, 1989, pp. 109-114.
- Fraknoi Vilmos: Magyar kultúrtörténeti tervezetek az Atlanti-óceánon, Századok, 1912, 468 p.
- Fraknoi Vilmos: A konstantinápolyi küldöttség jelentése, Akadémiai Értesítő, 1890, pp.36-42.
- Fráter Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854-1949, A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kiadványai, Bp. 1974, 430 p.
- Germanus Gyula: A török forradalom, Budapesti Szemle, 1928, pp. 342-371
- Germanus Gyula: Kelet Varázsa, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1979, pp. 11-41
- Győrffy István: Írásai a Balkánról és Törökországról, Terebess Kiadó, Bp., 2001, 95 p.
- Hajdú Zoltán: Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra, Balkán Füzetek, No.1., Pécs, 2003, 71 p.
- Hajdú Zoltán: Az imperialisztikus jellegű Balkán-kutatás problémái Magyarországon 1918-ig, Ablak a Balkánra, Pécs 2003, 74 p.
- Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái, Szerk: Szögi László, Művelődési és Köznevelési Minisztérium, Bp. 1994, 410 p.
- Hóváry János: Adalékok a magyarországi török hódoltság történetének historiográfiájához, Keletkutatás, 1987, pp. 135-145.
- Hüszein Námik: A turanizmus és a faji érzés kialakulása Törökországban, Budapesti Szemle, 1927, pp. 474-478.
- Ilber Ortaylı: Az Oszmán Birodalom leghosszabb évszázada, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004, 275 p.
- József Ferenc főherceg: Megnyitó beszéd a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgató tanácsának alakuló ülésén, 1916, Századok, 97 p.
- Karácson Imre (1863-1911), Századok, 1911, pp. 386-387.
- Karácson Imre: Török-magyar oklevéltár 1533-1789, Ism.: Zsinka Ferenc, Századok, 1916, pp. 286-290.
- Karácson Imre: Török levéltárak, Századok, 1907, pp. 763-764.
- Karácson Imre: Történetírás felújítása Törökországban, Századok, 1910, pp. 513-515.
- Karácson Imre: A török történelmi Társulat folyóirata, Századok, 1910, pp. 865-866.
- Keleti Bizottság, Akadémiai Értesítő, 1917, pp. 247-248.
- Keleti Bizottság Balkán Expedíciójáról jelentések, Akadémiai Értesítő, 1918, pp. 106-113.
- Keleti Bizottság előzetes jelentése, Akadémiai Értesítő, 1914, pp. 127-129.
- Kincses Katalin Mária: „Minden különös ceremónia nélkül”, Kultusz és hagyomány, Tanulmányok a Rákóczi szabadságharc 300. évfordulóján, Argumentum, Bp. 2003, pp. 132-177.
- Klebelsberg Kunó: Beszédei, cikkei és törvénytervezetei, 1916-1926, Bp., 1927, Athenaum, 687 p.
- Konstantinápolyi Magyar Ház: Magyar Iparművészet, 1917, pp. 91-92.
- Kós Károly: Hármaskönyv, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969, 594 p.
- Kós Károly: Sztambul, Ism: Oroszlán Zoltán, Századok, 1920, 398 p.
- Kós Károly Levelezése, Szerk.: Sas Péter, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 2003, 894 p.
- Kós Károly: Sztambuli impressziók, Magyar Iparművészet, 1917, pp. 255-259.
- Ladányi Andor: A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Bp. 1969, 344 p.
- Láng Nándor: Hekler Antal élete és munkássága, Budapesti Szemle, 1942, pp. 65-89.
- Láng Nándor: Az Ázsiai-törökországi ásatások, Akadémiai Értesítő, 1915, pp. 483-499.

- Lindner Ernő: Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, Magyar Iparművészet, 1917, pp. 4-6.
- Lukinich Imre: A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar történettudomány, Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1926, p. 18.
- Magyar Életrajzi Lexikon
- Magyary Zoltán: A magyar tudománypolitika alapvetése, Bp. 1927., 628 p.
- Magyarország Története 7./1-2, 1890-1918, Akadémia Kiadó, Bp. 1978, 1422 p.
- Majdán János: Tőkekihelyezések Magyarországról a Balkánra, száz éve és ma, Ablak a Balkánra, Pécs, 2003, pp. 57-73.
- Majdán János: Az Orient Expressz: a kelet-nyugati kapcsolat, Magyarország a nagyhatalmak erőterében. IN: Fischer Ferenc, Majoros István, Vonyó József (szerk.): Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára, University Press, Pécs, 2000, pp. 407-419.
- Marczali Henrik: Emlékeim, Múlt és jövő Kiadó, Bp. 2000, pp. 230-242.
- Mosony Lipót: Magyar történetkutatás Konstantinápolyban, Századok, 1915, pp. 566-570.
- Németh Gyula: A magyar turanizmus, Magyar Szemle, 1931, pp. 30-37.
- Niederhauser Emil: Forrongó félsziget, (A Balkán a XIX-XX. században), Bp., 1972, Kossuth Kiadó, 274 p.
- Pölöskei Ferenc: Az Osztrák magyar Monarchia Balkán-politikája az I. vh. előtti években, A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak, Rigómezőtől Koszovóig, Politikátörténeti Füzetek XIII., Napvilág Kiadó, Bp. 1999, pp. 47-53.
- Ravasz László: Zsinka Ferenc, Protestáns Szemle, 1930, pp. 345-347.
- R. Várkonyi Ágnes: Visszatérés Európába, II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak temetéséről, Magyar Tudomány, 2006/10, pp. 1211-1222.
- Sas Péter: A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, Adalékok a 16-20. századi magyar művelődés történetéhez, szerk.: Bálint István János, Országos Széchenyi Könyvtár, Bp. 1987, pp. 219-226.
- Tardy Lajos: Régi magyar követjárások Keleten, Akadémiai Kiadó, Bp. 1971, 221 p.
- Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek, Szerk.: Ablonczy Balázs, Osiris, Bp. 2000, pp. 7-47.
- Thallóczy Lajos: Búcsú dr. Karácson Imrétől, Századok, 1911, pp. 464-465.
- Tóth Gábor: Az első külföldi magyar tudományos intézet, Századok, 1995, pp. 1380-1394.
- Tulok Magdolna: A százéves Római Magyar Akadémia Fraknoi könyvtárának viszontagságai, Könyvtári Figyelő, 1995, 41. évf. 1. sz., pp. 67-73.
- Ujváry Gábor: Magyar Állami ösztöndíjasok külföldön, 1867-1944, Levéltári Szemle 1993 XLIII. évf., 3. sz., pp. 14-26.
- Vári Rezső: Történeti Intézetek Rómában, Századok, 1916, 667 p.
- Zsidi Vilmos: Magyar ösztöndíjasok és volt kereskedelmi főiskolai hallgatók keleten, Tanulmányok a magyar felsőoktatás 19.-20. sz.-i történetéből, szerk.: Kiss József Mihály, Bp., 1991, pp. 71-103.

MELLÉKLET

1. **Melléklet:** A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Szervezeti Szabályzata
2. **Melléklet:** József Ferenc megnyitó beszéde
3. **Melléklet:** Milosevics Mária szerződése
4. **Melléklet:** Illusztrációk a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet épületéhez, Szirontai Lhotka István tervei alapján
5. **Melléklet:** Az 1917-es (jan.-aug.) év költségvetése
6. **Melléklet:** A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet házirendje
7. **Melléklet:** A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet ideiglenes könyvtárszabályzata
8. **Melléklet:** Ralbovszky Péter gyászjelentése
9. **Melléklet:** Az 1917/18-as költségvetés tervezete
10. **Melléklet:** Az 1918/19-es költségvetés tervezete
11. **Melléklet:** A KMTI kiadványának címlapja

1. melléklet: A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet szervezeti szabályzata

Az intézet célja: 1.§. A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet állami intézmény, a melynek az a célja, hogy az egyetemes történelemmel, főleg a bizánci-magyar érintkezések kutatásával, a classica és keresztény archeológiával, Bizancz és az Iszlám művészetének történetével, végül a keleti, első sorban török-magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon, ezzel az említett tudományzakok hathatósabb fejlesztését intézményesen biztosítsa s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse.

Az intézet a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozik.

Az intézet pecsétje a magyar állam kis címeréből áll a következő körirattal: *Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet.*

Az igazgató-tanács. 2.§. Az intézet működésének általános irányítása és közvetlen felügyelete a Budapesten működő igazgatótanács feladata, a melynek címe: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgató-tanácsa.*

Az igazgató-tanács elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter kéri fel erre a tisztre.

Az igazgató-tanács elnökét a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak az az államtitkára, a kinek ügykörébe a művészeti ügyek tartoznak. Helyettesét esetről-esetre jelöli ki.

Az igazgató-tanács tagjai:

1. Hivatalból:

a; a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti, egyetemi és műszaki osztályainak főnökei:

b; A Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum és az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója.

2. Kinevezés által az intézet által felölt tudományzakok művelői közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt-öt évre kinevezett hat tag. Az öt éves ciklus lejártával, valamint időszaki üresedés esetében új tagok kinevezésére az igazgató-tanács tesz a miniszternek javaslatot.

Az igazgató-tanács, ha szükségesnek látja esetenként az intézet igazgatóját is meghívhatja.

Az igazgató-tanácselődő jegyzőjét, a ki egyszersmind a fogalmazási tennivalókat is ellátja, a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelöli ki.

Az igazgató-tanács tagjait ülésre az elnök vagy helyettese hívja össze. A határozatképességhez az elnökön kívül legalább négy tag jelentése szükséges.

Az igazgató-tanácsnak saját pecsétje van, amely a magyar állam kis címeréből áll a következő körirattal: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgató-tanácsa.*

Az igazgató-tanács irodai tennivalóit a vallás- és közoktatásügyi minisztérium segédhivatala látja el.

3.§. az igazgató-tanács

a, az intézet tagjainak és titkárnak megbízására nézve üresedés esetében a miniszternek javaslatot tesz,

b, az igazgató előterjesztése alapján megállapítja és a miniszter elé terjeszti az intézeti alap évi költségvetésének tervezetét,

c, az intézeti év alap számadását véleményes jelentés kíséretében miniszterhez terjeszti fel,

d, tárgyalja az intézeti tagok tudományos működéséről évi jelentést, arra esetleg észrevételeket tesz s ha szükségesnek látja, új feladatokra is rámutathat,

e, az ösztöndíjak kiadásáról, illetőleg az intézettek tagjainak felvételéről az igazgató meghallgatása után határoz,

d, tárgyalja az intézeti tagok tudományos működéséről szóló évi jelentést, arra esetleg észrevételeket tesz s ha szükségesnek látja, új feladatokra is rámutathat,

e, az ösztöndíjak kiadásáról, illetőleg az intézet tagjainak felvételéről az igazgató meghallgatása után határoz,

f, az igazgató indokolt előterjesztésére olyan tagoktól, a kinek intézetben való tudományos munkássága nem jár kielégítő eredménnyel, az ösztöndíjat az első félév végével, azoktól pedig, a kik az intézet tudományos szellemének komolyságával össze nem férő viselkedést tanúsítanak, félév közben is bármikor megvonhatja

g, nagyobb és fontosabb tanulmányutakra az igazgató előzetes tájékoztatása alapján engedélyt ad,

h, intézkedik mindazon ügyekben, melyekben az intézet igazgatója hozzáfordul.

Az e, és f, pont értelmében hozott határozatokhoz a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása szükséges.

Az igazgató 4.§. Az intézet élén az igazgató áll, a kit az igazgató-tanács javaslata alapján az intézet által képviselt tudományzakok valamelyikének művelői közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter bíz meg ezzel a tiszttel.

Az igazgató:

a, irányítja az intézet tudományos munkásságát; gondoskodik arról, hogy az intézeti tagok működése az intézet általános céljaival összhangban álljon; az intézeti tagok tudományos működéséről és tanulmányútjaik eredményéről évenként az igazgató-tanács útján a miniszternek jelentést tesz;

b; szerkeszti a titkár és a tagok közreműködésével az intézet kiadványait (18.§.), a nyomdával és és kiadóval kötött szerződések tervezetét elkészíti és előzetes jóváhagyás végett az igazgató-tanácsnak bemutatja;

c; a titkárral együttesen ellátja az intézet adminisztrációját az intézeti költségvetés tervezetének megállapítására nézve az igazgató-tanácsnak előterjesztést tesz, a költségvetési év elteltével az intézeti javadalmazás felhasználásáról az igazgató-tanács útján a miniszternek számot ad; az intézet tudományos és egyéb felszerelésére és a tanulmányutakra költségvetésileg előirányzott összegek keretén belül utalványoz, nagyobb és fontosabb tanulmányutakhoz azonban előzetes tájékoztatójelentés alapján az igazgató-tanács engedélyét eszközli ki;

d; kéthónaponként legalább egyszer tudományos előadások tartásáról gondoskodik, a melyeken az intézet tagjain kívül idegen szakférfiak is közreműködhetnek, s ezzel az intézetnek nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolódását ápolja és erősíti

e; gondoskodik arról, hogy az intézet tagjai s általában a Konstantinápolyban tudományos célból időző magyarok a város műemlékeit és múzeumait szakszerű vezetés mellett ismerhessék meg és őket tudományos céljaik elérésében támogatja.

A titkár. 5.§. A titkár az igazgató-tanács javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter bízta meg ezzel a tiszttel.

A titkár az intézeti rendre közvetlenül felügyel, ellátja a pénztári és számviteli tennivalókat, kezeli az intézet könyvtárát és az igazgatónak az összes adminisztratív feladatokban segédkezik.

A titkár egyszersmind helyettesíti az igazgatót, ha ez távol van.

6.§. Az igazgató és a titkár az állásukkal járó rendszeresített illetményeken felül az intézetnél teljesített szolgálatuk idejére működési pótlékot kapnak.

Az intézet tagjai. 7.§. Az intézet kötelékébe rendes, rendkívüli és pártoló tagok tartoznak.

Rendes tagok az ösztöndíjas helyekre kiküldött szakférfiak.

Rendkívüli tagok az intézet volt tisztviselői és ösztöndíjasai, a kik eltávozásuk után is megmaradnak az intézet kötelékében; bevonhatók az intézet által eszközölt tudományos kutatásokba, expedíciókba; önálló feladatokkal bízhatók meg; dolgozataikat az igazgató hozzájárulásával az intézet kiadványaiba közzétehetik.

Pártoló tagok azok. A kik az intézet tudományos céljainak megvalósításához legalább ötezer koronával járulnak hozzá. A pártoló tagok az intézet kiadványait részben ingyen, részben mérsékelt áron kapják.

8.§. Az intézet rendes tagjai tartoznak tanulmányaikról kívánatra bármikor beszámolni. Az intézeti kiadványok előállításában neki segédkezni és az intézetben felolvasásokban közreműködni.

9.§. Az igazgató, a titkár és az intézet rendes tagjai az intézet épületében laknak. Ezeken kívül, a mennyiben a hely megengedi, szállást kaphatnak az intézetben az átmenetileg Konstantinápolyban időző hazai és külföldi kutatók is.

Az igazgatónak arra kell törekednie, hogy az intézeti tagok egymást tudományos működésükben állandó érintkezés útján is támogassák és így az egészséges tudományos közszellem kifejléséhez hozzájáruljanak.

Az intézet házi rendjét az igazgató-tanács jóváhagyásával az igazgató állapítja meg.

Az ösztöndíjak és adományozásuk módja. 10.§. Az intézetnél évenként kiosztásra kerülő ösztöndíjak összege egyenként 3000 koronát tesz ki.

Ha az ösztöndíjas helyek valamelyikét olyan pályázó nyerje el, a ki már állásban van, úgy ösztöndíj helyett az állásával járóilletményeket tartja meg; ha nem éri el a 3000 koronát, úgy az illetmények és az ösztöndíj összege közötti különbözetre is igénye van, a melyet negyedévi részletekben mint külföldi tartózkodási pótlékot utalnak ki részére.

11.§. Ösztöndíjban az a magyar állampolgár részesülhet, a ki valamelyik egyetem bölcsészeti karán az intézet által felölelt tudományszakok valamelyikéből, mint a főtárgyból, doctori fokozatot nyert, ha az oklevél megszerzése és azon időpont között, melyben az ösztöndíj esedékessé válik, öt évnél hosszabb idő nem telhet el.

Ösztöndíjban részesülhet továbbá az , a kinek középiskolai tanári vagy építész oklevele van, ha az intézet által felölelt tudományszakok valamelyikében eredményes munkásságot mutat fel és ha az oklevél megszerzése és az ösztöndíj esedékessé válása között öt évnél hosszabb idő nem telte el.

Ama feltétel alól, hogy a doctori, tanári vagy építész oklevél megszerzése és az ösztöndíj esedékessé válása között legfeljebb öt évi időköznek szabad elteltetnie, a vallás-és közoktatásügyi miniszter az igazgató-tanács javaslatára különösen érdemes pályázórészére felmentést adhat.

A pályázati kérvényhez csatolni kell:

a; az egyetemi végbizonyítványt és a doctori (tanári, építész) oklevelet ;

b; a doktori értekezést két példányban;
c; bizonyítványt, melyben az az egyetemi tanár, a kinél a pályázó a főszakból doktorátust tett, igazolja a szemináriumi gyakorlatban való eredményes munkásságot
d; az esetleges irodalmi működést igazoló, nyomtatásban megjelent dolgozatokat.
A pályázónak a kérelmében elő kell adnia életrajzi adatait, továbbá meg kell jelölnie eddigi tanulmányainak irányát és azt a célt, a melyre intézeti munkásságát első sorban akarja fordítani.

12.§. Az ösztöndíjakra vonatkozó pályázatot az igazgató-tanács ügyvezető-alelnöke minden év január havában a hivatalos lapban kihirdeti és azonkívül közzéteszi még az érdekeltek körében elterjedt egy vagy két szaklapban is.

A pályázati kérvényeket a 11.§.-ban felsorolt mellékletekkel együtt márczius hó 1-jéig kell az igazgató-tanácsához benyújtani

13.§. Az igazgató-tanács ügyvezető-alelnöke a kérvényeket mellékleteikkel együtt a határidő eltelte után az intézet igazgatójának adja ki véleményezés végett és az ő véleményes jelentésével együtt terjeszti azokat határozat végett az igazgató-tanács elé.

Az ösztöndíjak odaítélésénél lehetőleg figyelemmel kell lenni arra, hogy az intézet által felölelt tudományterületek (1.§.) mindegyike képviselve legyen az ösztöndíjasok sorában.

Az igazgató-tanács e mellett tekintetbe veheti azt is, hogy a főiskoláknak, múzeumoknak és egyéb tudományos intézeteknek milyen szakmában működő munkaerőkre van első sorban szükségük.

14.§. Az ösztöndíj egy évre szól és rendszerint egy évvel hosszabbítható meg.

Az ösztöndíj meghosszabbítására vonatkozó kérvényt három hónappal az ösztöndíjas év eltelte előtt az intézet igazgatójánál kell benyújtani, aki azt véleményes javaslata kíséretében határozat végett az igazgató-tanácsához terjeszti fel. A kérvényben részletesen számot kell adni az intézetben töltött idő alatt végzett tudományos munkásságáról és egyúttal a következő év munkaprogramját is ki kell fejteni.

15.§. Az igazgató-tanács az ösztöndíjak ügyében hozott határozatait jóváhagyás végett olyan időben terjeszti fel a miniszterhez, hogy az eredményről az első ízben pályázók július 1-éig, az ösztöndíjnak másodízben való kiadását kérők pedig augusztus 1-jéig értesülhessenek.

16.§. Az ösztöndíjat az igazgató előzetes havi részletekben fizeti ki. Az első részlet szeptember 1-én válik esedékessé.

Pénzkezelés. 17.§. Az intézet céljaira a miniszter által utalványozott javadalmakat alapszerűen kell kezelni.

Az intézetnek tagsági díjakból, adományokból, kiadványai elárulásából stb. befolyó saját jövedelmeit is ehhez az alaphoz kell csatolni.

Az alapot az igazgató-tanács ügyvezető alelnöke kezeli.

Egyebekben a pénzkezelés és számvitel módját a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön szabállyal állapítja meg.

Könyvtár. 18.§. Az intézetnek saját könyvtára van, melyet a tagokon kívül az igazgató engedélye alapján megfelelő igazolás mellett a Konstantinápolyban élő vagy átmenetileg ott időző tudósok és művészek is használhatnak.

Egyebekben a könyvtár használatának szabályait az igazgató-tanács jóváhagyásával az igazgató állapítja meg.

Kiadványok. 19.§. Az intézet „A konstantinápolyi magyar tudományos intézet közleményei” címen évenként sorozatos kiadványt tesz közzé, a mely a magyar és német nyelven jelenik meg. (4.§. b; pont.) E kiadvány első sorban arra szolgál, hogy benne az intézeti tagok tudományos kutatásairól számot adjanak és ezek eredményeit szakszerűen feldolgozzák.

Egyes külön kiadványok közrebocsátását az igazgató előterjesztésére esetről-estére az igazgató-tanács határozza el.

Életbelépés. 20.§. Ez a rendelet kihirdetése napján lép életbe.

2. Melléklet: József Ferenc megnyitó beszéde

98 JÓZSEF FERENCZ FŐHERCEG Ő FENSÉGE. — MEGNYITÓ BESZÉD.

felvirágzik, megfontolt egymásutában és anyagi erőnkhez mérten újabb intézetek létesítésére is gondolhatunk azokon a helyeken, a hol levéltárakban és múzeumokban saját nemzeti multunk emlékei bőségben vannak, továbbá ott is, a hol az emberiség teremtő ereje különösen termékeny volt és a nagy alkotó korszakok műemlékeiben tovább élnek.

Korunk az erők rendszeres összefogásának, a szervezésnek időszaka. Szervezésre van szüksége ma a tudománynak is. Az egyeseknek elszigetelt erőfeszítése sokszor meddő marad, eredménye rendszerint nem áll arányban a kifejtett munka nagyságával. De ha külföldi intézeteinket majd összefogja Budapesten egy középpont, mely a munkásokat a történeti és művészettörténeti kutatás módszereibe bevezeti, és a mely mindenkit tehetségének és hajlamainak megfelelő helyre állít, akkor a történeti tudományoknak is megadjuk azt a szervezetet, melyre szükségünk van, ha méltók akarunk maradni Katona, Fejér és Pray, Horváth, Szalay és Pauler meg Henszelmann hagyományaihoz.

Azzal a kívánsággal, hogy konstantinápolyi ösztöndíjsaink tudományos munkássága a Keleten a magyar névnek becsületére váljék, szívből üdvözlöm a megjelenteket és az igazgatótanács mai alakuló ülését ezennel megnyitom.

Megnyitó beszéd.

Mondotta:

JÓZSEF FERENCZ főherczeg úr Ő Fensége

a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet
igazgató tanácsának alelnökül ülésén.

Ő Fenségének legmagasabb engedelmével és a közoktatásügyi miniszter úr kérésére elvállaltam a védnökséget a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet felett és egyben megígértem, hogy az intézet igazgató tanácsában elnökölök. Az intézet főfeladata a történelem ápolása lesz, annak a tudományoknak művelése, mely minden magyar ember lelkéhez a legközelebb áll. A midőn József nádor, Széchenyi István és kortársaik az új Magyarországot építeni kezdték, költők, írók és politikusok a mult nagy emlékeiből merítették a hitet és a bizalmat a megújulás titáni munkájához. Más nemzetek alkotmányra egy chartán, egy pergamenen van össze foglalva, a mi történeti alkotmányunkat a törvények mozaikjából róttá össze az idők alkotó keze. A történelem nálunk nemcsak tantárgy, nemcsak tudomány, hanem élő valóság, melyből a nemzet ereje táplálkozik. A történeti érzék hanyatlása teljé a nemzet szellemi erejének fogyását jelentené.

Gondol és szeretettel szervezzük meg a konstantinápolyi intézetet és ha majd Isten segítségével

Székely. 1917. II—III. füzet.

7

3. Melléklet: Milosevics Mária szerződése

E g y e z s é g,

mely egyfelől a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgatósága, másfelől Milosevics Mária házvezetőnő között kötött.

1. §.

Nevezett házvezetőnő fizetése havi utólag kifizetendő 100 K, azaz Egyszáz korona, mely összeg Konstantinápolyban az ott szokásos pénznemekben -- font és plaszterben -- fizetetik ki. Ennek ellenében a házvezetőnő vállalkozik az intézeti tagok és vendégek étkezésének elkészítésére, az ebédlő és konyha butárainak, edényeinek és evőeszközeinek tisztántartására, az ebédlő ezüst, porcellán és asztalnemű készletét, valamint a konyhai felszerelést felelősség mellett kezelni. Az intézeti tagok fehérneműjének összeszedését, kimosatását és bevasalását ellenőrzi.

2. §.

A Konstantinápolyba való leutazás és az utazás közben szükséges élelmezés költségeit az intézet igazgatósága fedezi.

3. §.

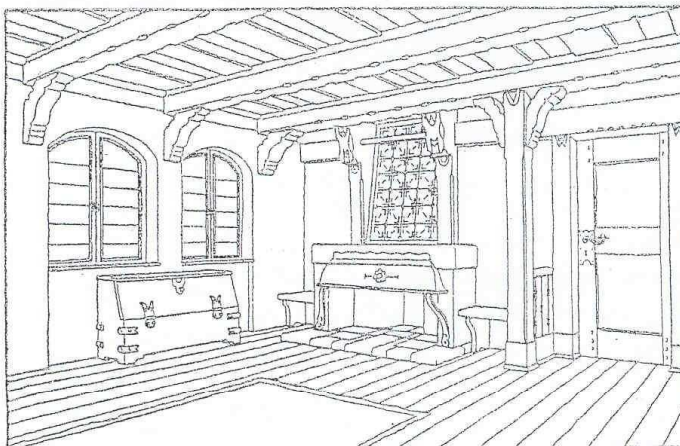
A Konstantinápolyból való visszautazás /mindig csak Budapestre/ költségeinek fedezésére csak az esetben tarthat igényt, ha legalább egy évet töltött az intézet szolgálatában.

A visszautazási költségek megtérítésére való igényt elveszti a szolgálattevő az esetben, ha az egy év letelte előtt felmond és helyéből távozik; valamint az esetben is, ha a vállalt szolgálatokra való alkalmatlanság vagy megbizha-

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. szekció

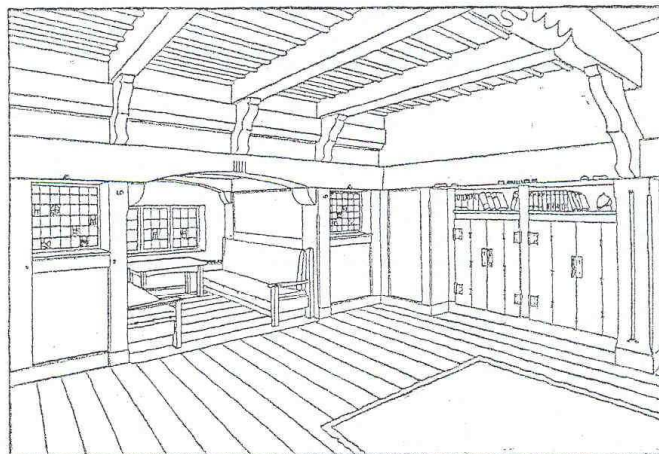
K828 - 1977 - 2 N° 1-50

4. Melléklet: Illusztrációk a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet épületéhez,
Szirontai Lhotka István tervei alapján

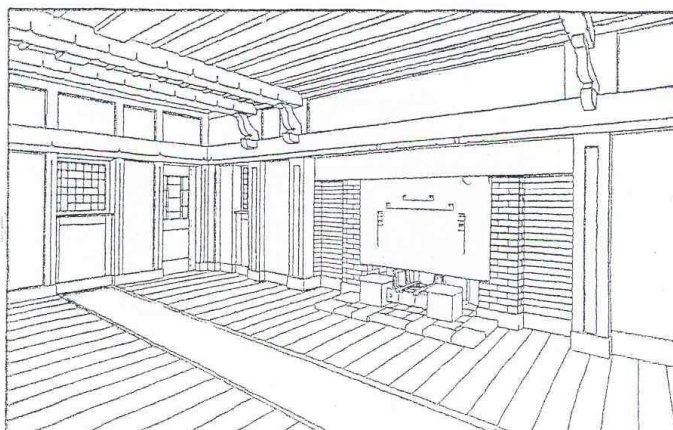
Szirontai Lhotka István: Könyvtárterem kandallósarka a konstantinápolyi magyar házházban. Eszmei terv.

St. Szirontai Lhotka: Kaminecke eines Bibliothekszimmers.

Szirontai Lhotka István: Könyvtárterem olvasófülkéje a konstantinápolyi magyar házházban. Eszmei terv.

St. Szirontai Lhotka: Lesensiche eines Bibliothekszimmers.

Szirontai Lhotka István: Kiállítási eszma a konstantinápolyi magyar házházban. Eszmei terv.

5. Melléklet: Az 1917-es (jan.-aug.) év költségvetése

I.

A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet költségvetése az 1917 évi január hó 1-től-augusztus hó 31-ig terjedő csonka intézeti évre.

Ro- vat	al- rovat.	T á r g y .	Piaszter	Korona
		<u>A/ rendes kiadások.</u>		
1.		<u>Személyi járandóságok.</u>		
		Igazgató külföldi tartózkodási pótléka 6000 K.12 hóra 1 Font=22 K békeidőbeli átlagárfolyam szerint	27.274	
		272.74 Font á 32.80 árf.számítva.		8.946
		5 ösztöndíjas tag ösztöndíjára á 3000 K.8 hó- ra ugyanazon kulcs szerint 5x 136.57 Font x 8/12, illetve 5x4473 K x 8/12	45.457	14.910
		Szolgaszemélyzet díjazására	9.756	3.200
		<u>Személyi járand.összesen</u>	<u>82.487</u>	<u>27.056</u>
2.		<u>Dologi kiadások:</u>		
1.		Házbér: a/ a régi épület utáni évi 200 Font 1917/ III/15-től-IX/15-ig eső félévi részlet	10.000	3.280
		Ugyanez utáni házmesterpénz 14 3/4 Font 1/2 évre	738	242
		b/ a pérai házbér évi 300 Font 1/2 évre	15.000	4.920
		<u>2 rov.l.slr.</u>	<u>25.738</u>	<u>8.442</u>
2.		Könyvtár.	12.195	4.000
3.		Irodai szükségletekre	1.524	500
4.		Kiadványokra	12.195	4.000
5.		Tanulmányuti segélyekre	6.098	2.000
6.		Épület karbantartására	1.524	500
7.		Fűtés-világítás	7.622	2.500
8.		Vegyések	1.524	500
		<u>Dologi kiadások összesen</u>	<u>68.420</u>	<u>23.442</u>
		<u>Rendes kiadások összege</u>	<u>150.907</u>	<u>49.498</u>
		<u>B/. Rendkívüli kiadások:</u>		
1.		Igazgató, titkár és az ösztöndíjasok utazásai- nak költségeire	12.195	4.000
2.		Az intézet helyiségeiben szükséges átalakítá- si munkálatokra	4.573	1.500
3.		Butorzat és felszerelés	15.244	5.000
		<u>Rendkívüli kiad.összege</u>	<u>32.012</u>	<u>10.500</u>
		<u>Kiadások együtt</u>	<u>182.919</u>	<u>59.998</u>
		15713/916 eln.sz. Jóváhagyom. Budapest, 1917. évi január hó 11.		

K828-1917-2. N. 1-50.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
Közzététel
Közzététel

Jankovics
22

6. Melléklet: A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet házirendje

A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Házirendje

- 1, Az intézet tagjai mindenben alávetik magukat jelen házirendnek, valamint az igazgató összes idevágó rendelkezéseinek.
- 2, Mindenki, akár tag, akár vendég, köteles szobáját reggel 10.00 óra előtt elhagyni, hogy a takarítás zavartalanul történhessék.
- 3, A reggelit mindenkinek a szobájában szolgálják ki. 10.00 óra után reggeli nincs.
- 4, Az ebéd idejét (este 7.00-kor) pontosan be kell tartani.
- 5, Az étkezésekről való lemondás csakis két napnál hosszabb időre terjedő hivatalos kiküldetés esetén lehetséges.
- 6, Látogatók fogadása kizárólag az intézet fogadószobájában történhetik.
- 7, Tekintve a háborús, kivételes intézkedéseket saját érdekükben cselekszenek a tagok, ha esti 11.00 órán túl a házon kívül nem tartózkodnak.
- 8, Esetleges későbbi távolmaradást a portásnál levő könyvbe kell bejegyezni.
- 9, A ki a fürdőszoba használatára igényt tart 24 órával előbb jelentse be.
- 10, Az intézet személyzetével kizárólag az igazgató és a titkár rendelkezik. A portást magáncélokra csak kivételes esetekben, az igazgató, vagy a titkár előzetes tudomásával szabad fölhasználni.

75/1917 szám.

Ideiglenes Könyvtárszabályzat.

Könyvtárunk teljes kiegészítésig a következő szabályzatot bocsátom közre:

- 1.) A Könyvtár használata minden tagunk jogában áll s e célból a Könyvtár kezelését hozzájáruló helyen tartjuk.
- 2.) A dolgozó óráiban való használatra a tagok bármennyi könyvet levehetnek, ezeket azonban kötelesek használat után, illetve este 11 óráig a könyvtárba visszahelyezni.
- 3.) Magyar használatra (külön a sajtó szabályaiban) legalább egyelőre - legfeljebb 3-4 kötetet lehet kivenni s ezeket az illető könyv helyére beállított cédulával kell jelezni.
- 4.) Az intézeti könyvtár könyveit házon kívül kivenni a Menedel-féle Katalógus hozzájárulása kivételével tilos. - A könyvekben aláírni vagy jegyzeteket fűzni tilos.
- 5.) Az intézet könyvtárából könyvek kölcsönzése sivek (nem tagok számára) helye nincs.
- 6.) A folyóiratokat több napra át senki sem tarthatja magánál. A tagok kötelesek minden évben új folyóiratot este 11 óráig helyére visszahelyezni.
- 7.) Idegenek és vendégek az intézet könyvtárában könyveket csak valamely intézeti tag jelenlétében d. e. 10 - 2 óráig és délut. 5 - 8 óráig használhatják, a könyveket ugyanúgy az intézeti könyvtárból valamely tag veheti ki.
- 8.) Felhívom a tagokat, hogy a könyvkiadás ma már nehézségekbe ütközik, felhívom a tagokat, hogy a kötetlen példányok feladására és használatára körül a kellő gondossággal járjanak el, nehogy a kötetlen példányok jelölés előtt tömegesen megsemmisüljenek.

Konstantinápoly, 1917. március hó 10.

Rothmann, Pál

K 828-1317-2 N° 51-99

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. szekció

H. R. R. R. R.
igazgató.

A jászóvári premontrei kanonokrend prépostja és Konventje a
gyászoló szülők, testvérek és rokonok nevében is, mély fájdalommal, de Isten bölcs
végzésében való megnyugvással jeleníti, hogy szeretett rendtársuk, illetve gyer-
mekük, testvérük és rokonuk

Főtisztelendő

dr. Ralbovszky Péter Endre

premontrei rendi kanonok, okl. főgímn. rendes tanár, bölcséletdoktor, a konstantinápolyi magyar tudó-
mányos intézetnek tagja

folyó évi július hó 26-án, Konstantinápolyban, szép reményekre jogosító életének
28-ik, szerzetes kanonoki pályájának 3-ik, áldozópapságának 3-ik évében, szív-
szélhűdés következtében, az Úrban hirtelen elhunyt.

Halhatatlan lelke üdvéért az engesztelő szentmiseáldozatokat július 30-án,
augusztus 1-én és 4-én reggeli 8 órakor mutatjuk be a Mindenhatóknak a jászóvári
székesegyházban.

Jászóvárbán, 1917. július 29-én.

Az örök világosság fényeskedjék neki!

Szeml. Erzsébet nyomdája i. e., Kassa. 1917. — 11407.

K 828 - 1917 - 2

9. Melléklet: Az 1917/18-as költségvetés tervezete

Költségvetési terv a K.M. 14. cikk 1917. sept 1 -
1918 aug 31. fejedő intézeti évre.

Össz.	Ábrolat	Tárgy	Piaci ár	Korona
1.		Szagigató műtrécekre pótlásra 6000K. 12 hóra 1 font 22K. bérérdővel átlagárnyolvan szerint. 272.74 Font a 32.80 a f. 4 áramtra Állás 4.5% pótlás 2700K ugyanolyanul kerek szerint a 7% S öntődijsz. egy öngyöndijára	27.274	8946.
		S öntődijsz. egy öngyöndijára a 3000K. 12 hóra 136.57 x 5, illetve 4473K x 5. Állás 35% pótlás 47.73 x 5, illetve 1565.55K x 5	12.254	3578.48
		Szagigató díjazás 157 x 12 az 492K x 12 18000	68185	22365K
		23865 7830K 50195	23865	7830K
		18000 5904	18000	5904
		149596 49070	149596	49070
		<u>Dologi kiadások</u>		
2.	1.	Házlét 360 Font évi házlét	36000	11808
	2.	Könyvtár	18292	6000
	3.	Troclai nyúlóglehet	1524	500.
	4.	Kiadásnyelvre	12195	4000.
	5.	Tárolásnyelvre	6098	2000
	6.	Épület karbantartás	4848	1500
	7.	Fűtés világítás	12195	4000.
	8.	Kezesség*	1524	500.
		Dologi kiadások összesen	42342	30808
		Bevételek kiadások összege	278095	70360
1.		Szagigató, kettős az az öntődijsz. díjazásai utas költségei.	15243	5000
2.		Magyarországi helyi igazgatás díjazásai utas költségei		
		Posta díjazás és felügyelés	4573	1500
3.		Könyvtár és elhelyezés	3048	1000
4.		Vetítő gépre (első részlet)	1524	500
5.		Trükkre (első részlet)	763	250
6.		Reprezentálás előadás tartására	6098	2000
		Kandúrli kiadások	31249	10250
		Kiadások együtt	244264	89610
xx		Szagigató díjazás utas költségei az intézet pénze utas költségei utas költségei utas költségei utas költségei felügyelés az intézetbe bevezetendő telefon előfizetési díja (évi 8 font)		
x		Szagigató díjazás utas költségei utas költségei utas költségei utas költségei		
		93450	31308	
		243.046	80.378	
		274.532	90378.	
		K 828-1917-2 119 101. 149		

ÖZVEKÖZSÉGVÉLTÁSI
K. 100/10

ÖZVEKÖZSÉGVÉLTÁSI
K. 100/10

KC

10. Melléklet: Az 1918/19-es költségvetés tervezete

Költségvetési tervezet az 1918/1919 évre.

Be- Al- vat re- vat	T á r g y	Piaszter Korona	
A/ P e n d e s k i a d á s o k			
1.	SZEMÉLYI JÁRANDÓSÁGOK Igazgató működési pótléka 6000 K.; 1 fent= 22 K. bá- keidőbeli árfolyam szerint 272.74 Font = 32.80 K. árf. számítva	37274	8046
	Ehhez 35% pótlék ugyanazon kulcs szerint.....	9546	3131
		<u>36820</u>	<u>12077</u>
	5 ösztöndijas tag ösztöndija 1 3000 K. ugyanazon kulcs szerint 5 136.37 font, ill. 5 4473 K.	68185	22365
	Ehhez 35% pótlék ugyanazon kulcs szerint.....	23865	7830
		<u>92050</u>	<u>30195</u>
	Szolgasszemélyzet díjazása.....	18000	5904
	Személyi járandóság össze- gen:	<u>146870</u>	<u>48176</u>
2.	NOLOGI KIADÁSOK		
1.	Házbér.....	45000	14760
2.	Könyvtár	13202	6000
3.	Irodai szükségletekre.....	1624	500
4.	Kiadványokra	12195	4000
5.	Tanulmányuti segélyekre.....	9147	3000
6.	Épület karbantartása, kisebb átalakítások.....	4573	1500
7.	Fűtés, világítás	12195	4000
8.	Vegyesek	1524	500
	Nologi kiadások összesen:	<u>104450</u>	<u>34260</u>
	Pendes kiadások összesen:	<u>251320</u>	<u>82436</u>
B/ P e n d k i v ü l i k i a d á s o k			
1.	Igazgató, titkár és ösztöndijas tagok utazási költsége	24390	8000
2.	Bűtörzat, felszerelés	9147	3000
3.	Pényképek és diszpozitívgyűjtemény	4573	1500
4.	Vetítőgép beszerzése 2. részlet	1624	500
5.	Előadások tartás és reprezentatív költségek	6098	2000
6.	Jutalmak, segélyek és a központi adminisztráció költ- ségei	12195	4000
	Pendkivüli kiadások összesen:	<u>57928</u>	<u>19000</u>
C/ P r á g a s á g i p ó t l é k / a háberús viszonyokra való tekintettel engedélye- zendő./			
1.	Fűtésre és világításra	24390	8000
2.	Kiadványokra	12195	4000
3.	Intézeti háztartásra	47735	15000
	Prágasági pótlékok összesen:	<u>82320</u>	<u>27000</u>
	Kiadások együtt	<u>591568</u>	<u>128436</u>

K 828-1918-2 NE 1-28

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
I. szekció

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
P. szekció

11. Melléklet: A KMTI kiadványának címlapja

